KAZAK ÇOCUK EDEBİYATI

DR. ÖĞR. ÜYESİ MEHMET KAHRAMAN

GÖZDEN GEÇİRİLMİŞ 2. BASKI

EĞİTİM yayınevi

KAZAK ÇOCUK EDEBİYATI
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Kahraman

Yayınevi Grubu Genel Başkanı: Yusuf Ziya Aydoğan (yza@egitimyayinevi.com)
Genel Yayın Yönetmeni: Yusuf Yavuz (yusufyavuz@egitimyayinevi.com)
Sayfa Tasarımı: Eğitim Yayınevi Grafik Birimi
Kapak Tasarımı: Eğitim Yayınevi Grafik Birimi

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı
Yayıncı Sertifika No: 76780

E-ISBN: 978-625-385-986-2
Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, Kasım 2026

Kütüphane Kimlik Kartı
KAZAK ÇOCUK EDEBİYATI
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Kahraman
E-ISBN: 978-625-385-986-2
VI+180 s., 160x240 mm
Kaynakça var, dizin yok.

Copyright © Bu kitabın Türkiye'deki her türlü yayın hakkı Eğitim Yayınevi'ne aittir. Bütün hakları saklıdır. Kitabın tamamı veya bir kısmı 5846 sayılı yasanın hükümlerine göre kitabı yayımlayan firmanın ve yazarlarının önceden izni olmadan elektronik/mekanik yolla, fotokopi yoluyla ya da herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılamaz, yayımlanamaz.

EĞİTİM yayınevi

Yayınevi Türkiye Ofis:
Konya: Eğitim Yayınevi Tic. Ltd. Şti., Fevzi Çakmak Mah. 10721 Sok. B Blok, No: 16/B, Safakent, Karatay, Konya, Türkiye
İstanbul: Salon Yayınları, Atakent mah., Yasemen sok., No: 4/B, Ümraniye, İstanbul, Türkiye
Santral: +90 332 351 92 85
Editör hatları: +90 533 151 50 42, +90 507 151 50 43
bilgi@egitimyayinevi.com

Yayınevi Amerika Ofis: New York: Egitim Publishing Group, Inc.
P.O. Box 768/Armonk, New York, 10504-0768, United States of America
americaoffice@egitimyayinevi.com

Lojistik ve Sevkiyat Merkezi: Kitapmatik Lojistik ve Sevkiyat Merkezi, Fevzi Çakmak Mah. 10721 Sok. B Blok, No: 16/B, Safakent, Karatay, Konya, Türkiye
İnternet Satış: www.kitapmatik.com.tr
Whatsapp hattı: +90 553 950 50 37
bilgi@kitapmatik.com.tr

Kitabevi Şubesi: Eğitim Kitabevi, Şükran mah. Rampalı 121, Meram, Konya, Türkiye
Whatsapp hattı: +90 501 651 92 85
bilgi@egitimkitabevi.com

EĞİTİM YAYINEVİ GRUBU

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ ..... **V**
GİRİŞ **1**
KAZAK ÇOCUK EDEBİYATI **2**

1. BÖLÜM **13**
ON DOKUZUNCU ASIR KAZAK ÇOCUK EDEBİYATI **13**
1. Folklorik Çocuk Şiirleri (Folklorik Balalar Poeziyası) **25**
2. Ninniler /Besik Jırı **29**
3. Çocuk Bakma Şiirleri / Mäpelev Jırları **31**
4. Avutma Şiirleri / Uvatuv-Aldarkatuv Jırları **33**
5. Dikkat Çekme / Heveslendirme Şiirleri **34**
(Alarkatuv / Heveslendiru Jırları) **34**
6. Takpak/Okuma Şiirleri (Takpak Jırları) **35**
7. Sayışmaca / Sanamak **36**
8. Yanıltmaç / Janıltpaç **38**
9. Dua-Dilek Şiirleri / Arnavlı Duva-Tilek Ölenderi **39**
10. Bilmeceler / Cumbaktar **40**
11. Atasözleri / Makaldar **41**
12. Masallar / Ertegiler **42**
13. Olağanüstü Masallar / Qıyal Ğacaip Ertegiler **44**
14. Efsane ve Hikâyeleri / Anızdar ve Engimeler **45**
15. Kahramanlık Destanları / Batırlar Destanı **46**

2. BÖLÜM **49**
YİRMİNCİ ASIRIN İLK ÇEYREĞİNDE KAZAK ÇOCUK EDEBİYATI (1900-1920) **49**
2.1. KAZAK SOVYET ÇOCUK EDEBİYATI 1920–1940 DÖNEMİ **63**
2.2. İkinci Dünya Savaşı Yıllarındaki Kazak Çocuk Edebiyatı (1940–1960) **99**

2.3. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Kazak Çocuk Edebiyatı (1960-1990)..... 122

3-BÖLÜM..... 131
BAĞIMSIZLIK SONRASI KAZAK ÇOCUK EDEBİYATI (1990'dan Günümüze) 131

4. BÖLÜM 145
KAZAK ÇOCUK EDEBİYATI ÜRÜNLERİNİN İÇERİK İNCELENMESİ . 145
4.1. Kazak Çocuk Edebiyatı Ürünlerinin İçerik Özellikleri 147
4.2. Çocuk Kitaplarının İçerik Özellikleri 149
4.2.1. Çocuk Kitaplarında Konu / Tema..... 150
4.2.2. Çocuk Kitaplarında İleti 155
4.2.3. Çocuk Kitaplarında Karakter 157
4.2.4. Çocuk Kitaplarında Kurgu 160
4.2.5. Çocuk Kitaplarında Anlatım Biçimi 162
4.2.6. Çocuk Kitaplarında Dil ve Anlatım 165
4.2.7. Çocuk Kitaplarının Söz Varlığı..... 166
4.2.8. Çocuk Kitaplarında Cümle 167
4.2.9. Çocuk Kitaplarında Söz Sanatları 169

SONUÇ 172
Gelecek Perspektifi 173
Araştırmacılar İçin Öneri..... 174
KAYNAKÇA 175

ÖNSÖZ

Elinizdeki bu kitap, 2020'de yayımlanan ilk baskının gözden geçirilmiş ikinci baskısıdır. İlk baskıda öncelik Türk okurların Kazakça ile Türkçenin benzerliğini kolayca keşfetmesi için özel adlar ile şiir aktarımlarında çeviriyazı yerine Latinize etmek öncelenmiş; aktarımlarda ise birebir aktarım esas alınmıştı. Bu baskıda ise kişi adları ve şiir metinlerinde çeviriyazı esas alınmış, Türkçisi verilirken (çeviri) ise serbest aktarım yolu izlenmiştir.

Bu kitabın hazırlanması sürecinde karşılaşılan başlıca güçlüklerden biri, Kazakçanın tarihsel olarak Arap, Latin ve Kiril alfabelerini kullanmasından kaynaklanan yazım ve transliterasyon farklılıkları olmuştur. Bu durum, kişi, yer ve eser adlarının farklı kaynaklarda farklı biçimlerde aktarılmasına yol açmaktadır. Örneğin Әлия adı Aliya, Äliya veya Aliýa; Құрманбайұлы soyadı ise Kurmanbayulı, Kurmanbayuly, Kurmanbaoğlu ya da Qormanbayulı şeklinde yazılabilmektedir. Benzer şekilde Қызылорда adı Kızılorda, Kyzylorda veya Qyzylorda; Абай жолы ise Abay Jolı, Abay Joly, Abay Zholy ya da Abay Yolu biçimlerinde aktarılabilmektedir. Bu nedenle çalışmada tutarlı bir transliterasyon sistemi benimsenmiş; Ә, Ғ, Қ ve Ң harfleri sırasıyla Ä, Ğ, Q ve Ñ biçiminde gösterilmesine azami derece dikkat edilmiştir.

Bu çalışmada Kazak çocuk edebiyatının tarihsel gelişimi ele alınmıştır. Çalışma giriş bölümü ile başlamakta olup bu kısımda Kazak çocuk edebiyatının genel çerçevesi ve gelişim süreci hakkında temel bilgiler verilmiştir. Birinci bölümde 19. yüzyıl Kazak çocuk edebiyatı ele alınarak dönemin önemli yazarları ve eserleri değerlendirilmiştir. İkinci bölümde 20. yüzyılın ilk çeyreğindeki gelişmeler incelenmiş; ayrıca 1920–1940 dönemi Kazak Sovyet çocuk edebiyatı, II. Dünya Savaşı yıllarındaki çocuk edebiyatı (1940–1960) ve savaş sonrası dönem (1960–1990) ele alınmıştır. Üçüncü bölümde Kazakistan'ın bağımsızlığından günümüze kadar geçen süreçte çocuk edebiyatındaki gelişmeler değerlendirilmiştir. Dördüncü bölümde ise Kazak çocuk edebiyatı ürünleri içerik özellikleri bakımından incelenmiş; çocuk

kitaplarında konu, ileti, karakter, olay ve kurgu ile dil ve anlatım özellikleri üzerinde durulmuştur.

Kazak çocuk edebiyatının ortaya çıkışını, gelişim sürecini ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmanın Türk dünyası çocuk edebiyatı araştırmalarına katkı sağlaması ve bu alanda yapılacak yeni çalışmalara kaynaklık etmesini temenni ederim.

Konya, Mayıs 2026

Mehmet Kahraman

GİRİŞ

Kazak edebiyatı, temeli Orta Asya bozkır kültürüne dayanan, zengin bir sözlü geleneğe sahip olan köklü bir edebiyattır. Uzun yıllar boyunca şifahi kültür ortamında gelişen Kazak edebiyatı; destanlar, halk hikâyeleri, masallar, atasözleri ve şiirler aracılığıyla nesilden nesle aktarılmıştır. Bu sözlü gelenek, yalnızca estetik bir anlatım biçimi değil, aynı zamanda Kazak toplumunun dilini, tarihini ve dünya görüşünü yansıtan önemli bir kültürel hafıza işlevi de görmektedir.

On dokuzuncu asırdan itibaren yazılı edebiyatın gelişmeye başlamasıyla birlikte Kazak edebiyatı yeni bir döneme girmiş; özellikle aydın şair ve yazarların katkılarıyla hem içerik hem de biçim açısından önemli bir dönüşüm geçirmiştir.

Yirminci asırda ise Kazak edebiyatı, sosyal ve siyasal değişimlerin etkisiyle farklı yönelimler kazanmıştır. Sovyetler Birliği döneminde edebiyat, ideolojik ve toplumsal amaçlar doğrultusunda şekillendirilmiş; bu süreçte tematik sınırlamalara rağmen roman, hikâye ve şiir gibi türlerde önemli eserler ortaya konmuştur. Aynı zamanda eğitim kurumlarının yaygınlaşması ve yayıncılık faaliyetlerinin artması, edebiyatın daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlamıştır. Bağımsızlık sonrasında ise Kazak edebiyatı hem geleneksel kültürden beslenen hem de dünya edebiyatıyla etkileşim içinde gelişen çok yönlü bir yapı kazanmıştır.

Kazak edebiyatının bu geniş ve çok katmanlı yapısı içerisinde çocuklara yönelik eserler de önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle eğitim sisteminin gelişmesi ve çocuklara yönelik yayınların artmasıyla birlikte çocuk edebiyatı, Kazak edebiyatının dikkat çeken alanlarından biri hâline gelmiştir. Bu bağlamda, Kazak edebiyatının önemli bir kolu olan Kazak çocuk edebiyatının tarihsel gelişimini, özelliklerini ve temel temsilcilerini incelemek ayrı bir değerlendirme gerektirmektedir.

Bu çalışma, Kazak çocuk edebiyatının tarihsel gelişimini incelemeyi, bu alanda ortaya konulan başlıca eserleri ve yazarları

tanıtmayı ve eserlerin dil, tema ve anlatım özelliklerini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu çalışma kapsamında Kazak çocuk edebiyatının oluşum süreci, sözlü gelenekten yazılı edebiyata geçişi, Sovyet dönemi ve bağımsızlık sonrası gelişimi ele alınmıştır. Çalışmada ilk önce ilgili literatür taranarak konuya ilişkin kitaplar, makaleler ve akademik çalışmalar incelenmiştir. Ayrıca farklı dönemlerde kaleme alınan çocuk edebiyatı ürünleri içerik ve anlatım özellikleri bakımından değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda çalışma; Kazak edebiyatının genel çerçevesi, Kazak çocuk edebiyatının ortaya çıkışı ve gelişimi, dönemlere göre öne çıkan yazar ve eserler ile bu eserlerin dil ve anlatım özelliklerinin incelendiği bölümlerden oluşmaktadır.

KAZAK ÇOCUK EDEBİYATI

Kazak çocuk edebiyatı, Kazak sözlü kültür geleneğinden beslenen ve çocukların yaş, gelişim düzeyi ile pedagojik ihtiyaçları dikkate alınarak oluşturulan edebî eserleri kapsayan bir edebiyat alanıdır. Masal, destan, şiir ve hikâye gibi sözlü gelenek ürünlerinin yanı sıra, modern dönemde yazılı edebiyat içinde çocuklara yönelik özgün eserler de bu alanın gelişiminde önemli katkılar sağlamıştır. Özellikle 20. yüzyılda eğitim kurumlarının yaygınlaşmasıyla birlikte Kazak çocuk edebiyatı hem içerik hem de tür bakımından gelişmiş ve Kazak edebiyatının önemli bir kolu hâline gelmiştir.

Kazak edebiyatı hakkında ülkemizde çok sayıda akademik çalışma yapılmış olmasına rağmen, Kazak çocuk edebiyatı hakkında neredeyse hiç bilimsel çalışma yapılmadığı görülmektedir. Kazakistan'da, Kazak çocuk edebiyatının başlangıcından günümüze kadar olan gelişimini bütüncül bir şekilde ele alan çeşitli yayınlar yapılmıştır. Özellikle dil ve edebiyat incelemelerinin içinde küçük paragraflar hâlinde zikredilen çocuk edebiyatı, son zamanlarda dikkat çekici ve özgün eserlerle gündeme gelmeye başlamıştır. Ancak genel eğilim hâlen, çocuk edebiyatının ayrı bir dal olarak görülmemesi; çocuk kitaplarının edebî değer taşımadığı fikri, çocuk eserlerini kaleme alan şair ve yazarlara edebiyatçı gözüyle bakılmaması, hatta küçümsenmesi

şeklindedir. Bu durum, çocuk yazarı ve eserlerinin sayıca az olmasının temel sebeplerinden biri olarak değerlendirilebilir. Bu olumsuz bakış açısı yalnızca Kazakistan'a özgü olmayıp, bütün ülkelerin edebiyat çevrelerinde gözlemlenebilir bir tutumdur.

Bununla birlikte, 20. yüzyılda okullaşmanın yaygınlaşması, öğrenci sayısının artışı ve çocuk edebiyatı ürünlerinin ticari bir ürün olarak pazarlanabilir hâle gelmesi; çoğunluğu anonim olan geleneksel halk edebiyatı ürünlerinin yayınlanmasıyla başlamış ve bu tür eserler üzerine inşa edilen, dönemin tanınmış yazarları tarafından kaleme alınan yepyeni ürünlerin ortaya çıkmasını da sağlamıştır. Bu anlamda, Kazak çocuk edebiyatı ürünleriyle ilgili çalışmaların yetersizliğinin temel nedeni, özellikle çocuk kitaplarının tür, tema, içerik ve biçim yönünden bütün edebi yeniliklerin (biraz da parti dayatması olarak) tek bir eser içinde işlenme çabası, çeşitli sıkıntıları beraberinde getirdiği söylenebilir.

İlk olarak, edebiyat çevrelerince çocuk edebiyatının göz ardı edilmesi; ürün sayısının yetersizliği, yazar sayısının çok sınırlı olması, içerik ve biçimsel açıdan gelenek ile yenilik arasında sıkışma ve bütün edebi yeniliklerin tek bir çocuk kitabı içine sıkıştırılma çabası gibi temel sorunlar sıralanabilir.

İkinci olarak, çocuk edebiyatı ürünlerinde aranan *"çocuğa görelik"* ilkesine göre eserler oluşturulmaması, çocuğun yaş grubu ve eğitim seviyesinin göz önünde bulundurulmaması, çocuk kitabı yazmak için yalnızca *"çocuksu", "çocuk için" ve "çocuk duyarlılığı"* yaklaşımlarının yeterli sayılması; ağır dil kullanımı ve kurgusunun çocuklara uygun olmaması gibi teknik sorunlar da mevcuttur.

Üçüncü olarak ise hangi eserlerin çocuk edebiyatı kapsamında değerlendirileceğine ilişkin net ölçütlerin olmamasıdır. Öncelikle, içinde çocuk kahramanlar bulunan her eser çocuk edebiyatı ürünü olarak kabul edilmez.

Günümüzde bir eserin çocuk edebiyatı ürünü sayılabilmesi için, eserin dili, üslubu ve pedagojik yönü belirleyici unsurlar olarak kabul edilmektedir.

Bu bağlamda çocuklar, küçük yaşlardan itibaren bu temel ölçütlere sahip edebi eserlerle buluştuklarında, bireysel gelişimleri, okul yaşamları ve topluma katılımları daha özgüvenli ve başarılı biçimde gerçekleşebilmektedir. Çocukların dil zekâsı, sanat, edebiyat ve estetik beğenisi gelişir; ayrıca ileri yaşlara hazırlanmasında çocuk kitaplarının rolü yadsınamaz; hatta bu eserler çocuğun dünyasında özel bir yer tutar.

Merkezi Sovyet yönetimleri, yeni insan tipi yaratma mücadelesinin ilk adımı olarak sanatı ve edebiyatı bir araç olarak kullanmayı seçmiş; gelecek nesilleri yetiştirmede çocuk edebiyatını da bu amaç doğrultusunda tasarlayarak, kendi belirledikleri insan prototipini oluşturmak üzere adeta bir kullanım kılavuzu hazırlamaya yönelmiştir. Bu doğrultuda merkezi hükümetler çeşitli kanun, kural ve kararlar belirlemiş ve yerel yönetimler bunları uygulamaya koymuştur. Öncelikle, devlet eliyle Proleter Sovyet Yazarlar Birliği kurulmuş; bunun bir alt kolu olarak da Proleter Kazak Sovyet Yazarlar Birliği oluşturulmuş; partiden gelen buyruklar doğrultusunda çocuk edebiyatı ürünleri tasarlanmaya başlanmış ve ardından parti buyrukları ile yazar, okur ve toplum biçimlendirilme yoluna gidilmiştir.

Çocuk edebiyatı ürünlerinin hangi yaş aralığını kapsadığı konusu üzerinde durulması gereken önemli konulardan biridir. Bireysel ve çevresel etkenler belirleyici olmakla birlikte, belli yaş aralıklarında ve çocuğun hazır bulunuşluk durumuna göre değişiklik gösterdiği de açıktır. Çocuğun yaş aralığı, eserin seviyesi, içeriği, sözcük seçimi ve kurgusu gibi birçok unsuru etkiler. Kazakistan'da yayınlanan çocuk edebiyatı ürünlerinin pek çoğunda hangi yaş grubuna hitap ettiği açıkça belirtilmiştir. Yine de hangi yaş aralığının hangi seviyeye uygun olduğu tartışmalı bir konu olup, pedagoglar, dilciler, edebiyatçılar ve psikologlar dönemleri bir-iki yaş farkıyla sınıflandırmaktadır.

Sovyetler Birliği döneminde, çocuklar okul öncesi, okul çağı, orta ve ileri yaş (gençler) olmak üzere dört ana gruba ayrılmıştır. Her yaş grubuna hitap eden eserlerin basımına özel önem verilmiştir. Bu dönemde her yaş grubu için, geleceğin Sovyet tipi

insanını yetiştirecek eserler kaleme alınması için bizzat devlet erkânının gözetiminde, politbüro ve komünist partinin kararlarıyla düzenlenip yerel yönetimlerce denetlenen bir sistem kurulmuştur. Bu şartlar altında Kazak yazarlara, yetişkinler için yazdıkları eserlerin yanı sıra çocuklar için de kitaplar yazmaları emredilmiştir. Bu nedenle çağdaş Kazak edebiyatı yazarlarının çoğu aynı zamanda çocuk edebiyatı yazarı olarak tarihte yerini almıştır.

İlk kuşak aydınlar arasında Abay, Altınsarin, Baytursunoğlu[1], Dulatov, Törekulov ve Müsiripov gibi şair ve yazarlar yer almakta; bu isimler, yetişkinler için yazdıkları eserlerin yanında çocuklar için de bazı eserler kaleme almışlardır. Çocuk edebiyatı ürünleri genel olarak okul öncesi ve okul çağı kitapları olmak üzere iki kategoriye ayrılmakta, gençlik kitapları da bu ürünler kapsamında değerlendirilmektedir.

Kazakistan'da yazılan çocuk edebiyatı kuramsal kitaplarından Rüstemova'nın kaleme aldığı *Kazak Çocuk Edebiyatı/ Qazaq Balalar Ädebieti* ile Ahmetov'un yazdığı *Sovyet Çocuk Edebiyatı* adlı eserlerde 'balalar men Jas Ösprimder' terimi kullanılarak çocuk ve gençlik kitapları ayrımı yapılmıştır. Yine de çocuk ve gençlere yönelik edebiyat eserlerinin farkları yeterince belirgin değildir. Genel olarak, çocuk edebiyatı yazarlarından eserlerini "çocuğa görelik" ilkesine dayanarak kaleme almaları beklenmektedir. Ancak gençlik edebiyatının özellikleri ve "genç kimdir?" sorusunun cevabı net olarak ortaya konulmamıştır.

Burada, çocuk ve gençlik edebiyatı kavramlarından anlaşılması gereken hem çocuk hem de gençler için üretilen eserler ile sözlü kültür ürünleri, resimli eserler ve görsel materyaller kapsamlı biçimde incelenmektedir. Bu iki kavram, yaş ve gelişim evrelerine göre; okul öncesi çocuk edebiyatı (0–6), okul çağı edebiyatı (7–12), ilk gençlik edebiyatı (13–17) ve gençlik edebiyatı (18–25) olmak

[1] Kazak dilinde özel İsimlerin yazımı meselesi dikkat çekicidir. Yazar, Türkiye'de daha çok A. Baytursunoğlu şekliyle tanınıp yaygınlaşmıştır. Oysa pek çok Kazakça kaynakta Baytursunov, bağımsızlık sonrası Baytursınulı, şimdilerde ise yeni alfabeyle birlikte Baitursynuly şeklinde yazılabilmektedir.

üzere kendi içinde dört gruba ayrılmaktadır (Gültekin, Çiftçi, Yetim, 2012: 209). UNESCO'nun gençlik çağı için belirlediği sınır ortalama 15–25 yaş aralığı olmakla birlikte, farklı ülkelerde bu sınır değişiklik gösterebilmektedir. Bu yaş grupları ve onlara hitap eden eserlerin özellikleri ile işledikleri konular farklılık arz eder; dolayısıyla bu eserler okuyucu kitlesinin özelliklerine göre dil, anlatım, içerik, tür ve biçim açısından farklı tasarım gerektirmektedir. Çocuk kitapları, çocuğun yaş, sınıf ve dil seviyesine göre değişik boy, ebat, içerik ve biçimlerde hazırlanmakta ve farklı tekniklerle basılmaktadır.

Çocukların edebiyatla olan ilişkisi, bilindiği gibi ninnilerle başlar ve büyükler tarafından anlatılan masal ve hikâyelerle devam eder. Çocuk için ilk tını, ses, söz, anlam ve söylem öğretiminin başladığı yer; sözün anlamsal değeri ve iletişimin ilk kez başlatıldığı ortam, annenin çocuğun kulağına söylediği ninnilerle oluşur. Masal ve hikâye anlatıları; âdet, gelenek ve görenek gibi kültürel değerleri nesilden nesle aktarırken, çocuğun zihinsel belleğine bilgi girişi de sağlamaktadır. Bu bilgi, yetişkinlerin dilinden çocuğun diline ve dünyasına göre tasarlanmış bir anlatıyı şekillendirir. Aynı zamanda çocuklar, dinledikleri anlatılardan kendilerine uygun olanları benimser ve onlara özgü davranış ile bilgileri kendi dünyalarına katar/aktarırlar.

Genel olarak çocuk edebiyatı ürünleri, *bilgilendirici ve öyküleyici kitaplar* olmak üzere ikiye ayrılır. Ancak şiir metinleri, yazarın tercihine göre hem bilgilendirici hem de öyküleyici tarzda olabilir. Çocuk kitapları, çocuğun düşünce ve hayal dünyasını zenginleştiren, okumaya ilgisini artıran, öğrenme merakını uyandıran, eğlenceli ve öğretici eserler olmalıdır. Bir kitabın okunabilirlik ve anlaşılabilirlik durumu, çocuk kitapları için önemli bir değişken olup yazarın dil ve üslubuyla ilgilidir.

Çocuk kitaplarında edebi unsurlar; konu, karakter, kurgu, üslup ve ileti ile dil, söz varlığı, cümle ve söz sanatlarından oluşur. Çocuk kitabını değerlendirirken türüne uygun ölçütlerin kullanılması gerekir. Çocuk edebiyatı ürünleri nitelik açısından öncelikle biçimsel, ardından içeriksel olarak incelenmektedir.

Kazak çocuk edebiyatında incelenecek ürünler/eserler, okul öncesi kitaplar kapsamında;

1. Tanıma ve algılama kitapları

Dinleme ve bakma becerilerine hitap eder; bir buçuk yaş üstü çocukların kitap ve resme ilgisini artırırken, sözcük bilgisi de erken gelişir. Bu tür Kazak çocuk edebiyatı ürünleri, 1960'lı yıllardan 2000'li yıllara kadar birçok örnek sunmaktadır[2]; iki binli yıllardan sonra kimi resimli izlek kitapları basımı yaygınlaşmıştır.

2. Özel nitelikli kitaplar

Etkinlik temelli olup, dört yaşa kadar çocukların duyu organlarını kullanabilmesini sağlayacak şekilde boyama, kabartma ve yapboz kitaplarıdır.

3. Tekerleme ve şarkı kitapları

Dört yaşa kadar çocukların konuşma ve dinleme becerilerini geliştiren; şarkı ve tekerlemelerin resimlerle canlandırıldığı kitaplardır.

4. Ninni kitapları

İlk bebeklik döneminde çocuklarla duygusal yakınlık kurarak, çocuğun algılama ve dil becerisini geliştirir. Bu konuda yazılı kaynaklarda Kazak ninnilerinin resmedilmesi hakkında bilgi bulunmamaktadır.

5. Kavram kitapları

Çocuğun ilk başvuru kitapları olup, kelime anlama ve söz varlığının gelişimini sağlar.

(5.a) Alfabe kitapları

Çocuğun alfabe bilgisini kazanmasını amaçlar ve bulmaca-oyun, kelime-resim tarzında tasarlanır.

[2] Bkz. Ansiklopedia Destkoy Literaturi 1986. MP "Trion'' Yayınları.

(5.b) Sayı kitapları

Çocuğun sayı bilgisini geliştirmeyi ve yönlendirmeyi hedefler.

6. Resimli kitaplar

Sadece resimlerden oluşur; sözcük içermez. Çocuğun takip ve izleme becerilerini öne çıkarır, popüler görsel sanatlara yönlendirir.

7. Okumaya başlama kitapları

Okumaya başlama eğitimi sağlar; çocuğun kolayca okumaya başlamasına ve öğrenmeyi hızlandırmasına yardımcı olur.

Bu çerçevede çocuk edebiyatı ürünleri, çocuğun doğduğu andan itibaren bir yetişkin oluncaya kadar geçen süreçte *sevgi, aşk, özveri, ayrılık, doğum, ölüm* gibi her tür konuyu kapsar. Çocuğun ruh dünyasına etki eden olumlu veya olumsuz konuların, yaş gruplarına göre düzenlenmesi gerekir. Çünkü çocuklar, okudukları kitaplarda karşılaştıkları olay ve kahramanlardan etkilenir; hatta bazı durumlarda olay ve kahramanın yaşamıyla kendilerini özdeşleştirdikleri de görülür. Bu özdeşlik hali, çocuğun ileri yaşlarda kendi doğrularını bulma veya uygulama konusunda sorun yaşamasına sebep olabilmektedir. Bu kitaplarda ele alınan konularda dikkat edilmesi gereken en önemli nokta, çocuk psikolojisine olumsuz etki edecek konulardan kaçınılması ve çocuğu olumlu yönde geliştirecek konuların işlenmesidir.

Kazak çocuk edebiyatı ürünleri genel olarak halk edebiyatı ve çocuk folkloru üzerine kuruludur ve bu yönde işlenen tüm konuları kapsamaktadır. Bir diğer nokta, Kazakistan'ın doksan öncesi döneminde, Komünist Parti ve onun alt komisyonlarının çocuk edebiyatı konusunu ve temalarını belirleme yönünde adımlar attığı; kimi konuları yasaklarken, kimi konuları sosyalist gerçeklik temelinde yazmaları yönünde kararlar aldığı görülmektedir. Doksan sonrası çocuk edebiyatı ürünleri ise yazarların eğilimleri doğrultusunda tematik çeşitlilik göstermektedir.

Okuyucu kitlesi bakımından, Kazak çocuk edebiyatı ürünleri, yani çocuk kitapları, çocukların yaş gruplarına göre düzenlenme gereği ile ortaya çıkmıştır. Bu durum, çocukların hangi yaş gruplarında soyut ve somut ayrımı yapabildiğini, temel özelliklerini bilmeyi ve buna göre ürünler ortaya koymayı gerektirir.

Bu konuda *Lelinşil Jas* gazetesinde yayınlar yapılmıştır. Bu bağlamda:

* 0–5 yaş çocukları: Fiziksel etkinlik ve oyunlara duyarlıdır, kelime oyunları oynayabilir ve basit cümle kurabilir. Yaratıcılık bu yaşta başlar; şiir ve şarkıların nakarat kısmını olduğu gibi tekrar etmekten hoşlanır. Bu yaş grubu eserlerinde mecazlı anlatım ve soyutlama yer almamalı, sözcük sayısı kırkı geçmemelidir. Metinlerde diyalog ağırlıklı olmalı, birleşik fiillere yer verilmemelidir. Ninniler, masallar, tekerleme, bilmeceler ve bol resimli kitaplar bu yaş grubu için uygundur.

* 6–8 yaş grubu çocukları: Davranışlarında tutarlılık sorunu görülür, cinsiyet ayrımı tam oturmamış, yalnızca karşı cinsi (kız-erkek) ayırt edebilirler. Bu yaş grubunun sözcük dağarcığını geliştirecek açık dil kullanılmalı, sanatlı anlatımdan kaçınılmalıdır. Okuma metinleri yüz sözcüğü aşmamalı; yoruma açık, tamamlanmamış (tamamlanması çocuğa bırakılmış) masal ve hikâyelere yer verilmelidir. Kahramanları çocuk ve hayvanlardan oluşan hikâye, masal, fabl ve resimli kitaplar hazırlanmalıdır.

* 9–12 yaş grubu çocukları: Temelde soyut kavramları algılar; canlı ve cansız varlıklar ile olaylar hakkında ekleme yapabilir ve kendince yorumlar geliştirebilirler. Bilimsel araştırma verilerini öğrenerek doğayı ve çevreyi anlamaktan hoşlanır; biçim duygusu tam gelişmediği için resimde iç ve dış mekân arasındaki farkları iyi gösteremezler. Bu yaş grubu için hazırlanan metinler üç yüz sözcüğü aşmamalıdır. Metinler, bütünden parçaya göre hazırlanmalı; eleştirel bakış, kutlama, tören ve şölen gibi unsurlar ilgilerini çeker; tarihi olaylara ilgi duyar ve gerçekçi bilgilerle ilgilenirler.

* 13–15 yaş grubu çocukları: Uzun ve dikkat isteyen işleri sever, yalnız kalmaktan hoşlanır; kendisi, çevresi ve ülkesi hakkında somut gerçekleri arama ve bulma eğilimi gösterir. Bu yaş grubu, soyut ve somut ayrımını tam olarak yapabilir; farklı giyinme, davranma ve konuşmalarıyla dikkat çekmeye çalışabilir ve kurallara karşı gelme eğilimi gösterebilir. Dilde basit bileşik yapıları, açık-kapalı anlatımı, benzetme ve mecazları doğru kullanabilir; tüm zamanları doğru şekilde uygulayabilirler. Kızlar, sevgi, bağlılık ve özveri konularını işleyen duygusal eserler ile sanatsal dergi ve kitaplardan hoşlanırken, erkekler soyut ve duygusal düşünceye dayalı eserler ile gazete ve dergilerden hoşlanırlar.

Sovyet dönemi Kazak çocuk kitaplarına bakıldığında, kitapların pek çoğunun nazım ve nesir karışık eserlerden oluştuğu görülmektedir. Bu kitaplarda şiirler, konularına göre tasnif yapılmamıştır. Ayrıca bazı yazarların kitaplarında ise şiirler farklı yaş gruplarına göre düzenlenmiştir. Ancak tüm çocuk kitaplarında bu tür bir tasnif yapılmamış, yazarın şiirlerini kendi isteği doğrultusunda sıraladığı örnekler de mevcuttur.

Kazak çocuk kitaplarının bir diğer özelliği, pek çok edebi türe yer verilmesidir. Kazak çocuk yazarları, tüm edebi türlerde ürün verme konusunda ısrarcı olmuş ve eserlerine her türün birer örneğini koymaya çalışmışlardır. Yazarlar, çocuk folkloru türlerinden neredeyse tümüne örnekler üretmiş, özellikle yanıltmaç, bilmece, tappak (okumalık şiir) gibi türlerde çeşitli şiirler kaleme almış ve eserlerinde bunlardan övünerek söz etmişlerdir. Bu sayede Kazak sözlü edebiyat örnekleri, çağdaş Kazak şairlerin kitaplarında yazılı edebiyat örnekleri olarak yer almıştır.

Sovyet öncesi dönem Kazak kitapları, sözlü edebiyatın geleneksel ürünlerine tür ve içerik açısından daha yakınken, Sovyet dönemi Kazak çocuk ürünleri, Kazak, Rus ve dünya çocuk edebiyatı örneklerine daha yakın biçimde şekillenmiştir. Sovyet sonrası bağımsızlık dönemi Kazak çocuk ürünleri ise geleneksel

ile Rus ve dünya örneklerini harmanlayarak, yepyeni tür, biçim ve içerik denemeleriyle yoluna devam etmektedir.

Bugün Kazak çocuk edebiyatı ürünleri, sözel gelenekten beslenen ve masal, hikâye, destan ve şiirlerin yanında, şifahi kültürün hâlâ halk arasında yaşatılan örneklerini esas alan ürünleri kapsamakta ve Kazak çocuk yazarları, bu geleneği devam ettiren eserler üretmeyi sürdürmektedir.

Kazak çocuk edebiyatını tarihi süreç içinde ilk örneklerinden günümüze kadar ele alan çeşitli makale ve yayınlar mevcuttur. Özellikle öğretmen yetiştiren kurumların derslerde kullanabileceği ders kitabı ihtiyacını karşılamak üzere Şegen Ahmetov ve Janar Aidarbekkizy Rustemova'nın çalışmaları öne çıkmaktadır. Kazakistan'da sözlü kültür geleneğinin güçlü olması, Sovyet yönetiminin geleceğin ideal insan tipi yaratma planlarının bir parçası olarak çocuk edebiyatını ayrı bir dal olarak konumlandırması, eserlerin dil ve üslubunun farklı olması ve çocuk yazarlarının edebiyatın ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmesi, dünyadaki bakışın aksine çocuk yazarlığını özendirmiş ve alan yazında yayınların artmasına olumlu katkı sağlamıştır.

Bu çalışma, Kazak çocuk edebiyatını tarihi gelişim süreci içinde ilk örneklerinden günümüze aktarmayı; dönemlerinde öne çıkan isimler ve eserler hakkında bilgi vermeyi; çocuk edebiyatı eserlerinin dil ve anlatım özelliklerini ortaya koymayı; dönemler arası bakış açısı ve anlatım farklarına değinmeyi amaçlamaktadır. Kazak çocuk edebiyatını, Sovyet öncesi, Sovyet dönemi ve Sovyet sonrası sınıflandırması yerine, 19. Asır Kazak çocuk edebiyatı başlığı altında ele alarak, Sovyetler Birliği öncesi dönemde gelenekle yenilik arasındaki çatışma ve çeviri örnekleriyle kendine yol bulma çabası üzerinde durulmuş, Kazak çocuk folkloru ve türleri hakkında bilgi verilmiş, çocuk yazarlarının bu folklorik türlerle ilişkisine değinilmeye çalışılmıştır.

Yirminci Asır Kazak çocuk edebiyatı, kendi içinde dört bölüme ayrılmıştır:

a. İlk çeyrek dönemdeki Kazak çocuk edebiyatı,

b. 1920–1940 yılları Kazak çocuk edebiyatı,

c. 1940–1960 yılları Kazak çocuk edebiyatı,

d. 1960–1990 yılları Kazak çocuk edebiyatı.

Ayrıca bu bölümlerde çocuk edebiyatının siyasi, sosyal ve kültürel boyutları da ele alınmıştır.

Yirmi Birinci Asır Kazak çocuk edebiyatı başlığı altında ise Bağımsızlık sonrası Kazak çocuk edebiyatı, ülkenin yaşadığı siyasi, sosyal ve kültürel değişimin çocuk edebiyatındaki izleri hakkında etraflı biçimde bilgi verilmeye çalışılmıştır.

1. BÖLÜM

ON DOKUZUNCU ASIR KAZAK ÇOCUK EDEBİYATI

Kazak çocuk edebiyatı, Kazak toplumuyla birlikte doğup büyüyen temel bir kültürel alandır. Eserlere konu olan küçük çocuklar, doğdukları andan itibaren yetişkinlerin davranışlarını taklit ederler. Yaşamın temel rolleri—mühendis, astronot, pilot, öğretmen, polis, asker ve toplumsal roller; hatta anne ve baba olmak—edebiyatın kurguladığı masalsı dünyada şekillenir. Hızlı büyümek ve yetişkin olmak isteyen çocukların düşsel dünyası, önce annelerin kulaklarına fısıldadığı folklorik çocuk eserleriyle şekillenir, ardından yazılı edebiyat ürünleriyle gelişip zenginleşir.

Özellikle çocukların yaşam boyu üretken olabilmesi, geniş bir hayal gücüne ve zengin bir söz varlığına sahip olması edebi ürünleler mümkündür. Çünkü bireylerin hayal gücü, kullandıkları kelimelerin sayısıyla doğru orantılıdır. Çocuğa, içine doğduğu toplum ve aile ile okul çevresiyle birlikte çocuk şair ve yazarlarının kaleme aldığı eserler aracılığıyla geniş bir sözcük dağarcığı kazandırmak mümkündür.

Folklorik çocuk edebiyatı araştırmaları göstermektedir ki on dokuzuncu yüzyılın şair ve yazarları, çocuk edebiyatının gelişiminde öncü bir rol üstlenmişlerdir. Çocuk edebiyatının tükenmez hazinesi olarak folklor, modern çocuk edebiyatının da temel taşı işlevini görmektedir. On dokuzuncu yüzyıldan itibaren Kazak aydınlarının bilinçli uğraşlarıyla çocuk edebiyatı, istikrarlı bir pedagojik bakış açısına sahip ve çeşitli türlerde yazılmış bir edebiyat haline gelmiştir.

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren, çocuklar için yeni bir tür olarak *Rusça–Kazakça Alfabe* (1892), “Kazaklar İçin *Rusça Öğretim Ders Kitabı* (1876) ve *Kazak Antolojisi* (1879) yayınlanmıştır. Bu durum, Kazak toplumunda geleneksel eğitime karşı yeni bir eğitim modeli sunan Rus-Kazak okullarının açılmasına ve eğitim kurumları ile ders materyallerinin değişimine

yol açmıştır[3]. Özellikle bu dönemin Kazak çocuk edebiyatı, Rus edebiyatından Kazakça' ya yapılan çeviri eserlerle desteklenmiştir. Bu çerçevede ciltçilik hareketi ve çevirileriyle öne çıkan değişimin öncü simaları hakkında kısa kısa bilgi verip çalışmalarından bahsedebiliriz.

İlk olarak Ibray Altınsarin, I. A. Krilov, İ. Dmitriev ve Uşinski'nin eserlerinden birçok şiir ve öykü, Ibıray Altınsarin tarafından çevrilerek kendi antolojisine dahil edilmiştir. Özellikle Altınsarin ve Abay Qunanbaev'in Rus edebiyatından çevirdiği eserler, Kazak çocuk edebiyatının büyüyüp gelişmesine olumlu katkı sağlamıştır. Bu dönemde, Kazak çocuk edebiyatının kaynağı olan çocuk folklorik ürünlerinin derlenmesi, düzenlenmesi ve yayınlanması çabaları başlamıştır. Kazakistan'da her birey, doğa ile kurduğu ilişkilerde ve sosyal aktivitelerde kendini ifade ederken şiirler ve efsaneler söyler; zamanla bu eserlerin orijinal versiyonları unutulur ve yavaş yavaş ortak ulusal miras haline dönüşür. Örneğin, *"Kozı Korpeş–Bayan Sulu''* nun otuzdan fazla versiyonu mevcuttur. Bu dönemin tanınmış yazarları—Magambet Ötemişulı, Ş. Velihanov, A. Qunanbaev ve I. Altınsarın—hem halk edebiyatı geleneğine hem de modern edebiyat ürünlerine dâhil edilebilecek eserler kaleme almışlardır.

Magambet Ötemişulı[4] (1804–1846), enerjisini ülkenin özgürlük mücadelesine adamış, her zaman adaletsizliğe karşı çıkan cesur bir kahraman; aynı zamanda inançlı ve halkını seven bir aydın olarak tanınmıştır. Şiirlerinde büyük bir vatansever ve ateşli bir propagandacının dili hemen hissedilir. Magambet Ötemişulı, kendine özgü dili, üslubu ve şiir yapısı ile öne çıkan bir şairdir. Bütün şiirlerinde siyasi, sosyal, ahlakî, insani ve politik görüşlerin derin izleri görülmekte olup bu düşünceler, şairin dilini, anlatımını ve yapısını doğrudan etkilemiştir.

Şair, yazar ve siyasetçi olarak tanınan Ötemişulı, Isatay'ın 1837'de 3.500 askerle Horde'u ele geçirmesi, Hanlığın on gün

[3] Bkz. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, "Ceditçilik", c. 7, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 211-213.
[4] Bkz. Mahambet Ötemişulı, (2002). Ender, Almatı: Jalın.

boyunca işgali ve Isatay'ın Magambet'in "Han'ın aldatmacasına kanmaması" yönündeki tavsiyesini dinlemeyip Yarbay Heck'in Orenburg'dan gelen ordusu ile Karaulkoca güçleriyle birleşerek Tastobe'deki Begetai Çölü'nde ordusunun yenilmesinin ardından teslim olmayıp kaçışını ve 1841'de Orınborg'a dönüşünü, *Magambet'in "Isatay'ı"* adlı şiirinde *"Ey, Magambet Dostum"* başlığıyla etraflıca anlatmıştır.

Magambet'in kurbanları geri getirme mücadelesini konu alan *"Erevil Atga Er Salmaydı"* adlı şiirinden kısa bir örnek verilebilir.

Erewil atqa er salmay,
Egewli nayza qolğa almay,
Eñkw-eñkw jer şalmay,
Qoñır salqın təške almay,
Tebingi terge şirimey, T
erligi mayday erimey,
Altı malta[5] as bolmay,
Əžiñnen twğan jas bala
Saqalı şığıp jat bolmay,
At üstinde kün kərmey,
Aşarşılıq, şəl kərmey,
Əžegi talıp et jemey,
Er təšekten bezinbey,
Ulı tüske urınbay,
Tün qatıp jürip, tüs qaşpay,
Tebingi teris tağınbay,
Temir qazıq jastanbay,
Qw tolağay bastanbay,
Erlerdiñ isi biter me?

Kalkışma, at sırtında er olmadan,
Keskin mızrağı ele almadan,
Eğile eğile yer öpmeden,
Konur ayaz sırtını vurmadan,
Ter içinde çürümeden,
Derin yağ gibi erimeden,
Malta altı aş olmadan,
Kendinden doğan genç olup
Sakalı çıkıp el olmadan,
At üstünde gün görmeden
Kıtlığı ve çölü görmeden,
Kırık bir kalp ve et yemeden,
Er döşekten bezmeden,
Ulu bir rüya görmeden,
Gece güne katıp hayal etmeden,
Derin bir kürk manto giymeden,
Demir kazığa yaslamadan,
Ok yağmuru başlatmadan,
Yiğitlerin işi biter mi?

(Bes GasırJırları, 1989)

Şokan Velihanov[6] (Muhammed Qanafiyaulı, 1835—1865), Kazak toplumunda araştırmacı yazar ve han soyundan gelen bir

[5] Malta: çökelekten sıkılarak yapılan yuvarlak kurt, kurumuş tuzlu yoğurt; sözü gerek- siz yere uzatmak veya tekrar etmek anlamında. Kazakşa-Türikşe Sözdik, 2003:334.

[6] Kanafiyaulı, N. Şokan, (1998). Edebiyetşi, Publitsit, Almatı: Kazakistan.

lider olarak dikkatleri üzerine çekmiş olup özellikle halk edebiyatı üzerine yaptığı araştırmalarla çığır açmıştır. Rus bilim adamları ve politikacılarla kurduğu ilişkiler ise onun Kazaklar arasında şüpheyle karşılanmasına sebep olmuştur. Kazak şiiri hakkında değerli görüşler bildiren Şokan, halk edebiyatının birincil kaynaklarına ulaşmış ve sözlü edebiyatın en güzel örneklerini derleme fırsatı bulmuştur. Sözlü kültürde yaşayan Orınbay, Janak, Arıstanbay ve Kurımbay gibi şairlerin eserlerine atıfta bulunarak örnekler vermiştir. Ayrıca Kazak şiirinin tür ve yapı özelliklerini inceleyerek Rus bilim dünyasına tanıtmış ve bu alanda dikkat çekmeyi başarmıştır.

Şokan, Kazak halk şiirlerini şarkı, yas, kara şiir ve kayım şiiri şeklinde beş kategoriye ayırmaktadır. Şiirlerin yapısını ise şarkıcıların onları kobız veya dombıra ile çalıp çalmamalarına göre değerlendirmiştir.

Kazak halkının sözlü edebî mirası olan masal, mit, etnik şarkı ve efsaneleri derlemiştir. Başta Slavlar olmak üzere diğer Avrupa toplumlarının eserleriyle olan benzerlikleri karşısında şaşkınlığını dile getirmiş; Rus ve Kazak masallarını ve atasözlerini karşılaştırarak ulaştığı sonuçlara yazılarında yer vermiştir.

Kazak kültür ve irfan dünyasının yıldızı ve Kazak edebî dilinin kurucusu, Abay Qunabaev (1845-1904), eğitimci, şair, yazar, filozof, besteci, çevirmen ve siyasetçi kimlikleriyle Kazak toplumunun kültür hayatına yön veren reformcu bir aydındır. Abay, şiirlerinde Kazak halkının sosyal, kültürel ve ahlaki meselelerini ele almıştır. Doğu ve Batı kültürünü başarıyla sentezleyen şair, çağdaş düşünürlerin eserlerini yakından takip etmiş; dinî ve felsefî düşüncelerini **"Qara Sözder[7]"** adlı kitabında dile getirmiştir. Onun eserlerinde ele aldığı konular, bakış açısı ve dünya görüşü sosyopolitik yönden Kazaklara yol gösterici olmuştur.

---

[7] Abay Qunanbayev'in (1845-1904) en önemli eseri Kara Sözler (Qara Sözder) kitabıdır. Eser 45 kısa nesir yazısından oluşan nasihatname, felsefi bir deneme ve kültürel eleştiri içermektedir. Yazar 19. asır Kazak toplumunun sosyo-kültürel yapısını, ahlaki değerlerini ve yaşam tarzını derinlemesine analiz etmekte, aynı zamanda İslami ve insani değerlere yer vermektedir.

Abay'ın eserleri ve fikirleri yanında sanatı, yaşantısı, inancı ve dinî görüşleri, başta Şakerim ve Ävezov olmak üzere pek çok araştırmacı tarafından incelenmiştir (Bkz. İslam Ansiklopedisi, 26. cilt, s. 373–375). Yazarın farklı konuları ele alan toplam kırk beş eserden oluşan büyük bir külliyatı vardır. Bunların altı veya yedisi kısa kitapçık mahiyetindeyken bazıları içerik ve tema açısından oldukça farklıdır. Ävezov'a göre şair, 1886 yılında *"Bilim Olmadan Gurur Duymayın", "Yatılı Okulda Okuyun",* "Yaz" vb. on sekiz şiir yazmıştır. Bunlar arasında şairin gençlere tavsiyesi şöyledir:

Payda oylama, ar oyla,
Talap qıl artıq biluge.
Artıq ğılım kitapta,
Erinbey oqıp körwge.
Orynsız qızmet izdeme,
Oqalı kiyim kiyuge.
Bos maqtanğa salınıp,
Beker kökirek kerwge.
Qızmet qılma oyazğa,
Janbay jatıp sönwge.

Kâr düşünme, gururu düşün,
Talep et daha fazlasını bilmeyi.
Daha fazla bilgi kitaplardadır
Erinme okuyup görmeye.
Yersiz hizmeti arama,
Pahalı kıyafetler giymeye,
Boş övünmeye düşüp,
Boşuna göğsünü germe.
Hizmet etme uğursuza,
Yan yatıp ölmek için.

(Ävezov, Abay Jolı, 2011)

Abay'ın şiirlerindeki tema ve konu çeşitliliği arasında doğa olayları ve mevsimlere adanmış ilk şiiri *"Yaz"*dır (1886).

Yazdıkün şilde bolğanda,
Kökoray şalğın bäyşeşek
Uzarıp ösip tolğanda,
Kürkirep jatqan özenge
Köşip awıl qonğanda

Yaz günü Temmuz olduğunda,
Çayır, çimen açtığında,
Büyüyüp etraf dolduğunda,
Kükreyerek akan nehrin kenarına,
Göçüp köy kurulduğunda.

Abay, bu şiirinde, Kazak bozkırlarının canlı tabiatını ayrıntılı tasvirlerle yansıtırken doğanın uyanışını ve hareketliliğini güçlü şekilde betimler. Diğer taraftan bozkırın bir parçası olan hayvan ve kuş sürülerinin ritmi de göze çarpar:

Şurqırap jatqan jılqınıñ
Şalğınnan jonı qıltıldap,
At, ayğırlar, bïeler
Büyiri şığıp, ıñqıldap,
Suwda turıp şıbındap,
Quyrığımen şılpıldap,
Arasında qulın-tay
Aynala şawıp bultıldap.

Kişneyip duran at sürüsünün
Sırtları çayırlardan görünür,
Atlar, aygırlar ve kısraklar
Böğrü yaralı, inleyip,
Suda durup sinek kovalar,
Kuyruklarıyla şapırdatırlar.
Arasında taylar ve kulunlar
Etraflarında koşturup durur.
(Ävezov, Abay Jolı, 2011)

Şair, at sürüleri, kuşlar ve yeşeren çayırlar aracılığıyla tabiatın dinamizmini gözler önüne sererken, insan ile doğa arasındaki uyumu da hissettirir. Bu tasvirler içinde yer alan hareket, renk ve ses unsurları, şiire çocuksu bir hayranlık ve coşkunluk katmaktadır. Yaz Şiiri sekiz heceli, olup yer yer yedi heceli dinamik bir hareket üzerine kurulmuştur. Kafiyeler se sürekli değişen ve hareket eden kendine özgü bir akıcılık ifade etmektedir (Ahmetov, 1976: 114). Yine *"Qıs/Kış'' (*1888) şiiri, *"ak giysili, iri yapılı, ak sakallı"* bir ihtiyar tasviriyle balar. Bu ihtiyarın yüzü soğuktur, merhamet i de yoktur. Şimdi "Güz'' şiirinden kısa bir kısım görelim:

Sur bult tüsü suwıq qaptaydı aspan,

Boz bulut rengi soğuk kaplıyor gökyüzünü,

Küz bolıp, dımqıl tuman jerdi basqan.

Güz gelip yeri-göğü ıslak sis basmıştı.

Bilmeymin toğanı ma, toñğanı ma,

Bilmiyorum havuz mi, yer mu dondu
Jılqı oynap, biye qaşqan, tay jarısqan.

Yılkı oynar, kısrak koşar, tay yarışır.
Jasıl şöp, bäyşeşek joq burınğıday,

Yeşil çimen, eski cennet gibi yerler
Jastar külmes, jügirmes bala şular.

Gençler gülmez, koşmaz çocuk öyle...
Kayırşı şal-kempirdey tüsi kwtip,

Dilenci kocakarı gibi rengi gitmiş,
Japırağıdan ayrılğan ağaş, quray.

Yapragından ayrılan ağaç, kurur.

(Ävezov, Abay Jolı, 2011)

Şairin çocuklara ilginç gelen *''Sonbahar''* adlı şiirinde bozkır ile sonbahar manzarası karşılaştırılır. "Yaz" şiirinde mevsimlerin tasviri belirli bir sıra içinde ilerler ve her mevsimin özelliği ile hayvanların davranışları arasında ilişki kurularak tasvir edilir.

Ayrıca Abay'ın Masalları. Abay'ın çeviri masalları ilk kez 1909 yılında Sankt-Peterburg'ta *"Kazak Şairi İbrahim Kunanbaywlı'nın Şiirleri"* adlı derlemede yayımlanmıştır. Abay'ın İ. A. Krylov'dan çevirdiği on üç masal yer almaktadır. Bun masallardan biri *"Çekirge ile Karınca"* olup 36 dizeden oluşmaktadır.

Ibıray Altınsarin [8](1841-1889), Kazak sözlü ve yazılı edebiyatını derleyen önemli bir araştırmacı ve derleyici olarak öne çıkar. *Kazak Hrestomatyası / Kazak Antolojisi* adlı eseri hem halk kültürünü tanıtmayı hem de çocuk ve gençlerin ahlaki değerler kazanmasını amaçlayan kapsamlı bir kaynak niteliğindedir.

Altınsarin'ın "Kazak Hrestomatyası / Kazak Antolojisi" adlı eseri, Rus antolojileri esas alınarak hazırlanmıştır. Bu kitabın birinci bölümü çocuklar için "*Peri Masalları",* ikinci bölümü *"Büyükler İçin Hikayeler",* üçüncü bölümü *"Çeşitli Şiirler",* dördüncü bölümü ise "Atasözlerinden oluşur. Yazar, antolojide yer alan eserlerin seçiminde sırasıyla her halkın yaşamını ve geleneğini tanıtmış; öğrencilere ahlaki değerleri öğretmeyi amaçlamıştır. Özellikle üçüncü bölümde, ilkokul öğrencilerinin

[8] Bkz. Ayan, E. (2016). Modern Kazak Edebiyatının Öncüsü Ibıray Altınsarin. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

kolay anlayacağı masal ve hikâyelere yer verilmiştir. Ibıray Altınsarin'ın Kazak sözlü kültüründen derlediği materyalleri:

a. Efsaneler: "Lukpan Hâkim", "Taza Bulak", "Comart", "Utirikin Zalalı", "Izbastı Biy", "Jirenşe Şeşen" ve diğerleri,

b. Peri Masalları: "Kara Batır", "Tazşa Bala", "Altın Aydar" vb.,

c. Destanlar: "Qobylandy" ve diğer şarkılardan alıntılar,

d. Atasözleri

olmak üzere dört gruba ayırılmaktadır. Ayrıca Altınsarin'ın antolojisinde, o dönemin tanınmış Kazak aytıscılarının söylediği şiirlere de yer verilmiştir.

Altınsarin, Kazak edebiyatında mektup tarzında yazılmış şiirleri kaleme alan ilk kişidir. "Kazak Hrestomatyası" kitabının *"Çocuklar Hakkında Küçük Hikâye ve Masallar*" bölümünde, okulda öğrenim gören öğrencilerin okul yaşamı, ev özlemi hakkında yazdığı mektuplar yer almaktadır. Bu mektuplarda çocuk, köydeki dedesine, ninesine, abisine veya arkadaşına seslenmektedir.

Öncelikle, dedesinin torununa yazdığı mektubu "Balğoja Bini'nin Çocuğuna Yazdığı Mektup" u görelim:

Ümit etken közimiñniñ nuru balam,

Ümidim gözümün nuru yavrum,

Janıña järdem bersin qudaytağallam.

Allahım sana yardım etsin.

Atañ munda anañmen esen-aman,

Atan annenle burada güvende,

Süyip sälem jazadı bügin sağan.

Öpüp selam yolladı bugün sana.

Atañdı sağındım dep asığarsıñ,

Atanı özledim deyip ağlarsın,

Sabakqa köñil bersen basılarsıñ;

Derslere gönül verirsen sakinleşirsin;

Ata-anañdı öner bilsen asırarsıñ,

Bilim-sanat bilirsen aileni yüceltirsin,

Nadan bop, bilmey qalsañ ah urarsıñ!

Eğer cahil kalırsan, ah edersin!

(Altınsarin, Kazak Hrestomatyası 1988)

Yukarıda söz edilen Abay, Şokan ve Ibıray'ın çalışmaları, Kazak edebiyatının kaynağı ve tarihî sürecini gündeme getirmiş, aydınlar Kazak edebiyatının kökeni ve tarihi hakkında çeşitli eserler yayımlamıştır. Kazak edebiyatı tarihiyle ilgili çalışmaların çoğunda, Kazak yazılı edebiyatının başlangıcı hakkında iki temel görüş öne çıkmaktadır. İlk görüşe göre, Sovyet döneminde yayımlanan kaynak kitaplarda Kazak yazılı edebiyatının başlangıcı Ekim Devrimi ile başlatılmaktadır. İkinci görüş ise, bağımsızlık sonrası dönemde yayımlanan eserlerde, yazılı edebiyatın 19. yüzyılın ikinci yarısı ile 20. yüzyılın başlarını kapsayan dönemde başladığını göstermektedir.

Çocuk edebiyatı ve çocuk folkloru ilgili olarak, çocuk şairi E. Ötetileulı, çocuk edebiyatının tüm edebî türlerini değerlendirirken, bunun aynı zamanda kültürel bilincin kaynağı olduğunu vurgulamış; bu edebiyatın temeli olarak *şiirler, saymacalar, ötirik/yalan şiirler, masallar, bilmeceler ve yanıltmacaların* hepsinin, çocuk edebiyatının derin geçmişini ifade ettiğini belirtmiştir (Ğabdullin, 2009:85).

Yine bu bağlamda, çocuk folklorunun ayrı bir alan olarak ele alınmasının nedeni, kendine özgü birçok özelliğe sahip olmasıdır. Çünkü çocuk eğitiminde en temel dilsel araç olan ninniler, masallar ve hikâyeler, onlara iyiyi ve kötüyü net bir biçimde ayırt etme, eğitici değer taşıma ve estetik zevki geliştirme özellikleri

kazandırır. K. İslamcanov'a göre çocuk folkloru, çocuk psikolojisini, estetik zevkini ve yaratıcı yeteneklerini ortaya koyan, halkın yüzyıllar boyunca oluşturduğu değerli bir mirastır. Bu folklor türü, çocukların yeteneklerine uygun, mantıklı bir düzen içinde ve dili zengin, anlaşılır bir şekilde sunulur (İslamcanov, 1995:12).

Ahmetov'un *Kazak Sovyet Çocuk Edebiyatı* adlı çalışmasının giriş kısmında belirttiğine göre, bu kitabın ilk bölümü sayılabilecek ve 19–20. yüzyılın başını kapsayacak şekilde, 1964 yılında *Çocuk Ağız Edebiyatı* adlı 22 sayfalık ayrı bir basım kitapçık yayımlanmış (Ahmetov, 1976:2) olmasına rağmen, *Kazak Sovyet Çocuk Edebiyatı* adlı kitabı, dönemin şartları gereği Ekim Devrimi ile başlatılmıştır.

Kazak halk edebiyatı içinde çocuk folklor ürünleri, Sovyetler Birliği öncesi dönemde güçlü bir gelenek oluşturmuş; güldürü *eserleri Aldar Köse, Tazşa Bala, Gırk Ötirik, Kocanasraddın; olağanüstü masallar Altın Saga, Gambag Şal, Er Töstik;* kahramanlık destanları ise *Alpamış, Gobılandı Batır, Gambar Batır* gibi önemli eserlerden oluşmaktadır. Halk edebiyatı kapsamında yer alan çocuk folklorunu tanımak, Ekim Devrimi öncesi çocuk edebiyatını tanımak/bilmek anlamına da gelmektedir. Bu nedenle, bu bölümde Kazak folkloruna ait çocuk ürünleri ayrıntılı biçimde ele alınmıştır.

Kazak folklorunun sınıflandırılması hakkında, İbırayev'in yazmış olduğu "*Kazak Folkloristikası: Keşe, Bugin, Erten"* adlı makalede çok kapsamlı bir tasnif denemesi yapılmıştır. Çocuk edebiyatının sınıflandırılması, gelişimi ve farklılaşması üzerine araştırmalar, 20. yüzyılın ilk çeyreğinde başlamıştır. Bu tasnife göre İbırayev, çocuk folklorunu kendi içinde; çocuk şiirleri, çocuk masalları, oyun şiirleri ve sözlü saymacalar olmak üzere dörde ayırmıştır (İbırayev, 1990:108–111). İbırayev, çocuk folklor ürünlerini ayrıntılı olarak şu şekilde sınıflandırmıştır:

1. Çocuk şiirleri / Balalar öleñderi

1.1. Ninniler / Beşik jırı

1.2. Takpak / Dörtlük

1.3. Alay şiiri / Mazagdaw / Ezildev

1.4. Korkutma şiirleri

1.5. Dilek ve temenni şiirleri

1.6. Uydurma şiirler / Ötirik öleñder

1.7. Tekerlemeler

2. Çocuk masalları

3. Oyun şiirleri

3.1. Saymaca

3.2. Sormaca

3.3. Kalamak

4. Sözlü saymacalar[9] (İbırayım, 1990:111–112)

Ayrıca, I. Canşügirov 1927'de yayımladığı "Ötürikter / Yalanlar" adlı antolojisinin önsözünde, yalanı ilk kez "ülkenin ötirik şiirleri yetişkinlerden çok çocuk edebiyatına ait" olarak tanımlamıştır (Ergöbek, 2003: IV). Şegen Ahmetov'un Kazak Balalar Edebiyatı adlı kitabında bu konuya hiç değinilmemiş, doğrudan Ekim Devrimi'yle Kazak çocuk edebiyatına giriş yapılmış ve ardından sosyalist ideoloji temelinde şekillenen çocuk edebiyatı ve onun tanınmış yazarlarına odaklanılmıştır. Rüstemova'ya göre, çocuk folkloruna dayalı kitapların büyük bir bölümü; jır, jumbak, heveslendirme şiirleri, takpak, okuma şiiri, suramak / isteme-rica etme, sanama / saymaca, janıltpaç / yanıltmaç, bilmece / jumbak ve atasözü-deyimlerden oluşmaktadır (Rüstemova, 1965:31).

Folklorik çocuk şiirleri, çocukların duygusal, zihinsel ve toplumsal gelişiminde önemli bir rol oynayan geleneksel edebiyat

[9] Bkz. Ibırayev, Ş. (1998). Destanın Yapısı Kazak Destanlarında İnsan, Zaman ve Mekân, İstanbul: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları. Ibrayev, Ş. (2019). Türk Halklarının Mitleri ve Destanlarında Evrensel Kavramların Düzeni, Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, 7 (16), s.1203-1210

ürünleridir. Bu ürünler hem günlük yaşamda hem de özel ritüellerde çocuklara aktarılmış, nesiller boyu sözlü kültür aracılığıyla yaşatılmıştır. Aşağıda, halk edebiyatı kapsamında çocuk folkloru ürünleri, türleri ve işlevleri bağlamında ayrıntılı bir sınıflandırma sunulmaktadır. Yukarıda verilen bilgiler doğrultusunda, çocuk folklor ürünlerini kendi içinde şu şekilde sınıflandırabiliriz:

1. Ninni / Jır

1.1. Beşik jırı / Ninniler

1.2. Çocuk bakma şiirleri

1.3. Avutma şiirleri

1.4. Heveslendirme şiirleri

1.5. Takpak / Okuma şiirleri

1.6. Suramak / Sormaca

1.7. Sanamak / Saymaca

1.8. Janılpaş / Yanılmaca

1.9. Cumbak / Bilmece

1.10. Makal-metelder / Atasözleri

1.11. Masallar

1.12. Hikâyeler

1.13. Mit / Efsane

1.14. Kahramanlık destanları

Çocuk folkloru, halk edebiyatının özel bir alanını oluşturmakta ve çocukların kültürel, toplumsal ve duygusal gelişiminde önemli bir yer tutmaktadır. Bu tür ürünler, sözlü gelenek aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktarılırken hem eğlendirici hem de öğretici nitelikler taşır. Çocuklara yönelik folklorik metinler, onların günlük yaşam deneyimlerini, değerlerini ve hayal dünyalarını yansıtır.

Şimdi Kazak folkloruna ait çocuk ürünleri türleri bağlamında ayrıntılı bir sınıflama sunulmakta ve her bir türün işlevi açıklanmaktadır.

1. Folklorik Çocuk Şiirleri (Folklorik Balalar Poeziyası[10])

Kazak folklorik ürünleri, dilden dile, nesilden nesle aktarılan sözel edebiyat ürünleri olarak günümüze kadar ulaşan büyük bir hazinedir. Kazak halkının tarihî şarkıları ve şiirleri, Kazakların ve genel olarak Türk halklarının ortak destan geleneğinden ayrı düşünülemez. Tarihî şarkı ve şiirler, bu ortak epik geleneğin gelişiminin bir tezahürü olan eski genel epik geleneğin doğal bir devamıdır (Qonıratbaev, 1991).

Tarihî şarkıların bazı özellikleri kahramanlık destanına dayanır ve tarihî şiirlerin bazı ortak özellikleri, tarihî şiirler arasında şekillenmeye devam eder. Çocuk folkloru yalnızca çocuklar için değil, her yaştan insanın hayatında özel bir yere sahiptir. Kazak çocuk folkloru, çocuk psikolojisine ve yaş durumuna göre söylenen, çocuğa insani değerleri öğreten ninni, tekerleme, bilmece, uydurma şiir, atasözü, masal, efsane ve kahramanlık şiirleri gibi türlerden oluşur.

Çocuk, doğduğunda kulağına ninni söyleyen anne ile başlar; çocuğun yaşı ilerledikçe ninniden şiire, masaldan hikâyeye geçerken içerik zenginleşir, türler ve konular değişir. Kazak çocuk folklorunun tanınmış eserleri arasında *Aldar Köse, Kırk Ötirik, Taza Bala, Gambag Şal, Altın Saka, Er Töstik* gibi hayvan hikayeleri ile *Alpamış, Qoblandı Batır, Ğambar Batır* gibi hikâye ve destanlar yer alır. Bu eserler çocuklara hayatı, insanı ve hayvanı sevmeyi öğretirken, kahramanlık değerlerini de kazandırır.

Çocuk folklorunun en büyük dalı folklorik şiirler oluşturmaktadır. Bunlar kendi içinde:

- Oyun şiirleri
- Çocuklar için olan türler

[10] Poeziya, Nazım, avıs-güzellik;poema:manzume, uzun şiir, Kazakşa-Türikşe Sözdik, 2003:411.

- Yetişkinler için ortak olan türler

olmak üzere üç kısma ayrılabilir. Bu türler, çocuklar için söylenen halk sanatı ya da diğer adıyla folklorik çocuk şiirlerinin içinde bulunan bazı örneklere geniş anlamlar yüklenmez (Mekemtas, 2002:122). Söylenişi ve kafiyesi kolay, eğlenceli, basit ses ve söz oyunlarına dayalı eserlerdir. Bu özellikler, çocuk oyun şiirlerinde içeriğin bol, eğlenceli ve keyifli olmasını sağlar.

Örneğin, çocuklar için yazılmış halk sanatının bir türü olan oyun şiiri örneği:

Birlan,

Sirlan,

Kabılan,

Katıs,

Mirlan

Otız,

Sen tur,

Sen şık.

Bu tür şiirler, genellikle basit ses oyunlarıyla oluşturulur; her satırda yer alan sözcüklerin anlamlı olması beklenmez. K. İslamcanov'a göre, "bilmece türünün ortaya çıkışı toplumsal hayatın kuruluşuna dayanmaktadır" (İslamcanov, 1995:23). O dönemde çiftçilik aletlerinden başlayıp av hayvanlarına, tabiat olaylarına kadar doğrudan adlandırmalar yapılmaz; kimi olaya veya kişiye bağlı olarak adlandırmalar yapılır ki saymacalar da bu geleneğin bir devamı olarak kabul edilir (Ğasğabbasov, 1984).

Kazak çocuk edebiyatında bu türe örnek olarak, Rus dilinden alıntılanan bir örnekle devam edelim:

Oni, Vani	*Onlar, Vani*
Tufli Vani	*Açık Ayakkabı*

Vaskarizm. *Vaskarizm.*

Onşıl, molşıl, *Onşıl, molşıl,*

Gologolizmşil, *Gologolizmşil*

Koşkin dom *Kedi eve*

Vışel von. *Gitti.*

(Rüstemova, 2014:26)

Çocuk folklorunun toplumsal yönü ağır basar. Çocuklar, halk şiirlerini ezberler, ihtiyaç duydukça tekrar eder ve sırasıyla değişmeceli olarak söylerler. Bu şiir türlerine *"Baka/Kaplumbağa", "Tüye Tüye Tüyeler/Deve, Deve Develer", "Tilki, Tilki Tilkicik"* gibi çok sayıda örnek verilebilir. Halk yergisiyle kök salıp şekillenen bu tür, çocukların kendi arasında, kız ve erkeklerin karşılıklı olarak birbirleriyle atışma, alay etme ve kızdırmaya yönelik hareketlerini de içerir.

Çocuk folklorunda, kökü dua ve dileğe dayanan özel istek şiirleri, *ayak bağı kesme* şiirleri gibi batıl inanç ve gelenek görenekler ile hayvanların sesi ve hareketini taklit eden oyun şiirleri de görülmektedir (Rüstemova, 2014:27). Çocuk oyun şiirlerinin şekillenmesi, oyun yönü ve harekete bağlı olarak sözlü şekilde gelişir. Özel dua-dilek şiirlerinin ortaya çıkışı, ay, güneş, dünya olayları (kozmogoni) gibi doğrudan doğayla ilgili veya doğaüstü olaylara dayanır (Ahmetov, 1965).

Bu tür şiire en iyi örnek olarak jırlar gösterilebilir. Jır, geniş anlamda şiirsel eserlerin genel adıdır. Eski Türk dilindeki "iyr" kelimesi, modern "şiir" terimi anlamında da kullanılmıştır. Modern *Karakalpak, Kırgız, Nogay, Karaçay, Balkarca, Başkurt, Tatar* ve diğer Türk dillerinde bu anlam hâlâ kullanılmaktadır. Dar anlamda ise Kazak halk şiirinde 7–8 heceli, 3–4 kıtadan oluşan bir şiir türüdür. Kazak sözlü edebiyatındaki kahramanlık şiirleri, tarihî şarkılar, lirik epik şarkılar ve yas şiirleri, bu şiir modeline dayanmaktadır.

Çocuk folkloru ürünleri, toplumsal bilincin kendine özgü süzgecinden geçer. Güncel hayatın kavramlarına, anlayışlarına, dil alımlarına, iş ve hareketine uymayan dogmalar da bu şiirler aracılığıyla çocuklara ulaşabilir ve hatta onlar tarafından kabul görebilir. Ayrıca, çeşitli hayvan davranış ve hareketlerini toteme dönüştüren ve bunları şiirsel anlatılarla destekleyen halk inanışları da mevcuttur. Çocukların hayatına giren geleneksel bilgi, görgü ve inanç sistemleriyle ilgili şiirler de buna örnek gösterilebilir.

Yukarıda söz edilen niteliklerin tümü, folklorik çocuk şiirinin karakteristik özellikleri olup bunların hepsi dört maddede özetlenebilir:

1. Eserlerin kimler tarafından yazıldığı ve kahraman olarak kimlerin seçildiği; olay örgüsünün nasıl kurgulandığı,
2. Eserlerin yaptığı kültürel ve toplumsal işlev,
3. Çocukların yaş özelliklerine dikkat edilip edilmediği,
4. Eserlerin konu, içerik, nesnellik, kurulumu, yapısı ve söz varlığı, önemli özelliklerden bazılarıdır.

K. İslamcanov'a (1995:29) göre, çocuklar için kullanılan halk edebiyatı ürünleri şu şekilde sınıflandırılabilir:

*** Elpeştev:** Beşik jırı/şiiri, bebeklik adetleriyle ilgili şiirler, seslenme şiirleri, uyandırma şiirleri.

*** Yetişkin şiirleri**: Mevsimlik şiirler, dua-dilek şiirleri.

*** Çocuk şiirleri:** Şiir okuma, soru sorma, heveslendirme, uydurma şiir, alay etme.

*** Oyunlu-folklorik şiirler:** Oyun şiirleri, atışma/ağızdalaşı, yanıltmaç, bilmece, çocuk atışması.

*** Oyunla ilgili şiirler:** Oyuna çağırma, ebelik yapma, saymaca, seyirlik oyunlar.

Netice itibariyle folklorik çocuk şiiri, Kazak sözlü edebiyatının çocuklara yönelik en önemli ve en verimli alanlarından biridir. Ninniler, oyun şiirleri, bilmeceler ve çeşitli saymacalar aracılığıyla

çocukların dil gelişimi desteklenirken aynı zamanda onların kültürel ve toplumsal değerleri öğrenmeleri sağlanır. Bu şiirler, çocukların yaş özelliklerine uygun, kolay söylenebilir ve çoğu zaman oyunla iç içe olan bir yapıya sahiptir. Böylece folklorik çocuk şiiri hem eğlendirici hem de eğitici yönüyle çocukların kültür dünyasının oluşumunda önemlidir.

2. Ninniler /Besik Jırı

Çocukların eğitimiyle ilgili şiirlere en güzel örnek ninnilerdir. Her toplumda, dünyaya gelen bebeklerin doğumundan itibaren anneler tarafından kulaklarına üflenen ninniler, ezgisi ve sözel (şiirsel) işlevleriyle ön plana çıkar. Ninniler, hayata dair her türlü bilgi, beceri, umut ve beklentiyi ifade eder ve çocuğa annenin karşılıksız sevgisini, sonsuz şefkatini aktarır. Bu şiirlerin milletlerin hayat tarzı, yaşam alışkanlıkları, örf ve adetleriyle ilişkili olması, folklorik değerleri ön plana çıkarır.

Bebekler için söylenen en yaygın şiir türü ninnilerdir. Ninnilerin temel işlevi, çocukları uyutmaktır. Henüz dillenmemiş çocuğa söylendiği için öncelikle annenin bebeğine duyduğu sevgiyi dile getirir. Folklor araştırmacıları ninnileri ikiye ayırır: geleneksel ninniler ve doğaçlama ninniler.

Geleneksel ninniler, söz sanatlarıyla süslenmiş, genellikle 7–8 heceli mısralardan oluşur ve nakarat olarak *“aldi, aldi böpem”* gibi tekrarlar içerir.

Doğaçlama ninniler, annenin günlük sıkıntıları, dertleri ve sosyal meselelerini dile getirdiği, bebeğiyle dertleştiği şiirlerdir.

Her ne kadar ninnilerin sözleri bebekler tarafından anlaşılmasa da pedagojik yönü oldukça zengindir; çevreyi, aileyi, yurdu, dostu ve düşmanı tanıtma işlevi görür. Ninniler, annenin çocuğuna sevgisini gösterirken bir taraftan da çocuklara geleceği, işi ve gücü tanıtır. Ninniler, bölgelere göre değişkenlik gösterir ve söyleyen annenin kabiliyeti ve duygusallığına göre içeriği zenginleştirilir.

Ninnilerdeki tekrarlar genellikle şu şekildedir:

“Eldi eldi ak böpem,

Ak beşiğe yat, böpem”,

“Hılama, eldi, hılama”,

“Hılama balam, hılama!”

Beşik şiirinin temel işlevi, çocuğu uyutmak, dinlendirmek ve çocuk için dua (akdilek, ümitlendirme, inanç artırma) niteliği taşımaktır (Rüstemova, 2014:28; Koç ve diğerleri, 2011:69).

Aldi, aldi, älpeşim!	*Hadi, hadi bebeğim!*
Uyıkta deymin, uyıqtaysıñ.	*Uyu diyorum, uyursun.*
«Me-me» bersem qaytesiñ,	*“Mee-mee”dersem dönersin,*
Uyıqtamaysıñ desem,uyıqtaysıñ.	*Uyuyorsun desem, uyursun.*
Joqsıñ bügin köz ilgen,	*Bugün hiç göz kapamadın,*
Köp-köp isimnen bögedim.	*Birçok işimden geri kaldım.*

(Qasım Amanjolov, 1940)

Özellikle Mäpäläw Jırları (Pestuşkalar), halkın çocuğu büyütme ve bakımına ilişkin hayat tecrübelerinden doğmuştur. Bebeğin bedeninin sağlıklı gelişmesini sağlamak amacıyla onun el ve ayaklarını uzatmak, çeşitli hareketler yaptırmak pratik bir ihtiyaçtır. Anne, bu egzersiz hareketlerini çocuğun kulağına hoş gelen sözlerle eşlik ederek şiir şeklinde söyler.

Ös-ös, balam, öse ber,	*Büyü büyü yavrum, büyüver,*
Batır bol – baluan bilekti,	*Yiğit ol – pehlivan bilekli,*
Batıl bol – taýmas jürekli.	*Yiğit ol – yılmaz yürekli.*
Ayağıñdı sozayıq,	*Ayağını uzatalım,*
Saýsağıñdı jazayıq,	*Parmaklarını açalım,*
Etti bolsyn baltyryñ,	*Güçlü olsun baldırların,*
Epti bop ös, jarkynym.	*Çevik büyü, canım yavrum.*
Ös-ös!	*Büyü büyü!*

Bu şiirin kafiye ve ritmi ile sanatsal yapısı, beden egzersizlerine eşlik edecek biçimde düzenlenmiştir ve bu hareketlerle uyum içinde söylenir.

Ayır qalpaq kiisip,	*Ayrı kalpak giyip,*
Aqırıp jawğa tiisip,	*Bağırarak düşmana saldırıp,*
Batır bolar ma ekensiñ?	*Acaba yiğit olur musun?*
Barmaqtaryñ mayısıp,	*Parmakların bükülüp,*
Türli oyu oyısıp,	*Türlü nakışlar işleyip,*
Usta bolar ma ekensiñ?	*Acaba usta olur musun?*
Bata tilek (senim artu):	*Dua ve temenni (güven dileği):*
Ala bäyeñ qulındap,	*Ala kısrağın doğurup,*
Alatawğa sıymasın.	*Aladağ'a sığmasın.*
Qara bäyeñ qulındap,	*Kara kısrağın doğurup,*
Qara tawğa sıymasın...	*Karadağ'a sığmasın...*
Aqılıñmen batıl bol,	*Aklınla cesur ol,*
Ağayınmen tatu bol.	*Akrabalarınla uyumlu ol.*
Bağanaly tawday bol,	*Direkli bir dağ gibi ol,*
Şağalaly köldey bol.	*Martılı bir göl gibi ol.*

(Rüstemova, 2014: 28)

Beşik jırı, yani ninniler, Kazak çocuk folklorunun en temel ve etkili türlerinden biridir. Hem çocuğun uyumasını ve rahatlamasını sağlarken hem de dil, ritim ve estetik algısını geliştiren bir eğitim aracıdır. Bu şiirlerde annenin çocuğa olan sevgisi, şefkati ve koruyucu duyguları dile gelir; aynı zamanda çocuk, çevresini, aileyi ve toplumsal değerleri tanımaya başlar. Beşik jırı, içerik ve yapısı bakımından basit gibi görünse de çocukların duygusal ve bilişsel gelişimine önemli katkılar sağlar. Dolayısıyla ninniler hem eğitsel hem de kültürel açıdan çocuk folklorunun vazgeçilmez bir parçasıdır.

3. Çocuk Bakma Şiirleri / Mäpelev Jırları

Bebek bakımında sözlü kültür ürünleri içinde ninniler ve rahatlatıcı şiirler, çocuğun duygu durumunu düzenlemenin yanı sıra motor becerilerini gelişimine de katkı sağlar. Kazak toplumunda büyükannenin çocuğa karşı sorumlulukları arasında,

çocuğun güvenli bir şekilde zaman geçirmesi, yemek, içmek, uyumak gibi temel ihtiyaçlarının karşılanmasının yanı sıra ona sevgi göstermesi, sevinç yaşatması, iyi alışkanlıklar kazandırmasıyla birlikte vakit geçirip oyunlar oynaması vardır.

Çocuk bakımına yönelik şiirler, büyükannenin çocuğa bakma, koruma ve gözetme konusundaki yaşam tecrübelerini gösterir. Bebek uzuvlarının gelişimini desteklemek için, çocuğun ayak, el, bilek, göz, kulak gibi organlarını ezberletmeye ve pratik çalışmalar yapmaya yardımcı olur.

Anneler, çocuğun kulağına sokularak şiir okur ve aynı anda el, kol, parmak ve ayak hareketlerini yaptırır; böylece hem sevgi gösterirler hem de alıştırma yaptırırlar. Genel olarak şiirin kafiyesi ve içeriği, uzuv yapısı ve alıştırmaları, sevgi gösterileriyle uyumlu ve düzenli olmalıdır. (Ahmetov, 1973:129; Rüstemova, 2014:28).

Örnek Beşik Şiiri:

Aldi aldi, böbegim,	*Hadi hadi, bebeğim,*
Jubaytbaytın ne dedim.	*Avutmak için ne söyledim.*
Böbegimdi emizitip,	*Bebeğimi emzirip,*
Besigine böledim.	*Beşiğine beledim.*
Ös-ös, balam, öse ber,	*Büyü-büyü bebeğim, büyüyüver,*
Batır bol – baluan bilekti,	*Yiğit ol – pehlivan bilekli,*
Bayıl bol – taymas jürekti,	*Bahadır ol – aslan yürekli,*
Ayagındı sözayık,	*Ayağını uzatıp,*
Savsagındı jazayık,	*Parmağını çekelim,*
Etti bolsın baldırın,	*Etli olsun baldırın,*
Epti bop ös, jarkınım.	*Hepten çok büyü, ışığım.*
Ös-ös!	*Büyü-büyü!*

(Ahmetov, 1973:129;)

Annenin çocuğa karşı sorumlulukları arasında çocuğun güvenli bir şekilde vakit geçirmesi, yeme, içme, uyku gibi temel ihtiyaçlarını karşılaması ve ona sevgiyi, mutluluğu, üzüntüyü öğretmesi yer alır. Annenin çocuğuyla hoşça vakit geçirip oyunlar oynaması sırasında söylediği şiirlerdir.

Çocuk bakım şiirleri, annenin çocuğa bakma ve koruma konusundaki yaşam tecrübelerini yansıtır. Bebek uzuvlarının

gelişimini desteklemek için çocuğun ayak, el, kol, bilek, göz, kulak gibi organ adlarını ezberlemesi ve pratik yapması sağlanır.

Anneler çocuğun kulağına yaklaşarak şiir okurken aynı zamanda el, kol, parmak ve ayak hareketlerini yaptırır, bir yandan da sevgilerini ifade ederler. Şiirin kafiyesi ve içeriği, uzuv alıştırmaları ile sevgiyi ifade eden hareketlerle uyumlu olmalıdır.

4. Avutma Şiirleri / Uvatuv-Aldarkatuv Jırları

Bebek bakımında sözlü kültür ürünleri hem duygusal hem de gelişimsel açıdan önemlidir. Bu bağlamda ninni ve avutma şiirleri, çocuğun duygu durumunu düzenlemenin yanı sıra motor becerilerini ve dikkatini yönlendirme işlevi görür.

Avutma, sakinleştirme şiirleri, bebekler beşik altında ağladığında söylenir. Avutma şiirlerinin yapısı, kurgusu ve sözcük kullanımı bakımından ninnilere benzer, ancak amacı farklıdır. Bu şiirler, bebek huysuzlandığında onu sakinleştirmek, dikkatini başka yöne çekmek için oyun eşliğinde söylenir.

Örnek: *"Kıvırmaş Ölen / Kıvırma Şiir"* – çocuğun parmağı tekrar tekrar oyunla bükülüp açılır ve sonunda çocuğun ayakları gıdıklanarak şiir tamamlanır.

Örnek Şiiri:

Kıvır kıvır kıvırmaş,	*Kıvır kıvır kıvırmaç,*
Baldarga bıday saş.	*Balalara buday saç.*
Tavıktarga tarı saş,	*Tavuklara darı saç,*
Ecen kelse, esik aş,	*Ninen gelse kapıyı aç,*
Kaskır kelse, mıqtap bas,	*Kurt gelirse var gücünle kaç,*
Mına jerde qoy bar,	*Bu yerde koyun var,*
Mına jerde eşki bar,	*Bu yerde keçi var,*
Mına jerde sığır bar,	*Bu yerde sığır var,*
Mına jerde deve bar,	*Bu yerde deve var,*
Mına jerde jılkı bar,	*Bu yerde at var,*
Mına jerde külki bar.	*Bu yerde gülme var.*
Kıtıq! Kıtıq!	*Gıdık! Gıdık!*

(Rüstemova, 2014:30)

Avutma, sakinleştirme şiirleri, bebekler ağladığında söylenir. Bu şiirlerin yapısı ve söz kullanımı ninnilere benzer, ancak işlevi farklıdır. Amaç, huysuzlanan bebeği sakinleştirmek ve dikkatini başka yöne çekmektir; çoğu zaman oyunla birlikte uygulanır.

5. Dikkat Çekme / Heveslendirme Şiirleri

(Alarkatuv / Heveslendiru Jırları)

Heveslendirme şiirleri, çocukların bilişsel ve sözel gelişimini destekleyen folklorik sözlü kültür ürünlerindendir ve folklorik çocuk şiirinin en karmaşık türlerinden biridir. Genel olarak soru-cevap formatına dayanır, hikâyeci ve nüktelidir. Kahramanları deve, tilki, koyun, keçi ve at gibi hayvanlardan oluşur. Bu şiirler çocuğun hayal gücünü geliştirmeye, dikkatini artırmaya ve mizahi algısını güçlendirmeye hizmet eder. Çocuk kitaplarının büyük bir kısmı bu tür şiirleri içerir; *takpak* (şiir okuma), *suramak (*soru sorma), sanama (saymaca), yanıltmaç, bilmece ve atasözü-ve deyimleri kapsamaktadır.

Tilki tilki, tilkişek,	*Tilki tilki, tilkicik,*
Tünde qayda barasıñ?	*Gecede nereye gidersin?*
Ecem üyine baramın.	*Ninemin evine gidiyorum.*
Eceñ Sagan ne berer?	*Ninen sana ne verir?*
Sıyır savıp süt berer,	*Sığır sağar, süt verir,*
Eşki soyıp but berer.	*Keçi doğrar, süt verir.*
Onı qayda qoyasıñ?	*Onu nereye koyarsın?*
Jalpaq taksa qoyamın.	*Yayvan kâseye koyarım.*
İt jalasa qaytesiñ?	*Köpek yalarsa ne yaparsın?*
Tayak alıp kuvamın...	*Dayak alıp kovarım...*
Kir bop kalsa qaytesiñ?	*Kirlense ne yaparsın?*
Akın suvğa jvamın.	*Akan suda yıkarım.*
Akıp ketse qaytesiñ?	*Akıp giderse ne yaparsın?*
Parahodpen kuvamın	*Kayık ile tutarım*

Heveslendirme şiirleri, çocuk folklorunun en etkileşimli ve hikâyeli türlerinden biridir. Soru-cevap biçiminde kurulan bu şiirler, çocukların hayal gücünü geliştirir, dikkatlerini yoğunlaştırır ve mizah yoluyla öğrenmelerini destekler. Kahramanların

çoğunlukla hayvanlar olması, çocukların doğa ve çevre ile bağ kurmasını sağlar. Bu şiirler, çocuk kitaplarında yer alan takpak, suramak/soru sorma, sanama/saymaca, yanıltmaç ve bilmece gibi alt türlerle birleşerek eğitici ve eğlendirici bir deneyim sunar. Böylece heveslendirme şiirleri, çocuk folklorunun hem pedagojik hem de kültürel aktarım işlevini güçlendirir.

6. Takpak/Okuma Şiirleri (Takpak Jırları)

Okuma şiirleri, çocukların ritim, ezgi ve sözcükleri algılama becerilerini geliştiren folklorik sözlü kültür ürünlerinden biridir. Bu şiirler, genellikle sözlü tekrar ve tekerlemelerle çocukların hafıza, dil ve dikkat yetilerini destekler.

Takpak, Kazak toplumunda hitabeti besleyen ve kısa, etkili öğüt verme alışkanlığı kazandıran sesli okunan şiir türüdür. Genellikle 4–8 mısradan oluşur ve çocuklara şiir okuma, ses uyumu ve günlük yaşam olaylarını anlamada rehberlik eder. Tek bir çocuğa veya çocuğun bireysel gelişimine hitap eden bu şiirler hem eğlendirici hem de öğretici özellik taşır.

Bala balakay,
Jaz keledi alakay,
Biz kaşamız,
Biz kölde balıq avlaymız.
Balakay-ay, balakay,
Jaz keledi –ay, alakay,
Jalan ayak jüremiz,
Balaktı da türemiz,
Kölden balık süzemiz,
Jaltıldatıp tizemiz,
Tav men tastı kezemiz,
Altıbakan tebemiz.

Çocuk çocuğum,
Yaz geliyor, yaşasın!
Paçayı da sıvarız,
Gölde balık tutarız.
Çocuğum ey, çocuğum,
Yaz geliyor, yaşasın!
Yalın ayak yürürüz,
Paçayı da sıvarız,
Gölden balık tutarız,
Parlatıp güneşe dizeriz,
Dağ ve taşı gezeriz,
Salıncakta sallanırız.

Takpak şiirleri içinde yer alan suramak/soru sorma bölümleri (örneğin: Karga, karga kargalar, köyün nerede? Baka/tosbağa gibi) diyaloglarla kurulur. Bu şiirler, iki çocuğun sırayla karşılıklı

söyleşisine bağlı olarak gelişir. Yapısı itibarıyla oyunlu ve eğlenceli olan takpak şiirlerinde dil hafif, mısralar kısa ve basit kafiyeli tekrarlarla örülüdür.

Takpak şiirleri, Kazak folklorik çocuk şiirinin en etkili ve öğretici türlerinden biri olarak öne çıkar. Kısa ve yoğun mısraları, çocuklara ritim, ses uyumu ve dil becerisi kazandırırken, günlük yaşam olayları ve hayvan adları üzerinden gözlem ve tasvir yeteneklerini de geliştirir. Oyun ve etkileşimli söyleyişlerle çocukların ilgisini çeker, eğlendirirken öğrenme sürecini destekler. Takpak, yalnızca bireysel bir okuma biçimi değil, aynı zamanda sosyal bir öğrenme aracı olarak da işlev görür ve çocuk folklorunun kültürel aktarımındaki rolünü güçlendirir.

7. Sayışmaca / Sanamak

Sayışmaca (Sanamak) türü, çocukların dil gelişimini, mantıksal düşünme ve sayılara hızlı tepki verme becerilerini destekleyen geleneksel folklorik oyun şiirlerindendir. Bu tür şiirler, ritmik ve soru-cevaplı yapısıyla çocukların etkileşimli öğrenmesini ve sosyal becerilerini güçlendirir.

Çocuk oyunları içinde söylenen tekerlemeler önemli bir yer tutar. Bu tekerlemelerden ilki, oyun başında ebe seçimi ile ilgili olanlardır. Tekerlemeler, çocuk oyunlarının başında, ortasında ve sonunda bol miktarda yer alır. Çocukların oyun başında ebe seçerken söyledikleri tekerlemelere sayışmaca adı verilir (Oğuz, 1996:24). Oyunların başlamasında sayma veya sıralama işlemi yapılır; bu işlemler oyun içi görevleri belirler ve çocukların dil gelişimi açısından değerlidir. Çünkü seçme ve sıralama, çocuk oyunlarının iki gruba ayrılma ve rekabet etme temelini oluşturur. İsteme/Qalamaq, süresince oyuncular, aşağıdaki gibi soru veya bilmece sorar ki bu, çocuğun başta dil olmak üzere pek çok yetisinin gelişiminde etkili olur (Rüstemova, 2014:31; Özhan, 1980).

Aspandakı jıldız kerek pe?	*Gökteki yıldız gerek mi?*
Suwdaki kundız kerek pe?	*Sudaki kunduz gerek mi?*

Çocuk edebiyatı metinleri, çocukların anlama, dinleme, beğeni, algı ve kavrama yetilerini geliştirirken, dikkatli bakmayı ve seçim yapmayı da öğretir. Sayışmaca türündeki şiirlerin yapısı oldukça sadedir. İki satırlık bu şiirlerdeki nesnel kavramlar, çocuk dünyasının çeşitli giz ve sırlarını içinde barındırır. İlk olarak, çocuğa günlük yaşamı tanıma ve kendi oluşturduğu kavramlara yakın nesneleri seçme imkânı sunar. İkinci olarak, çocuk zevkini geliştirmeye ve halk zanaatının bilinçli biçimde kavranmasına katkı sağlar. Sonuç olarak "Qalamaq'' türü şiirler, çocukların iç dünyasını yansıtır. Saymaca ve heveslendirme şiirleri genellikle sayılar etrafında örgütlenir; anlamı olmayan sözlerin kullanımı da sık rastlanan bir durumdur. Bu tarz şiirlerin eğitimsel yönü ve pedagojik değeri oldukça yüksektir. Kafiyeli ilk şiirler, çocukları güzel söylemeye yönlendirirken ezber kabiliyetini geliştirir ve görsel hafızayı güçlendirir. Saymaca düzenini bozmadan konuşan çocuklar, etrafı izleme ve oyun arkadaşlarını gözetme, aynı anda konuşma ve oyun kurma gibi yetileri geliştirme fırsatı bulur.

Birim ekim,	*Birim, ikim,*
Alma, tegim	*Alma, soyum*
Sarı şımşıkım	*Sarı kuşum,*
Sartılayyık	*Sallanalım,*
Sen tur	*Sen dur,*
Sen şık!	*Sen çık!*

Sayışmaca şiirleri, çocuk oyunlarında hem eğlence hem de eğitim işlevi gören önemli bir folklorik türdür. Bu şiirler, çocuklara saymayı, sıralamayı, seçme ve gözlem yetilerini kazandırırken dil gelişimini destekler. Anlamı olmayan tekrarlar ve kafiyeli yapı, çocukların ezber ve hafıza becerilerini güçlendirir. Ayrıca sayışmaca, çocukların sosyal etkileşimlerini ve oyun içinde iş birliği ile rekabet deneyimlerini geliştiren bir araç olarak işlev görür. Böylece, bu şiirler hem bireysel hem de toplumsal öğrenmenin önemli bir parçası olarak kültürel aktarımı sağlar.

8. Yanıltmaç / Janıltpaç

Yanıltmaç (Janıltpaç) türü, çocukların dikkat, algı ve eleştirel düşünme becerilerini geliştiren folklorik sözlü kültür ürünlerindendir. Bu şiirler, eğlenceli ve şaşırtıcı içerikleriyle çocukların mantıksal çözümleme ve problem çözme yetilerini geliştirmektedir.

Yanıltmaç, çocukların en çok sevdiği oyunlardan biri olarak kabul edilir. Bu oyun temelde sözcükleri eksiksiz, hızlı ve doğru bir biçimde söylemeye dayanır; yanlış söyleyen çocuk oyundan çıkarak gülünç bir duruma düşer. Yanıltmaçlar, halk çocuk psikolojisine uygun olarak dil gelişiminde görülen sık karşılaşılan ses hatalarını dikkate alır. Özellikle 'r' ve 'y', 'ş' ve 's' gibi sesler sık karıştırıldığından, oyunlar bu seslerin doğru telaffuz edilmesini öğretir. Bu tür şiirler, çocukların dil gelişimini destekler ve ezber yetilerini güçlendirir (Memeseyit, 2003:10; Taymasulı, 2017).

Pandemi dönemini işaret eden örnek 1:

R men L,
Oqı, üyren, bil,
Sannıñ bası — bir.
Kişkentaymız äli, jattığuımız eri.
Qanday tätti bal, däru meni bar.
Jılı üyde qal, tısqa suıq bar.

R ve L
Oku, öğren, bil
Sayının başlangıcı bir.
Küçüğüz hala, ezberimiz tam.
Ne tatlı bal, vitamini var.
Sıcak "EVDE KAL", dışarı çıkma.
(Taymasulı, 2017)

Örnek 2:

Degende, ey, Taykarbay, ey, Taykarbay,

Söylerim ey, Taykarbay ey, Taykarbay

Koyındı may jusanga şay, Taykarbay.

Koyunu yağ, susayanı çay, Taykarbay,

Taykarbay, Maykarbaylar, tolıp jatır,

Taykarbay, markaybaylar dolmakta,

Ey, Taykarbay degenin kay Takarbay.

Ey, taykarbay dediğin hangi Taykarbay.

(Rüstemova, 2014; Taymasulı, 2017)

Yanıltmaç şiirleri, çocukların dil gelişimini destekleyen ve telaffuz becerilerini güçlendiren eğlenceli oyun şiirleridir. Hızlı ve doğru söyleme üzerine kurulu bu tür, hatalı söyleyen çocuğu güldürerek hem sosyal etkileşimi hem de dikkat ve hafıza yetilerini geliştirir. Böylece yanıltmaçlar, çocuk folklorunda hem pedagojik hem de eğlendirici işlevi bir arada sunar.

9. Dua-Dilek Şiirleri / Arnavlı Duva-Tilek Ölenderi

Dua-dilek şiirleri (Arnavlı Duva-Tilek Ölenderi), çocukların duygusal ve ruhsal gelişimini destekleyen folklorik sözlü kültür ürünlerindendir. Bu şiirler, genellikle iyilik, sağlık, mutluluk ve başarı dileklerini içeren ritmik ve tekrar edici yapıya sahiptir. Çocuklar, bu tür şiirleri söylerken hem toplumsal değerleri öğrenir hem de dilek ve niyetlerini ifade etme becerisi kazanır. Aynı zamanda, dua-dilek şiirleri sözlü geleneğin kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlamaktadır.

Dua-dilek şiirleri, genellikle büyüklerin çocuklar için söylediği şiirler arasında yer alır. İnsanların sıkıntı ve zorluklar karşısında sığınma, güvenme arzularını dile getirdiği bu şiir türü, söyleyene ve dinleyene huzur verir. Teması, duanın gücüne sığınma ve güvenme üzerine kuruludur (Rüstemova, 2014:33).

May bereyin, qurt bereyin,	*Yağ vereyim, kurt vereyim,*
Künniñ közi şıq, şıq!	*Gün ışığı çık, çık!*
Bölen, bölen, bölen qurt,	*Belen belen belen kurt,*
Beli juan bölen qurt,	*Beli kalın belen kurt,*
Şandırıñdı sozarmın,	*Çadırını çekerim,*
Tas töbeñnen urarmın,	*Taşı tepeden vururum,*
Uyañdı jayıp şıq.	*Umudunu kaybetme, çık!*

Dua-dilek şiirleri, çocukların ve büyüklerin sıkıntı, korku ve umutlarını dile getirdiği, aynı zamanda manevi güven ve teselli

sağlayan folklorik şiirlerdir. Bu şiirler, söyleyene ve dinleyene ferahlık ve huzur verirken, çocuklara da dilek dileme, iyiye yönelme ve değerleri içselleştirme becerisi kazandırır. Sonuç olarak, dua-dilek şiirleri hem pedagojik hem de kültürel açıdan çocuk folklorunun önemli bir unsurunu oluşturur.

10. Bilmeceler / Cumbaktar

Bilmeceler (Cumbaktar), çocukların zihinsel gelişimini, kavramsal düşünme ve problem çözme becerilerini destekleyen geleneksel folklorik sözlü kültür ürünlerindendir. Bu tür şiirler, çocuklarda dikkat, hayal gücü ve mantıksal akıl yürütme yetilerini geliştirmeye yöneliktir. Bilmeceler genellikle soru-cevap formatında olup hem eğlendirici hem de öğretici işlev görür. Aynı zamanda toplumsal bilgi ve kültürel değerlerin nesilden nesle aktarılmasında önemli bir rol sahiptir (Ğabdullin, 1974).

Bilmece, bir nesne veya olgunun sembolleri üzerinden soru-cevap formatında kurulan küçük bir edebî türdür. Eski ve modern çocuk edebiyatında sık rastlanır. Bilmece, çocukların gözlem, dikkat ve düşünme yetilerini geliştirmeye hizmet eder. Ayrıca, çocuklara soru-cevap kültürünü, görsel düşünceyi ve ezber kabiliyetini öğretir. Bilmece, eğitsel yönü güçlü ve şiirsel kafiye ritmiyle uyumlu bir dille oluşturulur. Şimdi bu türden örnekleri görelim:

örnek 1

Avzı joq, közi joq,	*Ağzı yok, gözü yok,*
Tili joq, özi joq.	*Dili yok, özü yok.*
Biraq ta tisi bar,	*Sadece dişi var,*
Basımen isi bar.	*Başıyla işi var. (Tarak)*

Örnek 2:

Dıbdırnan künde sen,	*Islak olasın sen,*
Qoliña süykeseñ,	*Elini ovasın.*
Ketip kirlesiñ,	*Gidip kirlensen,*
Tap-taza bolasın.	*Tertemiz olasın. (Sabun)*

Örnek 3:

Samurıq qus sañğadı,	*Simurg kuşu uçmakta,*
Kökten ötip,	*Gökten geçip,*
Jeñildedi samagı.	*Hafifletti uçmayı. (Uzay gemisi)*

Bilmeceler, çocukların gözlem, düşünme ve problem çözme becerilerini geliştiren, küçük ama etkili folklorik şiir türlerindendir. Soru-cevap formatıyla kurulan bu tür, çocuklara mantıksal düşünceyi, sözel ifade yetisini ve bilimsel yaklaşımı öğretirken eğlenceli bir öğrenme ortamı sağlar. Sonuç olarak, bilmeceler hem pedagojik hem de kültürel açıdan Kazak çocuk folklorunda vazgeçilmez bir yere sahiptir.

11. Atasözleri / Makaldar

Atasözleri, Kazak toplumunun uzun gözlem ve deneyimlerine dayanan yargılarını, genel kural, bilgece düşünce veya öğüt biçiminde sunan, toplumca benimsenmiş kısa, manzum veya mensur sözlerdir. Genellikle öğüt verme amacı taşıyan bu sözler, halkın asırlar boyunca biriktirdiği irfanı ve felsefi düşünceyi yansıtır. Rüstemova'ya (1976) göre atasözleri temel olarak iki bölümden oluşur: Birinci bölümde düşüncenin özlü ifadesi, ikinci bölümde ise bu ifadenin açıklaması yer alır. Örnekler arasında şunlar sayılabilir: *"Arıstanın oynınnan tülkinin moynını üziledi / Aslanın oyunuyla tilkinin boynu kırılır", "Embek etsen, ernibey, toyandı karnın tilenbey / Emek verirsen erinmeden, doyar karnın dilenmeden", "Ot jakpagan üy, koramen ten, adam kirmeyen üy molamen ten / Ateş yanmayan ev, ahırla eş; adam girmeyen ev mazarle eş" ve "Anızdı jerde at ölmes, üyirli jerde er ölmes / Efsaneli yerde at ölmez, toplu yerde yiğit ölmez"* gibi iki yönlü benzetim içeren atasözleri bulunur.

Kazak atasözleri; birlik ve beraberlik, yiğitlik, bilim, sanat ve meslek, mal-mülk ve azık-tülik, sığır ve koyun gibi hayvancılık, çiftçilik ve insanî özellikler gibi konuları işler. Ayrıca, çocuklara akıl verme, öğüt ve vasiyet sunmak amacıyla atasözleri kullanılır. Örnek olarak:

“At qınalmay jol tappas. / At yorulmadan yol bulunmaz.”

“Bireudiñ joğın bireu izdese, ısqırıp jürep izdeytin edi./ Birinin kaybını birisi ararsa, ıslık çalarak arar.”

Bu yönüyle atasözleri hem kültürel aktarım hem de çocukların sosyal ve ahlaki gelişimi açısından önemli bir folklorik araçtır (Adambaev, 1976; Kazak Makal Metelderi, 1990).

Qoydıñ süti – qorğasın,	*Koyunun sütü, korusun,*
Qoydıñ soqkanı onbasın.	*Koyunu sokan onmasın.*
Mal ösirseñ, qoy ösir.	*Mal büyütürsen, koyun büyüt.*
Önimin onıñ köl-ösir.	*Ürünü onun göl gibi (bol)olur.*

Manzum atasözleri, Kazak halkının deneyim ve gözlemlerini çocuklara aktarırken hem eğitsel hem de ahlaki bir işlev görür. Bu atasözleri, dil ve ritim aracılığıyla çocukların hafızasını ve ezber yeteneğini güçlendirir. Aynı zamanda günlük yaşam bilgisi ve toplumsal değerleri öğretir; çocukların sorumluluk, paylaşma ve üretim bilincini geliştirmelerine katkı sağlar. Böylece manzum atasözleri, kültürel mirasın yeni kuşaklara aktarılmasında önemli bir rol oynar.

12. Masallar / Ertegiler

Kazak halk masalları, sözlü edebiyatın en eski dallarından biridir ve antik çağlardan günümüze nesilden nesle aktarılarak gelişmiş, büyümüş ve yenilenmiş Kazak folklorunun temel mirasını oluşturur. Masallar, toplumun tarihini, dünya görüşünü, yaşam tarzını, gelenek ve göreneklerini, inançlarını ve değerlerini anlatır. Toplum geliştikçe insanların zihinleri genişler ve hayata bakış açıları değişir; masallar da bu değişime paralel olarak evrilir.

Kazak masalları temalarına, konularına ve içeriklerine göre peri masalları, halk masalları, hayvan masalları ve gerçek masallar şeklinde sınıflandırılır. Kazak çocuk folklorunda bazı şiirsel türler, büyükler için olduğu kadar çocuklar için de farklı varyantlara sahiptir; bunlar arasında batırlar jırı (yiğitler destanı), masallar ve menkıbe/efsaneli hikâyeler yer alır. Bu masallar kendi içinde hayvan masalları, hayali ve acayip (peri) masalları, yiğitlik

masalları ve yergi masalları olarak dörde ayrılır (QasQabbasov, 1984:271; Kazak Ed. Kıska Tarihi, 1986:123).

Kazak çocuk folkloru içinde, gençler ve küçük çocuklar için yazılmış masallar, örneğin *Maqta Kız Ben Mısık / Pamuk Kız ile Kedi, Enik ile Kedi, Qotır Torğay / Uyuz Şerçe, Tüylü Serçe, Kuyrukçuk Kuşu* gibi örneklerde, metinlerin yapısı basit, diyaloglarla kurulu ve kolay anlaşılırdır. Örneğin *Qotır Torğay / Uyuz Serçe* masalında, kahraman serçe çevresindeki küçük hayvanlarla etkileşime girer; kurdu yılkıcıya, yılkıcıyı zengine, zengini fakire, fakiri yel ile çatıştırır ve sonunda hepsi birleşerek kasırgaya dönüşür. Masal sonunda serçe belirli bir hedefe ulaşır ve kahraman olarak tanınır.

Masallarda tekrarlanan bölümler ve diyaloglar genellikle kafiye yapısına sahiptir, bu da şiirsel unsurların masala dahil edilmesine yol açar. Masal kahramanları, çoğunlukla gerçek hayattaki hayvanları temsil eder ve çocukların hayal dünyasını geliştirir. Arslan güç ve kuvveti; kurt doyumsuzluğu, tilki hilekârlığı ve kurnazlığı; ayı ise saflık ve kaba gücü temsil eder. Evcil hayvanlar masallarda sevimli halleriyle yer alırken, kara yılan, kara kuş ve kara kedi gibi karakterler talihsizlik ve olumsuzlukları sembolize eder (Qasqabbasov, 1984:272; Evezov, 1985:213).

Hayvan masallarının sadeliği, kısa metin yapısı ve çocuğa uygunluğu, bu tür masalların dikkat çekici özelliklerindendir. Örneğin *Şi But, Avanak Baş, Kıl Yemek, Ur Tokpak, Kanbak Şal, Baybal Şal, Aylalı Tazşa, Ku Tazşa, Tazşanın Kırık Ötürügi, Ku Bala, İki Erinşek, Üç Jalkav, Oğlak Kız* gibi masallar, manzum ve mensur karışık anlatımla diyalogları içerir; bazıları kafiyelidir. Masallarda yer alan karakterlerin özel nitelikleri, masalın komik ve eğlenceli hâle gelmesini sağlar. Örneğin, Ur Tokbak masalında sihirli eşya ve varlıkların genelde hareketleri, özelde ise bir yere vurulma ya da sürtülmesi, karakterlerin yaşlanmasıyla birlikte komik duruma düşer. Ävezov'a göre, güldürü masallarının en iyi örneği *Qanbaq Şal / Kanak İtiyar* olup, masal güç ve zayıflık karşıtlığı üzerine kurgulanmıştır (Ävezov, 1985:226). Genellikle bu tür masallar,

otlakçılık, tembellik ve vurdumduymazlık gibi temel konular üzerine inşa edilmiştir.

Kazak halk masalları, nesilden nesle aktarılan ve folklorun temel mirasını oluşturan edebi eserlerdir. Masallar, çocukların hayal gücünü geliştirirken toplumsal değerleri, gelenekleri ve doğadaki canlıların karakterlerini öğretir. Diyaloglar ve kafiye yapıları sayesinde çocukların dil, hafıza ve dikkat becerilerini destekler. Hayvan ve insan karakterleri aracılığıyla masallar, eğlenceli bir öğrenme ve kültürel aktarım aracı olarak işlev görür.

13. Olağanüstü Masallar / Qıyal Ğacaip Ertegiler

Bu tür masalların sözlü anlatım özellikleri arasında tonlama, dinleyici ve alıcı arasındaki canlı iletişimin etkisi, farklı sanatsal araçların kombinasyonu, ifadeler, mecazî kelimeler, bağlaçlar ve diyaloglar kompozisyonda önemli bir yer tutar. Hayali Acayip Masallar ya da peri masalları; Bilmez Fakir, Mıstan Tek Tırnak, Tek Gözlü Dev, Yiğit Karakuş, Rahvan At, Altın Saçlı Kız gibi masalların dil ve anlatımı, söz varlığı ve genel hikâyeleştirme kurgusu, kahramanlık destanlarıyla benzerlik gösterir. Bu masallar, kahramanlık destanlarında olduğu gibi başlangıç ve bitişte "Bir varmış, bir yokmuş... / Önceden geçen zamanda" gibi ifadelerle başlar; "sonra, sonra, sonradan keçi kılı kabarmış, tüğü ilginç, kuyruğu uzunmuş, akılda yok son zamana" şeklinde devam eder ve "herkes muradına erdi, herkesin muradı başına kondu, bahtı uzun ömür sürüp muradına erdi" ile sonlanır.

Hayali acayip masalların başkahramanları cadı kadın, yaşlı kocakarı, hilekâr kocakarı, cadı, ejderha, tepegöz gibi düşmanlardan oluşur. Kazak masallarında güçlü ve kuvvetli tipler, kendi akıl ve düşüncesine, güç ve kuvvetine dayanan varlıklar olarak öne çıkar; örneğin Er Töstik, Ker Kula ve Kendebay kahramanları bu özellikleri taşır. Bu tür masalların başkahramanları "dağ yapan, dağ yıkan, el yutan" olağanüstü varlıklardan oluşur. Ayrıca "yel ayaklı, uzun kulaklı" gibi acayip canavarlar, kahraman kuşlar ve sihirli varlıklar; kazan, altın tas, ayna, sofra, kama, tokmak, kılıç gibi sihirli nesneler masalda serbestçe hareket eder.

Hareketleri hızlandırmak amacıyla “günler tez geçer, aylar çabuk dolar, günlerden bir gün, uyuz tay durduğunda sevinen, dizginleyince dönen, tekrar bindiğinde beş yaşında olan varlıklardır bunlar” gibi ifadeler kullanılır. Kullanılan dil ve üslupta kelime grupları dikkat çeker; örneğin, “başı göğe, tabanı yere değen” bir gün doğar, uçan kuşun kanadı kırılır, yürüyen atın ayağı takılır, karakuş konup geçip gider gibi deyimler masal boyunca sıkça yer alır (Evesbaeva, 2018).

Neticede olağanüstü masallar, Kazak sözlü çocuk edebiyatının hayal gücünü geliştiren ve kültürel mirası aktaran önemli bir türüdür. Bu masallar, kahramanlarının olağanüstü özellikleri ve sihirli unsurları aracılığıyla çocukların hayal dünyasını genişletir, iyi ve kötü kavramlarını somutlaştırır. Dil ve anlatımda kullanılan tekrarlı ifadeler, deyimler ve diyaloglar, çocukların dil becerilerini ve kavramsal düşünme yetilerini güçlendirir. Ayrıca, masalların olay örgüsü ve karakter çeşitliliği hem eğlendirici hem de eğitici bir öğrenme deneyimi sunar.

14. Efsane ve Hikâyeleri / Anızdar ve Engimeler

İnsanoğlunun hayatında meydana gelen her olayın hikâyeleştirilmesiyle oluşan efsaneler, tarihte yaşamış önemli kişilerin hayatları etrafında şekillenen anlatılardır. Tarihi efsanelerin yapısı kısa olup, baş kahramanları genellikle *Asan Kaygı, Cadı Nine, Aldar Köse, Qocanasır, Qorkut Ata ve Abılayhan* gibi tarihi kişilerden oluşur. Zaman içinde *Asan Qaygı'nın hayatı* ve yaşadığı olaylar etrafında çeşitli hikâyeler gelişmiştir. Bu hikâyeler, onun halk arasındaki konumunu ve etkisini göstermektedir; hikâyelerin geçtiği mekânlara ise “Yatır” veya ziyaret adı verilmektedir.

Cadı kadın hakkında anlatılan efsaneler halk dilinde sıkça aktarılmaktadır. Bu tür efsaneli hikâyelerde cadı kadın, çabukluğu ve kahramanlara zorluk çıkarmasıyla dikkat çeker. Hanın cadı karısı genellikle kara veya kızıl saçlı olarak betimlenir ve onun soyundan gelmediği düşünülür. Cadı, yasak şeyleri yapmada kendi yöntemlerini bulan kişi olarak bilinir. Han tuzağından

kurtulma yolunu ise cadı, aklı ve dikkati sayesinde bulur; böylece hem kendi hem de hanın hayatını kurtarır.

Aldar Köse hakkındaki efsaneler, zekâ, hız ve cesaret gibi özelliklere sahip bir karakter olarak örnek oluşturur. Örneğin *"Aldar'ın Yol Vermez" ve "Şıgaybay'ı Aldatması"* efsanelerinde, *Aldar Köse'n*in açgözlülükle alay etmesi, şeytanın aldatması, açgözlü tüccarlar ve haram yiyici yöneticilerin yanı sıra zorluk çıkaran hanın cezalandırılması anlatılır. Bu efsanelerde temel ilke, ahmağa akıl, işe iş ve akıllıya akıl kullanmaktır. Aldar Köse'nin başına gelen sayısız olay, onun her seferinde güçlükleri zar zor aşarak herkese örnek oluşturmasını sağlar (Ävezov, 1985: 229).

Korkut Ata hakkında ise sayısız efsane vardır; hepsinde Korkut Ata ölümsüzlükle ilişkilendirilir. Ölüm ve kurtuluş arasında dünyanın dört bir yanını gezer, gittiği her yerde alnına yazılanları görür. *"Bu Korkut'un kaderi"* olarak adlandırılan anlatılar, onun küy/sazın atası olarak kabul edilmesini vurgular. İnsanoğlu şarkı söyleyip saz çalmayı bilmediği dönemde, bu sanatları ilk olarak Korkut Ata öğrenmiş ve yer üstündeki ezgilerin ve namelerin atası olarak kabul edilmiştir (Qasqabbasov, 1984: 251; Ävezov, 1985: 237).

Efsaneler ve hikâyeler, Kazak kültüründe hem tarihî bilgi hem de ahlaki değerlerin aktarımında önemli bir rol oynar. Başkahramanların zekâ, cesaret ve erdem gibi nitelikleri, çocukların ve gençlerin toplumsal ve bireysel değerleri anlamasını sağlar. Bu anlatılar, sözlü geleneğin sürekliliğini korurken halkın hayal gücünü ve kültürel belleğini güçlendirir.

15. Kahramanlık Destanları / Batırlar Destanı

Destanlar, toplumu ortak idealler etrafında birleştiren, birlik ruhunu ve maneviyatı besleyen güçlü bir kültürel kaynak olarak işlev görür. Halk edebiyatı, kahraman karakterler oluşturma ve tarihî bilinç kazandırma açısından bir eğitim işlevi üstlenir. Küçüklüğünden itibaren destanları dinleyen çocuklar, kendi toplumuna ve ülkesine faydalı olmayı hayal ederek yetişir.

Kazak halkının tarihî şarkıları ve şiirleri, ortak epik geleneğin ürünleridir. Tursınov'a (1976) göre tarihî şarkı ve şiirler, bu epik geleneğin gelişiminin bir tezahürü olarak, eski genel epik geleneğin doğal bir devamını temsil eder. Tarihî şarkıların teması ve yapısı kahramanlık destanına dayanır. Alpamış destanı, Orta Asya halklarının tarihsel gelişimi sırasında ortaya çıkmış ve ortak kültürel paylaşıma dayanan bir eser olarak dikkat çeker. Destanın temel fikri, boy birliğinin korunmasıdır; burada boylar arasındaki mücadele, savaş değil, birlik olmayı amaçlayan çabalar şeklinde sunulur.

Alpamış destanı, işgal edilen toprakların geri alınması, halkın doru ve kır atlarla tekrar yola çıkması ve zafer kazanması üzerine kurgulanmıştır. Alpamış karakteri, halkın kendi boyunu ve soyunu sahiplenen, koruyucu bir kahraman idealini temsil eder. Destan, yurdu koruma yolunda halk kahramanlarının savaşçı ruhunu ve sarsılmaz yiğitliğini genç nesle gösteren canlı bir örnek sunar. Alpamış destanı, genç nesle birlik olmayı ve vatan sevgisini öğretir.

Qobılandı Batır destanı ise Qobılandı'nın kahramanlık göstererek kendini ispatladığı hikâyeyi anlatır. Destanda, yurdu koruma, adaleti sağlama, halkını karşılıksız sevme ve fedakârlık yapma gibi nitelikler ön plana çıkar. Zaferle ülkeye dönüş ve at yarışlarında halkın geleceğe dair hayalleri betimlenir; yiğitler, ulu dağlardan hücum eden, uzakları yakın eden atlar gibi hayal edilir. Destanlarda yer alan coğrafi, bitki ve hayvan adları, çocuklara kültürel ve doğa bilgisini tanıtma olanağı sağlar.

Bir örnek olarak, halk için öç almaya ant içen yiğidin gücü ve öfkesi at yarışı sırasında şu şekilde aktarılır:

Qubılıp burı küldi,	*Kıvrılarak gülümsedi,*
Egilip burula külegen,	*Eğilip katılarak güldü,*
Tabanı jerge timedi.	*Ayağı yere değmedi.*
Tau menen tastı örledi,	*Dağ ile taşı büyüttü,*
Tört ayaqtı sermedi,	*Dört ayağı yere serilmedi,*
Qulaqtın tübi terledi,	*Kulağının dibi terledi,*
Ter şıkqan soñ örledi,	*Ter çıktıktan sonra büyüdü,*

Aldırdı gözi körmeydi,	*Gözler görmedi,*
Köldenen jakan kök tastı,	*Küçük göğe uzayan taş,*
Tiktep tigen tuyagı,	*Dikili dağın dayağı,*
Saz, balçıqday iyledi.	*Saman ve balçık gibi yoğurdu.*

(Qabılandı Batır Derstanı'ndan)

'Er Targın' destanında ise başkahraman Targın, yalnızca kendi soyunun değil, bütün Nogay halkının kahramanı olarak tanıtılır. Targın, düşmanlardan yurdunu korumayı, ülkenin birliğini sağlamayı ve halkına hizmet etmeyi amaçlar. 'Qambar Batır' destanı, halka hizmet eden batırın yiğitliğini öne çıkarır; diğer destanlarda kahramanlar genellikle aniden savaşa katılırken, Qambar Batır toplumsal sorumluluğu ön planda tutan bir yiğit olarak betimlenir.

Kahramanlık destanları, çocuklara sadece tarihi kahramanları tanıtmakla kalmaz; aynı zamanda cesaret, fedakârlık, birlik ve vatan sevgisi gibi değerleri somut örneklerle öğretir. Bu destanlar, genç kuşaklara kültürel aidiyet bilinci kazandırmak ve toplumsal sorumluluk anlayışını geliştirmek açısından eşsiz bir kaynak olarak işlev görür.

Bu bağlamda kahramanlık destanları, toplumun ortak değerlerini ve manevî birliğini nesilden nesle aktaran güçlü edebî miraslardan biridir. Özellikle genç kuşaklara cesaret, yiğitlik, fedakârlık, birlik ve vatan sevgisi gibi erdemleri somut örneklerle öğretiyor olması önemlidir. Alpamış, Qobılandı, Er Tarğın ve Qambar Batır gibi kahramanlar, tarihî ve kültürel bilinci pekiştirirken çocukların hayal gücünü ve kahramanlık anlayışını da pekiştirir. Böylece kahramanlık destanları hem eğitici hem de kültürel kimlik kazandırıcı bir işlev görmüş olur.

2. BÖLÜM

YİRMİNCİ ASIRIN İLK ÇEYREĞİNDE KAZAK ÇOCUK EDEBİYATI (1900-1920)

Kazak edebiyatı, folklorik dönem ve Hanlıklar döneminin ardından 19. yüzyılda ulusçuluk ideali doğrultusunda şekillenmiş; geleneksel çizgisini koruyarak özgün edebî örnekler ortaya koymuştur. 20. yüzyıla "Uyan Kazak" çağrısıyla giren Kazak aydınları, Rusya İmparatorluğu'na karşı başlattığı ulusal bağımsızlık ve Alaş hareketi "Alaş Qozgalısı[11]" (Qoygeldiyev, 2008), edebiyatı da tetiklemiş, özellikle farklı türlerde eserler üreterek, gelenekten hareketle yenilikçi özgün örneklerini verirken, yeni edebî türlerin denenmelerine de zemin hazırlamıştır. Bu süreçte edebî dil ve anlatım imkânları genişlemiş, yeni üslup ve yöntemler ortaya çıkmıştır (Äbdirahmanulı, 2002). Dönemin önemli gelişmelerinden biri de çeviri faaliyetlerinin artmasıdır. Kazak aydınları ve çevirmenleri, özellikle Rus edebiyatının seçkin örneklerini Kazakçaya aktararak yeni edebî türlerin tanınmasına katkı sağlamışlardır. Bu çeviriler, Kazak edebiyatının içerik ve biçim bakımından zenginleşmesine önemli ölçüde etki etmiştir. Aynı dönemde yetişen öncü yazarlar ise bireyin iç dünyasını, duygu ve düşüncelerini merkeze alan eserler kaleme alarak modern Kazak edebiyatının gelişimine yön vermiştir.

A. Baytursunov'un Kırk Misal (1909), S. Köbeyev'in Örnek Tercümeleri (1910), B. Ötetilevov'un Jigan-Tergen/Birikim (1914) ve S. Dönentaev'in *Ufak-Tefek* (1915) adlı eserlerinde yer alan metinlerin, dönemin toplumsal sorunlarını eleştirel bir bakışla değerlendirdiği görülmektedir. Bu eserlerde yanlış inanışlardan ve bazı geleneksel uygulamalardan uzaklaşma düşüncesi işlenirken özgürlük ve toplumsal bilinç gibi kavramların da öne çıkarıldığı anlaşılmaktadır.

---

[11] Alaş hareketi: Kazak aydınları tarafından Çarlık Rusyası'nın sömürgeci ve asimilasyona politikalarına karşı başlatılan, ulusal bağımsızlık, modernleşme ve toprak bütünlüğünü savunan hareket olup Kazak Gazetesi ve Aykap dergisinde fikirlerini neşretmişlerdir.

Bu süreçte İ. Altınsarin'ın *Kazak Hrestomatyası* adlı eseri ile S. Köbeyev'in *Örnek Çocuk* (1912), T. Jomartbaev'in *Çocuklara Yemiş* (1912) ve M. Dulatov'un *Kıraat/Okuma* (1924) gibi kitapları çocuk edebiyatının gelişiminde öncü rol oynamıştır. Bu eserler, çocuklara yönelik şiirlerin dilinin sadeleşmesine ve cinaslı kafiyelerin yaygın biçimde kullanılmasına katkı sağlamıştır. Zamanla Kazakistan'da lirik eserler kaleme alan yazarlar arasında bu üslubun yaygınlık kazandığı görülmektedir. Özellikle öğretmen-yazarların çabalarıyla gelişen bu yaklaşım, çocuk edebiyatında yeni eserlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu dönemin genel özellikleri değerlendirildiğinde eğitimci yazarların ön plana çıktığı, çağdaş eğitim anlayışına yönelik ilk girişimlerin başlatıldığı ve eserlerde idealizm ile milliyetçilik düşüncelerinin belirgin biçimde vurgulandığı anlaşılmaktadır.

Ötetilevov'a göre "Abay ve Ibıray'ın eserleri genç neslin eğitiminde kullanılabilecek pek çok örneği bünyesinde barındırmakta, çocuklara gelenek, görenek, ahlâk ve terbiye konularında doğruyu gösteren önemli kaynaklar olarak değerlendirilmektedir." Abay'ın öğrencisi olan G. Müsirepov'un ifadesine göre ise Abay, her dersin ardından öğrencilerini okumaya ve bilime yönlendiren hikâyeler anlatırmış. Çoğunlukla kendi çevirdiği Krilov örneklerini gösterir, ayrıca Ibıray'ın eserleri okunduğunda öğrencilerden ne anladıklarını sormayı ihmal etmezmiş.

Bu dönemde çeviri faaliyetleri, Kazak aydınları arasında Rusça aracılığıyla Batı kaynaklı eserleri Kazak diline kazandırmanın ve yeni yazı türlerini tanıtmanın önemli bir yolu hâline gelmiştir. Çeviri konusunda Abay'dan çok şey öğrendiğini belirten Müsirepov, Abay'ın *Karga ile Kartal, Fil ile Köpek* gibi çevirileri ile Puşkin'den yaptığı *Evgeniy Onegin* çevirilerinin yanında başka çevirilerinin de bulunduğunu dile getirmektedir (Ğabdulini, 1958; Berdibay ve İbirayev, 1988; Rüstemova, 2014).

Özellikle 20. yüzyılın ilk çeyreğinde çocuk edebiyatı ürünlerinin çeşitlenmesi ve yenilenmesi dikkat çekmektedir. Bu yenilenmenin iki temel kaynağı olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki Kazan-

İstanbul-Orınbor üçgeninde gelişen "Cedidcilik Hareketi'', ikincisi ise "Rusçadan yapılan çeviriler''dir. Bu yıllarda çocuk şiirlerinin Kazak kültüründeki yeri ve önemi daha da artmıştır.

Sultan Mahmut Toraygırov'un eğitim amaçlı kaleme aldığı şiirler, Spandiyar Köbeev'in *Örnek Çocuk ve Örnek Tercüme* kitaplarında yer alan şiir ve hikâye çevirileri ile Sabit Dönentaev'in *Töl Örnekleri* adlı çalışmaları bu gelişimin önemli örnekleri arasında yer almaktadır. Bunun yanında eleştirel şiir örneklerinin de kaleme alındığı görülmektedir. Bu dönemde farklı bilim, sanat ve edebiyat alanlarında faaliyet gösteren temsilcilerin katkılarıyla eğitimci yazarlar İbiray Altınsarin ve Abay Qunanbayev geleneği güçlenmiş, Ibıray'ın şiir ve hikâyeleri toplum tarafından geniş kabul görmüş ve gelecek kuşaklara yön veren eserler hâline gelmiştir (Jumaliyev, 1967: 81-82).

Kazakistan'da çocuk edebiyatının gelişip şekillenmesi, 1917 Ekim Devrimi'nden önceki dönemlerde Kazak halk edebiyatı geleneği içinde sözlü kültür ürünleri olarak yaşatılan ve nesilden nesle aktarılan *masal, hikâye, efsane, destan, atasözü, ninni, şiir, şarkı ve türkü* gibi geniş bir külliyata dayanmaktadır. Bununla birlikte Sovyet döneminde çocuk edebiyatı üzerine çalışmalar yapan Ahmetov, "*Kazak Sovyet Çocuk Edebiyatı''* adlı eserinde çocuk edebiyatının Ekim Devrimi ile başladığını ileri sürmekte ve "Çocuk edebiyatının Kazakistan'da gelişip kalıplaşma dönemi Ekim Devrimi'nin ilk yıllarında başladı" (Ahmetov, 1976: 14-15) görüşünü dile getirmektedir.

Bu dönemde genel olarak edebiyat ürünlerine yönelen, ancak çocuk edebiyatı ürünlerini geri planda bırakan anlayışa karşı Komünist Partinin aldığı kararlar doğrultusunda çocuk edebiyatına yönelik ilginin arttığı ifade edilmektedir (Ahmetov, 1976: 15).

Kazak çocuk edebiyatının temelinin Kazak folkloru olduğunu düşünen Rüstemova ise bu konuda şu görüşü ortaya koymaktadır: "Çocuk folkloru kavramına ağız edebiyatı örneklerinin pek çok türü ile jır/destan türleri girmektedir" (Rüstemova, 2014: 21). Çocuk folkloru içinde nesir türündeki destanlar, masallar ve efsaneler ile şarkı ve şiirlerin de yer aldığı görülmektedir. Bunun

yanında büyükler tarafından söylenen *aytıs* şiirleri, çocuk masalları, efsane ve menkıbeler ile hikâyeler de çocuk edebiyatı kapsamında değerlendirilmektedir.

Çocuk folklorunun en verimli dallarından biri olan hayvan ve peri masalları, kendine özgü özellikleriyle çocuklar için oldukça verimli bir alan oluşturmaktadır. Hayvanlar hakkında anlatılan Kazak masallarının bir kısmı *Kişikpen Mısık/Enikle Kedi ve Qotır Torğay/Uyuz Serçe* gibi küçük ev hayvanlarını konu edinmektedir. *Akılsız Kişik/Akılsız Enik ve Aylager Mısık/Avcı Kedi* gibi masallar ise çocuğa çeşitli canlıları tanıtan, keyifli zaman geçirmesine imkân sağlayan ve çocuğun kendisine benzer hareketli karakterleri betimleyen anlatılar olarak değerlendirilmektedir.

Uyuz Serçe/ Kotır Torgay masalında masalsı dünyanın ilginç yönlerinin yansıtıldığı görülmektedir. Ävezov'un ifadesine göre çocuklar için yazılan bu tür masallarda yapı bakımından farklılık gösteren peri masalları, çocuğun karakterindeki şikâyet etme eğilimiyle alay eden yönleriyle de dikkat çekmektedir. Kuyrukçuk masalında da benzer biçimde çocuksu karakterlerin sabırsız, huysuz, çekingen fakat aynı zamanda hareketli yönlerinin karşılaştırmalı olarak ele alındığı görülmektedir (Ävezov, 1985: 25).

Uyuz Serçe masalında ise çocuğun değişken karakteri ve şikâyet etme eğilimiyle mizahi biçimde ele alındığı, aynı zamanda çocuğun karakter gelişimine katkı sağlayan dil ve anlatım örneklerinin sunulduğu anlaşılmaktadır.

Eruvbaev (1994) *Kazak Çocuk Edebiyatı* adlı çalışmasında çocuk folkloru kavramına ağız edebiyatı örneklerinin pek çok türü ile destan türlerinin de dâhil olduğunu, bunların içerisinde nesir türündeki eserler ile şarkı ve şiirlerin de yer aldığını belirtmektedir. Çocuk edebiyatı, düzyazı ve konuşma dili türündeki eserler ile büyüklere söylenen şarkı ve şiirleri de kapsamaktadır. Bu türler çocuklara yönelik masallar, efsaneler, menkıbeler ve hikâyelerden oluşmaktadır.

Çocuk folklorunun en verimli dallarından biri olan küçük ev hayvanlar hakkında anlatılan *Enikle Kedi ve Uyuz Serçe* gibi

hayvan masallarının kendine özgü özelliklere sahip olduğu görülmektedir. Bu özellikleri açıklamak amacıyla K. İslemcanov'un çocuk folkloru hakkında yaptığı değerlendirme dikkat çekmektedir. Ona göre çocuk folkloru, çocuk eğitimi ve çocuk psikolojisini anlamada önemli imkânlar sunan, halkın asırlar boyunca biriktirdiği gerçek bir mirası temsil etmektedir. Bu miras, çocuğun yetenekleri ve mantıksal düşünme sistemi ile uyumlu olup doğru ile yanlışı ayırt etme imkânı sağlayan eğitimsel ve estetik bir değer taşımaktadır (Bulkışev, 1984: 12).

20. yüzyılın başlarında Kazak toplumunda medrese ve Rus okulları aracılığıyla okuryazarlık oranı artmış, çeşitli illerde yayımlanan dergi ve gazeteler aracılığıyla iletişim ve etkileşim ortamı oluşmuş ve toplumda bir uyanış süreci başlamıştır. 19. yüzyılda geleneksel çizgisi doğrultusunda gelişen Kazak edebiyatı, 20. yüzyıla *"Uyan Kazak''* çağrısıyla başlayan yazılı edebiyat aracılığıyla yeni tür ve biçimleri denemeye yönelmiştir.

Dönemin yazarları özellikle bireysel farklılıkları ve toplumsal çatışmaları eserlerinde yansıtmaya çalışmış, aynı zamanda tarihî ve kültürel değerlere yönelmişlerdir. A. Baytursunov'un Kırk Misal (1909), S. Köbeyev'in *Örnek Tercümeleri* (1910), B. Ötetilevov'un *Jigan-Tergen*/Birikim (1914) ve S. Dönentaev'in *Ufak-Tefek* (1915) adlı antolojilerinde yer alan metinler, toplumda görülen olumsuz adet ve geleneklerden uzak durmayı teşvik etmiş ve serbest düşünce yollarının açılmasına katkı sağlamıştır.

Altınsarin'ın ders kitabı olarak hazırlanan *Kazak Hrestomatyası,* S. Köbeyev'in *Örnek Çocuk* (1912), T. Jomartbaev'in *Çocuklara Yemiş* (1912) ve M. Dulatov'un *Kıraat/Okuma* (1924) adlı eserleri de bu süreçte çocuk edebiyatının gelişimine önemli katkılar sunmuştur.

Çocuklar için yazılan şiirlerde hafif ve hareketli cinaslı kafiyeler kullanma geleneği 20. yüzyılın başlarında çocuk edebiyatı içinde belirgin bir özellik ve öncelik hâline gelmiştir. Özellikle Kazakistan'ın vatansever ve idealist öğretmen-yazarları çocuk edebiyatını önemli ölçüde geliştirmiştir. Bu dönemin dikkat çeken isimlerinden biri olan T. Jomartbaev de bu doğrultuda çalışmalar

yürütmüş ve kaleme aldığı Çocuklara Yemiş (1912) adlı eser Semey şehrindeki Jardam Matbaasında basılmıştır.

T. Jomartbaev'in *Çocuklara Yemiş* adlı kitabında üçü çeviri olmak üzere toplam yirmi şiir bulunmaktadır. Bu şiirlerden biri Abay tarzında kaleme alınmış, biri toplumsal hayatı konu edinmiş, diğer on bir şiir ise doğrudan çocuklara yönelik olarak yazılmıştır. Kitabın ilk şiiri olan "Okul İçinde" adlı metinde, "Dersi Kaçıran" bir çocuğa "Okulda ne yapılıyor, söyle bana kardeşim?" sorusu yöneltilmekte, kız kardeşi ise okul hayatını kısaca anlatmaktadır.

Erteñge qıyın sabaq bar, *Y arın zor bir ders var,*
Bärin qılayın qaytalar. *Hepsini edeyim tekra.*
Aynaldırma, qarındas, *Lafı dolandırma kardeş,*
Bolsañ dos, mağan jar. *Olsan dost, bana arkadaş.*

(Egevbaev ve Elimbaev, 1979:29)

Bu asrın ilk çeyreğinde çocuklar için yazılan edebî türlerin çeşitlenmesi dikkat çekmektedir. Bu türler arasında özellikle Sultan Mahmut Toraygırov'un eğitim amaçlı kaleme aldığı şiirler ile Spandiyar Köbeyev'in Örnek Çocuk ve Örnek Tercüme adlı eserlerinde yer alan şiir, hikâye ve çeviriler önemli bir yer tutmaktadır. Bunun yanında Sabit Dönentaev'in Töl Örnekleri adlı çalışmasında yer alan metinler ile eleştirel şiir örneklerini de hatırlatmak gerekir.

20. yüzyılda Ibıray Altınsarin ve Abay Qunabayev geleneğinin yerleştiği görülmektedir. Ibıray'ın şiirleri ve hikâyeleri, çocuk edebiyatı eserlerinin gelişimine yön vererek sonraki kuşaklara önemli bir kaynak oluşturmuştur. Magjan'ın *Yavrum şiiri,* S. Köbeyev'in *Mektebe Çağırma*, A. Baytursunov'un *Okumaya Çağrı* ve M. Dulatov'un *Mektebe* adlı şiirleri de aynı tema etrafında kaleme alınmış eserler arasında yer almaktadır.

Bu dönemin önde gelen yazarlarından Şakerim Qudayberdiyev, daha çok yetişkinlere yönelik eserler kaleme almış olmakla birlikte, eserleri içerisinde çocuk ve gençlere hitap eden metinlere

de yer vermiştir. Bu nedenle onun bazı eserleri çocuk edebiyatı kapsamında da değerlendirilmektedir.

Şakerim Qudayberdiyev (1858–1931), şair, yazar, filozof ve tarihçi kimliğiyle dönemin en dikkat çekici aydınlarından biridir. Abay'ı örnek alarak eğitim, bilim ve sanat alanlarında çeşitli eserler kaleme almıştır. Onun *Gençlere* (1879) ve Abay'dan *Mahrum Geçen Günlerde Kendime Söylediğim Şiirlerim* (1912) adlı şiirleri, özellikle gençlere öğüt verme amacı taşıyan didaktik metinler olarak değerlendirilmektedir. Şakerim, Abay'ın rehberliğinde iyiliğe, güzelliğe ve huzurlu bir yaşama ulaşmanın yollarını ararken gençleri birlik ve bilime yönelmeye davet etmektedir. Gençlere adlı şiirinde bu düşüncesini şu dizelerle ifade eder:

Kelin jastar, biz birtürli jol tabayıq,

Gelin gençler, bir türlü yol bulalım,

Aram aıla, zorlıqsız mal tabayıq.

Haramsız, zorluksuz mal bulalım.

Öspes ömir, tawsılmas mal bererlik,

Tükenmez ömür, eksilmez mal veren,

Bir bilimdi jan, danispan jan tabayıq.

Bir bilgili dost, danışman bulalım.

(Şakerim, 1912)

Şakerim, Abay'ın rehberliğini çeşitli şiirlerinde adalet, doğruluk ve erdem kavramları üzerinden ele almış; bu kavramlar aracılığıyla ahlâk, kültür ve irfan üzerine dersler vermiştir. Aynı zamanda Abay'a duyduğu özlem ve saygıyı da eserlerinde dile getirmiştir:

Sözben de ölenmen de sabaq berip,

Sözle de şiirle de ders verip,

Alsın dep kerek-tisin özi terip,

Alsın diye gerekeni kendisi seçip,

Şıgaramın ezgendey şıqtı janım,

Sıgaramı ezene kadar çıktı canım,

Aytqanda estigender uğıp kelip.

Söylendiğinde duyanlar anlayıp gelir.

Süy dep aytqan bul söz, janğa battı,

“Sev” diye söylenen bu söz, insanın içine işler.

Bwrın anday körkem joq jamanattı,

Önceden bu gibi güzel öğüt yoktu.

Qayıruvsız, qayğısız ösken basım,

Kaygısız, tasasız büyüyen başım,

Bülkındım şuw asavday moynı qatty.

Çırpındım, asi bir at gibi boynu kalın.

Janı aşıp, jaqsı soqpaq tazalattı,

Canı acıyınca kestirme yolu gösterdi,

Jigerlensin bilsin dep tabalattı.

Gayretlensin diye bilerek alay etti.

Joba körmey jürgensiz ketpesin dep,

Plansızca yola çıkmasın diye,

Qattı sözben qayırıp qamalattı.

Keskin sözlerle uyarıp sınır koydu.

(Şakerim, 1912)

Realist yazar Sultanmahmut Torayğırov (1893–1920), 20. yüzyıl Kazak edebiyatında yeni türlerin oluşumuna öncülük eden önemli isimlerden biridir. Dönemin yaşanan çetin olayları, şairin dünya

görüşü ve hayat tecrübesi onun eserlerinin konularına ve kullandığı dile yansımıştır. Torayğırov'un şiirlerinin büyük bir bölümü, çağdaşları gibi Kazak halkını aydınlatmayı, okumaya teşvik etmeyi ve bilim ile sanata yönlendirmeyi amaçlamaktadır. Aynı zamanda Abay'ın izinden giderek dürüst ve erdemli bir insan olmanın gerekliliğini vurgulayan öğütler de içermektedir.

Şairin bütün eserleri 1933 yılında Jusupbek Aymavıtulı tarafından yayımlanmıştır. Torayğırov, *Şığarmın Tiri Bolsam Adam Bolıp* (1913), *Ömrimin Vedesi* (1914) ve *Şakirt Oyı* (1917) gibi şiirlerinde gençleri okumaya ve bilgi edinmeye çağırmaktadır. *Şakirtterge / Öğrencilere* (1912) adlı şiirinde ise gelişen çağın gerçekliği içinde bilimin önemini vurgulamaya çalışır:

"Karagı Kazak közinge
Gözü kapalı Kazakların gözüne
Örmelep şıgıp kün bolam!
Tırmanıp çıkıp güneş olsam!
Karangılıktın kegine
Karanlıklığın köküne
Kün bolmaganda kim bolam?''
Güneş olmayım da ne olayım.

(Jusupbek, 1933)

Şiir, bir yönüyle otobiyografik bir nitelik taşımaktadır. Sultanmahmut, kendi yaşamına ve düşüncelerine dair birçok unsuru bu şiirde yansıtmaktadır. Aşağıdaki dizeler de bu düşüncenin kısa bir örneğini sunmaktadır:

Oyındı endi azat qıl, *Düşünceni artık özgür bırak,*
Qalsın bılay balalıq! *Kalsın böyle çocukluk!*

(Jusupbek, 1933)

Sabit Dönentaev'in (1894–1933) Kazan Devrimi'ne kadar geçen süreçte kaleme aldığı şiirlerinin büyük bir bölümü *"Ufak Tefek" (1915)* adlı kitapta toplanmıştır. 1912–1918 yılları arasında yazılmış olan *"Uğru ile Çocuğu", "Hoca", "Hasta Aslan", "Gözü Doymayan İt", "İki Teke", "Çocukluğa Özlem" ve "Balalık"* adlı şiirlerinde şair, toplumu örtük bir biçimde eleştirmektedir.

Öte yandan vatanseverlik temalı şiirlerinde insanı özgür bir varlık olarak ele alan Dönentaev, kimi zaman hafif sarsıcı ve uyarıcı bir üslupla halkın geleceğinin çocuklara bağlı olduğunu vurgular; çocuklara sade bir dille öğütler verir (Ergöbek, 1992, s. 34). Şair, "Uğru ile Çocuğu" adlı şiirinde ise çocukların hırsızlık yapmasına bütünüyle karşı çıkar. Şiir, çocuğun babasına yönelttiği şu sözlerle başlar: "Ne oldu şimdi işimiz bizim, baba? Dur, şimdi işte arada birini görüp..."

""Kaltılap öne boyı, dir-dir etip,

Sarsılıp öne doğru, tir tir edip

Alma ağaştan tüse qalıp,

Peşi sıra alma ağaçtan düşüp kalıp,

Baladan surap jatır, kelip jetip:

Koşup gelip: çocuktan sorar,

— Apıray, ol kim, balam, qaşan kördi?

'Allahım, o kim, çocuğum, ne zaman gördü?

Qay jermen jürip, qaydan, qalay kelip?''

Hangi yerden yürüyüp, nerede, nasıl gelir?

Jas bala sol waqıtta äkesine:

Küçük çocuk bu vakitte babasına:

"— Ol bizdi körip turğan Quday, — dedi.''

"O bizi her zaman gören hüda'' dedi.

(Dönentaev, 1915)

Bu şiirlerde dikkat çeken bir diğer unsur, ahlaki ve eğitsel mesajların çocukların anlayabileceği sade ve açık bir dil aracılığıyla verilmesidir. Dönentaev, toplumdaki yanlış davranışları eleştirirken doğrudan didaktik bir anlatım yerine, çoğu zaman alegorik ve temsili unsurlardan yararlanır. Böylece hem çocuk okuyucuların ilgisini çekmeyi hem de toplumsal eleştiriyi daha etkili bir biçimde sunmayı amaçlar. Bu yönüyle onun şiirleri, erken dönem Kazak çocuk edebiyatında eğitici ve ahlaki değerleri aktaran önemli örnekler arasında değerlendirilmektedir.

Şairin *"Gözü Doymayan İt"* adlı şiirinde açgözlülük, doyumsuzluk ve dünyaperestlik gibi insanî zaaflar ele alınmaktadır. Şiirde, ağzında kemik taşıyan bir köpeğin köprüden geçerken suya yansıyan kendi gölgesini görmesi ve sudaki gölgenin ağzındaki kemiği almak için havlaması betimlenir (Kirabaev, 1981, s. 66).

"Köpirge tüsti bir it süyek tistep,

"Köprüye geldi bir it, ağzında kemik,

Oyı bar köpirmennen darıya keşpek.

Düşüncesi köprüden karşıya geçmek.

Köpirdiñ su betinde bugan bir it,

Köprüde suyun yüzünde kendine benzer bir it gördü,

Bunda da bir süyek bar, baqsa tüstep."

Bakınca onda da bir kemik var sandı."

Pedagog şair ve yazar Spandiyar Köbeev'in (1878–1956) şiir ve nesirleri arasında fikir, konu, karakter ve tema bakımından birbirine yakın olan pek çok eser bulunmaktadır. Örneğin yazarın "Aslan ile Sıçan" adlı şiiri ile "Karınca ile Güvercin" adlı hikâyesi konu bakımından birbirine oldukça yakındır.

“Aslan ile Sıçan” örneğinde yazar farklı metaforlar kullanmıştır. Özellikle zayıf ile güçlü karşıtlığı üzerinden toplumlar ve kişiler arasındaki ilişkilere dikkat çekmektedir. Hayvanlar dünyasında gücü temsil eden aslan ile zayıfı temsil eden fare üzerinden kurulan bu anlatıda aslan, “Fare geldiğinde yardım edeyim” diyerek fareyle alay eder. Ancak bir gün avcı tarafından kurulan tuzağa düşen aslanı, dişleriyle ipi kesen fare kurtarır ve şöyle der:

“Bir isim tüsti men mına sizge,

“Bir işim düştü şimdi size,

Ettiñiz ayawşılıq siz de bizge.

Ettiniz merhamet, siz de bizlere.

Osıda ne jaqsılıq degendey qılıp,

Bu ne iyilik?’ der gibi,

Aqırıp işiñizden küldiñiz de.

İçinizden gülmüştünüz de.

Minekey, sizge ğıbret bolsın bul da,

İşte size bundan bir ibret olsun,

Jarattı jandı ne qıp bizdi Quday.

Tanrı bizi boşuna yaratmadı.

Suraymın budan bılay umıtpañız,

Bundan böyle unutmayınız,

Jaqsılıq boladı tışqannan da.”

İyilik bazen de bir fareden gelebilir.”

(Köbeev, 1912)

Bütün zamanını bilinçli bir şekilde ders kitapları hazırlamaya ayıran S. Köbeev’in yayımlanan “Örnek Tercüme” adlı kitabında Krılov’dan 37, Uşinski’den ise 7 çeviri metin yer almaktadır. Şairin “Ülgi Bala” (1912) adlı şiirinde ise çocukları eğitime yönlendiren didaktik bir söylem dikkat çekmektedir.

“Baldar jinalıñız mektepke erteñ, Mez bolmas degen sözge mirza erke. Bul kezde önerli adam örge şıqtı, Zat emes, nadan kisi qalar tekke.”	“Çocuklar, toplanın okula sabah, ‘Mutlu olmaz’ denen sözlere aldırmayın. Bu zamanda hünerli insan yükselir, Kişi değil, cahil kişi yalnız kalır.”

Köbeev,1912

Yardımlaşma temasını işleyen “Karınca ile Güvercin” adlı anlatıda da benzer bir düşünce işlenir. Suda sürüklenen karıncayı güvercinin kurtarması, daha sonra karıncanın da güvercini avcının elinden kurtarması örneğinden hareketle yazar, doğada yaşayan tüm canlıların birbirlerine yardım etmeleri gerektiğini vurgular.

Ahmet Baytursunov’un (1873–1937) *“Kırk Misal”* (1909) adlı eseri, Rus fabl yazarı İvan Andreyeviç Krılov’un eserlerinden yapılan çeviriler ile onun tarzında kaleme alınmış şiirlerden oluşmaktadır. Eser ilk kez 1909 yılında Petersburg’da yayımlanmıştır (Biray, 2018, s. 117). Baytursunov, bu kitabında Kazak halk geleneğine yakın betimlemeler kullanarak çarlık yönetiminin ve sömürgeci baskının etkilerini örtük bir anlatımla dile getirir.

Eserde özellikle atasözleri ve halk hikmetleriyle ilişkilendirilen fabl örnekleri dikkat çekmektedir. *“Kanarya ile Güvercin”, “Öküz ile Buğa”, “Kurt ile Kedi”* gibi şiirler bu türün örnekleri arasında yer alır. Baytursunov’un *“Kırk Misal”* kitabında yer alan “*Sivrisinek (*Masa)” gibi metinlerde işlediği yeni temalar, Kazak çocuk edebiyatına düşünsel bir zenginlik kazandırmıştır. Ayrıca Rusçadan çevirdiği “*Okumaya Çağrı”* adlı şiiri, Spandiyar Köbeev’in “*Mektebe Çağırma”* şiiri ve Ibıray Altınsarin’ın “*Bir Allah’a Sığınıp, Gelin Çocuklar Okula*!” dizeleriyle başlayan şiiriyle benzer bir temayı işlemektedir.

Balalar, oqığa bar, jatpa qarap!	“Çocuklar, okumaya gidin, tembelce yatmayın!
Juwınıp, kiinin-der şapşañıraq.	Yıkanın, giyinin der, tertemizinden.
Şaqırdı tawıq meni erteñ tañda,	Çağırdı horoz beni sabah erkenden,
Qarap jür terezeden kün jıltıraq!	Pencereden bakın, güneş parlaklıyor.”

Batursunov, 1909’dan aktaran Ahmetov 1998

Mağcan Cumabayev’in (1893–1938) şiirleri de dönemin diğer aydınları gibi çocukları okumaya teşvik etmeyi ve onların eğitimle ilişkisini güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Şair, çocukları eğitime yönlendirmek amacıyla farklı şiirler kaleme almıştır. Cumabayev, kendine özgü dili ve üslubuyla *“Qarağım / Yavrum”* (1912) adlı şiirinde çocuklara öğütler verir.

Karağım, oqı, oqı, basqa jürme!	Yavrum, oku, oku; boşa yerme!
Oyınğa qumar bolsañ, köñil bölme.	Oyuna kapılıp gönlünü ona verme.
Oqı-may oyın quwğan balalarğa,	Okumadan oyuna kapılan çocuklara
Molama, şaqırsa da qasına erme!	Yaklaşma, çıkarsa karşına katılma.

Jumabayev, 1912’den aktaran Ahmetov, 1998

Dönemin önemli aydınlarından Mirjakıp Dulatov da çocukları eğitime teşvik eden şiirler kaleme almıştır. Onun şiirlerinde sabahın erken saatlerinde kalkarak okula gitme ve çalışkan olma düşüncesi ön plana çıkar.

Jatırsıñdar nege uyıqtap?	“Niçin hâlâ uyuyorsunuz?
Kün şığıp qaldı, balalar.	Güneş doğdu, çocuklar.
Tañertergi ayazben,	Sabahın ayazıyla birlikte
Mektebiñe jönel bar!	Okulunuza doğru yola çıkı

(Dulatov, 1912)

Sonuçta Kazak çocuk edebiyatı, dönemin aydınlarının eğitime ve toplumsal gelişime verdiği önemin bir göstergesi olarak ortaya çıkmıştır. Bu süreçte özellikle Ahmet Baytursunov, Mağcan Cumabayev ve Mirjakıp Dulatov gibi yazarlar çocuklara yönelik eserlerinde eğitici ve ahlaki mesajları ön plana tutarak onları okumaya ve öğrenmeye teşvik etmişlerdir. Söz konusu eserlerde'' fabl, öğüt ve didaktik anlatım'' biçimleri kullanılarak çocukların hem zihinsel hem de ahlaki gelişimine katkı sağlanması amaçlanmıştır. Bu bağlamda Ahmet Baytursunov'un çalışmaları erken dönem Kazak çocuk edebiyatının gelişiminde ayrı bir önem taşımaktadır. Özellikle "Kırk Misal" adlı eseri aracılığıyla fabl türünü Kazak edebiyatına uyarlayan Baytursunov, çocuklara yönelik eğitici ve ahlaki mesajlar içeren metinler kaleme almıştır. Onun şiir ve fabllarında görülen sade dil, atasözleri ve alegorik anlatım unsurları, hem çocukların anlayabileceği bir anlatım sağlamış hem de toplumsal bilinç oluşturmayı hedeflemiştir. Bu yönüyle Baytursunov'un eserleri, Kazak çocuk edebiyatının oluşum ve gelişim sürecinde önemli bir temel oluşturan örnekler arasında yer almaktadır.

2.1. KAZAK SOVYET ÇOCUK EDEBİYATI 1920–1940 DÖNEMİ

Kazan Devrimi öncesi dönemde Kazak edebiyatı, dönemin bazı aydınları tarafından "Şark kültürüne bağlı", "ulusal burjuvaziye yönelik", "halka faydasız" ve "feodal yapıyı destekleyen" eserler olarak değerlendirilmiş ve bu nedenle yok sayılmıştır (Jusipov, 2012:31). Bu bakış açısını benimseyen çevreler, XIX. yüzyılın ikinci yarısı ile XX. yüzyılın başlarında yazılan eserleri görmezden gelmiş; Kazak modern edebiyatının başlangıcını yalnızca Sovyet dönemiyle sınırlamışlardır. M. Joldıbayulı, geleneksel edebiyat ürünlerinin ağızdan ağıza aktarılırken bozulan, değerini kaybeden ve biçim olarak paslanan hâlini Marksist-Leninist perspektifle yeniden kurma gereğini vurgulamaktadır (Jusipov, 2012:123). Bu görüş doğrultusunda Kazaklar, dili ve yazılı edebiyat geleneği yetersiz bir göçebe toplum olarak değerlendirilmiş; Batı edebiyatı deneyimi ise Rus dili aracılığıyla edinilmiş ve yazılı edebiyat geleneği bu çerçevede oluşmuştur.

1918–1930 yılları arasında Kazakistan'da kurulan sosyalist rejim, yeni sistemin ideolojik olarak sağlamlaştırılması ve toplumun bilinçlendirilmesini temel hedef olarak benimsemiştir. Bu doğrultuda, özellikle çocukların eğitimi ve toplumcu bireylerin yetiştirilmesi öncelikli olarak ele alınmıştır. Yeni ideolojiye bağlı bireyler yetiştirmek amacıyla, şehir, kasaba ve köylerde okullar açılmış; kurslar, mesleki eğitim programları ve halk eğitimi etkinlikleri aracılığıyla eğitim sistemi yaygınlaştırılmıştır. Ayrıca, eğitimde ihtiyaç duyulan ders kitabı ve araç-gereç üretimine hız verilmiştir.

Kazakistan Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin "Kazak Halk Mekteplerinin Ustavı" adlı 1926 tarihli yazısında, açılan okulların çocukları yatılı veya komün mekteplerinde eğiterek hem akademik hem de ideolojik açıdan geliştirmesi hedeflenmiştir. Belgeye göre, "Yeni uzak yerlerde açılan okulların temelleri atılır. Boz kırlardaki sayısı artan okullar, köylerde yaşayan yoksul halkın çocuklarının yatılı/komün mekteplerde eğitim almasını sağlayacak; burada çocuklar kalkıp okuyacak ve komünist ideoloji doğrultusunda eğitilecektir. Bu süreç, toplum çalışanlarını ve emekçileri, aldıkları eğitimle devrimci bireyler hâline getirecektir."

Bu dönemde, yatılı veya komün mektepleri, öğrencilere vatandaşlık bilinci kazandırmak ve iş birliği yapmayı teşvik etmek amacıyla düzenlenmiştir. Bu okullar, köylerde yaşayan çocuklara disiplinli bir eğitim ortamı sunmakta ve onları toplumsal sorumluluk bilinciyle yetiştirmeyi hedeflemektedir.

Sovyet sisteminin eğitim politikalarının uygulanması bağlamında, ilk adımlardan biri Ahmet Baytursunov'un 1912 yılında kaleme aldığı "Elifba/Alfabe" kitabının gözden geçirilerek 1926 yılında yeniden basılması olmuştur (Biray, 2005; Bayjanova, 2008:20). Yeni rejimin toplum tarafından benimsenmesini sağlamak amacıyla şair ve yazarlara büyük görevler yüklenmiş; özellikle Kazakistan KP Merkez Komitesi, yazar ve aydınlardan partinin direktifleri doğrultusunda yeni nesle yön verecek eserler yazmalarını talep etmiştir (Ahmetov, 1976:26).

Parti ve rejime bağlı bireyler yetiştirilirken, çocuk eğitimi ve kadınların eğitimine özel önem verilmiştir. Sovyetler Birliği'nin kuruluşundan itibaren Komünist Parti, kadın ve çocukların özgür ve bilinçli bireyler olarak yetişmesi için özel kararlar almış, yazarlar birliği aracılığıyla eserlerin yazımına rehberlik etmiştir. Bu dönemde çocuk edebiyatına özgü ürünlerin çoğu, 22 Mart 1921'de yayın hayatına başlayan "*Genç Kayreti" ve "Lenincil Genç*" gazetelerinde yayımlanmıştır. Bu gazeteler, çocuk edebiyatının gelişmesine öncülük ederek eserlerin basım ve dağıtımını sağlamıştır.

Ayrıca, "Genç Kayret" gazetesi çevresinde toplanan yetenekli genç yazarlar, çocuklar için kaleme aldıkları eserleri dergi aracılığıyla ülke geneline dağıtmışlardır. Halkı aydınlatma ve eğitme amacıyla atılan bir diğer adım, 1921 yılında çocuk kitapları okuma enstitüsünün kataloğunun hazırlanmasıdır. Takip eden 1922 yılında ise Leningrad Pedagoji Enstitüsü Çocuk Kütüphanesi'nde derleme çalışmaları başlamış; bu süreçte arkeologlar ve yazarlar (S. Marşak, B. Jıtkov, V. Bianki vb.) birlikte görev almışlardır.

1932 yılında *"Çocuklar ile Yaşlı Nesil Edebiyatı"* bülteni yayınlanmaya başlamış ve 1935'te adı "Çocuk Edebiyatı Dergisi" olarak değiştirilmiştir. Bu dergi etrafında toplanan eleştirmenler ve yazarlar, çocuk edebiyatına yönelik eserlerin kalitesini artırmak ve yeni eserler üretmek için çalışmışlardır. Gazete ve dergi sayfalarında N. Krubskaya, A. Lunacarski, M. Gorki, D. Formatov, A. Fadiev, A. Makarenko, K. Fedin, Y. Oleşa ve O. Tınyanov gibi edebiyatçılar, çocuk kitapları hakkında yeni eserler üreterek alandaki gelişime öncülük etmiştir.

1920'li ve 1930'lu yıllarda, Kazak çocuk edebiyatını doğrudan ilgilendiren birçok edebi karar alınmıştır. Örneğin, 18 Mayıs 1925 tarihinde, merkezi yönetim komiteleri tarafından kontrol edilen "Partinin edebi eser yönündeki siyaseti hakkında" kararı, ülke kültürünün halk (proleter) görevleriyle ilgili politikaları kabul etmiştir. Ardından, 23 Nisan 1928 tarihli KP Merkez Komitesi kararı ile "Jastar Men Balalar Gazeti/Gençler ile Çocuklar Gazetesinin"

iyileştirilmesine yönelik adımlar atılmıştır. Bu karar, gençlik ve çocuk edebiyatının ulusal dillerde yayımlanmasının zorunluluğunu ve önemini vurgulamış; her ulus dili yayın programında gençlik ve çocuk edebiyatı için özel sayfalar ayırma görevi verilmiştir. Böylece, ulus dillerinde Komsomol'un planlı basın organlarının eser sayısının artırılması hedeflenmiştir. KP Merkez Komitesinin bu isteğine uygun olarak, "Leninşil Jas/Leninci Genç" gazetesi, gençlik ve çocuk edebiyatına özgü çok sayıda eser bastırıp dağıtmaya başlamıştır (Ahmetov, 1976:21). Bu girişimler, Kazak çocuk edebiyatının şekillenmesi ve yaygınlaşmasında önemli bir rol oynamıştır.

Bu dönemde eğitim işleri de Komünist Parti'nin planları doğrultusunda sistematik bir şekilde düzenlenmiştir. İlk olarak öğretmen okulları (Seminarya) açılmış, ardından meslek okulları ve halk mektepleri hizmete sunulmuştur. Kazak Sovyet çocuk edebiyatının ilk döneminde, tür, içerik ve sosyalist üslup açısından ulusal ve evrensel edebiyat anlayışı çerçevesinde konumlandırılmaya çalışılmıştır. Komünist eğitimin işlevlerine uygun bir çocuk edebiyatı oluşturma sürecinde, çocuklar için içerik sadeleştirilmiş, konu kapsamı belirlenmiş ve yüksek ideallerle donatılmış metinler üretilmiştir; böylece "sosyalist eğitim" verme yönünde güçlü bir irade ortaya konmuştur.

Bu yıllarda, çocuk edebiyatının gelişmesi için yayıncılık alanında da önemli adımlar atılmıştır. Bunların başında, çocuk dergi ve gazetelerinin çıkarılması gelmektedir. 1925 Aralık ayında, Kazakistan'ın Orınbor kentinde "Pioner Dergisi" yayın hayatına başlamış, derginin redaktörü Ergali Aldıngarov olmuş, önsözü ise Muhtar Ävezov kaleme almıştır. Dergide dilci olarak S. Maylin, Ş. İmanbaeva ve S. Muqanov görev yapmıştır. Kurumsal olarak dergi, bozkır insanlarını bilim, sanat ve meslek öğrenmeye yönlendirme ve eğitim faaliyetlerini destekleme misyonunu benimsemiştir.

Mevcut duruma paralel olarak, 1931 yılında *"Ekinci Jas/Çiftçi Genç"* adıyla ikinci bir dergi çıkarılmış ve 1937'de "*Vojatıyga Kömekşi*" adını alarak yayın hayatını sürdürmüştür. Bu dergiler,

çocuk ve gençlik edebiyatının yaygınlaşması ve sistematik bir şekilde yerleşmesi açısından büyük önem taşımıştır.

Bu dönemde çocuk edebiyatının gelişimi üzerine ilk önemli uyarılardan biri, Sattar Erubaev'in 1930 yılında yayımlanan "Çocuk Edebiyatını Kuralım" adlı makalesinde dile getirilmiştir. Erubaev, çocuk edebiyatının yetişkin edebiyatından ayrılması gereken özgün niteliklere dikkat çekerek, "Bu küçük okuyucular kitaba, ilginç yaşamlara ve mücadeleye meraklıdır; onlar için ilginç kitaplar neredeyse yok denecek kadar azdır" görüşünü savunur (Erubaev, 1934: 273). Erubaev'in bu tespitleri, çocukların psikolojik özelliklerini dikkate almanın ve kitaplardaki olay, kurgu ve bağlamın incelikle işlenmesinin önemini vurgular; günümüz çocuk edebiyatı açısından da geçerliliğini korumaktadır.

Bu dönemde çocuk kitaplarında işlenecek konular da sürekli tartışma konusu olmuştur. Özellikle konu sınırlaması, Sovyet döneminde Kazak toplumu üzerindeki ideolojik baskının bir yansıması olarak öne çıkmış ve yasaklı konuların işlenmesinin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Örneğin, dönemin önde gelen gazetelerinden *"Leninçil Genç"*'in 29 Mayıs 1934 tarihli sayısında yayımlanan açık mektupta, öğrenciler okulda okutulan eski metinlerin yerine "iyi yazılmış, eğlenceli ve ilginç çocuk kitapları, oyun, şiir ve hikâyeler" talep etmişlerdir. Bu bağlamda, Erubaev'in önerisi doğrultusunda, eski anlatı alışkanlıkları yerine güncel yaşamın kendisi çocuk kitaplarının konusu olarak ele alınmaya başlanmıştır. Bu noktada, Kazak yazarları sıkça başvurdukları bir örnek olarak M. Gorki'nin *"Davamız Hakkında Destan", "İtalya Hakkında Hikâyeleri (İtalya'da Faşist Yönetim)", "Ezilen Yoksul", "Kakül"* gibi eserlerini genç yazarların incelemesini önermişlerdir (Erubaev, 1994).

1939 yılında, Baubek Bulkışev'in katılımıyla gerçekleştirilen Kazakistan II. Yazarlar Kongresi öncesinde, "Çocukların iyi kitaplara ihtiyacı var" başlıklı yazı, mayıs ayında "Ekim Çocukları" dergisinde yayımlanmıştır. Kongreden iki ay sonra, 12 Temmuz 1939'da aynı derginin 50. sayısında "Yazarlarla Sohbet" başlıklı bir yazı yayımlanmış; burada çocuk edebiyatının yetkinlik sorununu

çözmek için yeterli zaman ve çabanın ayrılmadığı, çocukların her şeye hevesli ve meraklı oldukları vurgulanmıştır (Dosmuhamedulı, 1991:74). Kongreye katılan A. Tokmağambetov, A. Abişev, J. Tilekov, S. Mashakov ve diğer yazarlar, çocuk edebiyatının yeniden canlandırılması için önerilerde bulunmuşlardır. Bu toplantıda, "Ekim Çocukları" gazetesi çalışanları, şair ve yazarlardan, pioner ve okul çocuklarının istekleri doğrultusunda, kurgusal dilin özenle kullanıldığı, derinlikli öyküler ve ilginç, aynı zamanda estetik açıdan güzel şiirler yazmaları talep edilmiştir (Kirabaev, 1971:385).

Bu dönemde çocuklar için önemli bir eğitim aracı olarak görülen edebî eserler genellikle yurtseverlik teması etrafında şekillenmiştir. Bulkışev'in 29 Mayıs 1939 tarihinde *"Oktabır Balaları"* dergisinin 40. sayısında yayımlanan makalesinde ifade edildiğine göre (Bulkışev, 1984: 378), çocuk edebiyatı alanında eser veren yazarlar arasında tamamen çocuk edebiyatına yönelen tek yazar Qalmaqan olarak gösterilmektedir. Qalmaqan'ın çocuklar için kaleme aldığı ilk eser "Tatlı Kavun" (1933) adlı hikâye kitabıdır. Bunun ardından 1936 yılında yayımlanan antoloji niteliğindeki ikinci kitabı da çocuk edebiyatı alanında dikkat çeken eserler arasında yer almıştır.

Ahmetov'a (1976) göre Kazakistan'da çocuk edebiyatının gelişip şekillenmesi, Ekim Devrimi'nin ilk yıllarında başlamıştır. Çocuk edebiyatının tarihsel gelişimi, Sovyet kültürünün gelişip güçlenmesi süreciyle paralel ilerlemiştir. Bu doğrultuda çocukların komünist ideoloji çerçevesinde eğitilmesi amacıyla pedagojinin yeni yöntemlerinden yararlanılmıştır. Çocuk edebiyatının ülkede gelişmesi sürecine Komünist Parti doğrudan müdahil olmuş ve parti yönetimi tarafından alınan kararlar doğrultusunda çocuk ve gençlik yayınlarının çerçevesi belirlenmiştir. Bu bağlamda "Gençlik ve Çocuk Kitaplarına Konulacak Şartlar" başlıklı belge 1927 yılında *"Yeni Okul"* dergisinde yayımlanmıştır.

1926–1927 yılları arasında çocuk edebiyatı alanında önemli yönlendirmeler yapan bu belge, dönemin çocuk edebiyatı anlayışı üzerinde büyük etkiler bırakmıştır. Kazakistan Okuma Komisyonu

tarafından yayımlanan karar metninde, çocuk edebiyatının temel hedeflerini belirleyen bir genelgeye yer verilmiştir. Genelgenin "Genel Şartlar" bölümünde çocuklar için yazılacak kitapların içerik bakımından çocukların yaş ve gelişim düzeylerine uygun olması gerektiği vurgulanmış; ülke edebiyatında yer alan nitelikli eserlerden yararlanılması, yazılan kitaplarda partiye bağlılık duygusunun ve yurt sevgisinin işlenmesi, aynı zamanda dinî düşüncelerden uzak durulması gerektiği ifade edilmiştir (Madde 1).

Söz konusu metinde, yeni gelişmekte olan Kazak Sovyet çocuk edebiyatının karşılaması gereken temel şartlar şu şekilde sıralanmıştır:

- Çocuk kitapları güncel ve anlaşılır bir dille yazılmalıdır.
- Çocuk kitapları ilgi çekici ve düşündürücü olmalı; çocuğun dil gelişimine katkı sağlamalı ve onu çalışmaya teşvik etmelidir.
- Çocuk kitaplarında yer alan kahramanlar açık ve gerçekçi olmalı; cin, peri gibi fantastik unsurlara yer verilmemelidir.
- Çocuk kitapları, çocukların günlük yaşamıyla bağlantı kurabilmelidir.
- Çocuk kitaplar, insan yaşamı ile doğa olaylarını açıklamalı ve aralarındaki ilişkileri ortaya koymalıdır.
- Çocuk kitabı yazmak isteyen yazarların ülke edebiyatını ve halk masallarını incelemeleri gerekmektedir.
- Eserlerin dış görünümü ve biçimsel özellikleri çocukların ilgisini çekecek şekilde düzenlenmelidir.
- Kitaplarda ele alınan konular çocukların anlayabileceği düzeyde, açık ve gerçekçi olmalıdır.
- Aslında bu maddeler, çocuk edebiyatının kendine özgü niteliğini ortaya koymakta ve özellikle yaş gruplarının özelliklerinin dikkate alınması gerektiğini vurgulamaktadır.

Bu süreçte eğitim ve öğretim faaliyetlerini düzenleme amacıyla çeşitli kararlar da alınmıştır. Bunlardan biri, KP Merkez Komitesi ile Kazakistan Eğitim Komisyonu tarafından alınan ve pedagojik ile çocuk psikolojisi alanındaki bilimsel veriler doğrultusunda

çocukların eğitimini yaş gruplarına göre düzenlemeyi öngören karardır. Bu karar doğrultusunda çocukların gelişim özellikleri ve okuma ihtiyaçları belirlenmiş ve yaş gruplarına göre sınıflandırılmıştır (Ahmetov, 1976).

Çocuk edebiyatında eserlerin içerik ve biçim özellikleri, çocukların yaş ve gelişim düzeylerine göre farklılık göstermektedir. Bu nedenle Kazak Sovyet eğitim politikalarında çocuk kitaplarının hazırlanmasında yaş grupları esas alınmıştır. Aşağıdaki tabloda farklı yaş gruplarına yönelik çocuk kitaplarında bulunması gereken temel özellikler gösterilmektedir.

Tablo 1. Çocuk kitaplarının özellikleri

Yaş Grubu	Çocuk Kitaplarına Yönelik Özellikler
3–4 yaş grubu	Bu yaş grubundaki çocuklar için hazırlanan kitaplarda nesnelerin dış görünüşü dikkat çekici ve özendirici olmalıdır. Kitaplar çocuğun görsel algısını geliştirmeli ve dış görünüşe dayalı bilgi edinmesini desteklemelidir. Bu yaş grubu için yazılan eserlerin oldukça kısa ve öz olması gerekir. Metinler bir veya iki cümleyi aşmayacak ölçüde kısa tutulmalıdır.
5–7 yaş grubu	Bu yaş grubundaki çocuklar nesnelerin dış görünüşüne büyük ilgi duyarlar. Bu nedenle resimlerin etkisi oldukça önemlidir ve kitapların mutlaka resimli olması gerekir. Metinler resimlerle desteklenmeli; kısa, anlaşılır ve yüksek sesle okunabilecek nitelikte olmalıdır. Bu dönem aynı zamanda çocuğun dil gelişiminin hızlandığı bir dönemdir. Dil zenginliğinin temelleri bu yaşlarda atıldığı için birden fazla kişinin yer aldığı hikâyeler ve masalların sayısının artırılması önerilmektedir.
8–12 yaş grubu	Bu yaş grubundaki çocuklar için yazılan eserlerde farklı yaşam biçimleri ve meslekleri tanıtan konulara yer verilmesi önerilmektedir. Örneğin “Zengin ile Fakir Çocuğu” gibi karşılaştırmalı anlatılar çocukların toplumsal yaşamı anlamalarına katkı sağlar. Kitapların

	içeriği açık, anlaşılır ve çocukların kavrayabileceği düzeyde olmalıdır. Ayrıca mümkün olduğunca resimlerle desteklenmesi önerilir. Bu yaş grubuna yönelik kitaplar çocuklarda okuma isteği uyandırmalı ve kitapla kalıcı bir bağ kurulmasına yardımcı olmalıdır.
Ergenlik dönemi ve Genç okuyucular	Bu dönemdeki okuyucular için teknik konuları içeren, macera ve bilim kurgu türündeki roman ve hikâyelerin yazılması önerilmektedir. Bu tür eserler gençlerin evreni, doğayı ve yaşamın sırlarını keşfetmelerine yardımcı olabilir. Aynı zamanda gençlerin düşünce dünyasını geliştiren ve dünyaya bakış açılarını genişleten eserler tercih edilmelidir. Bununla birlikte kitapların içeriği okuyucunun yaş düzeyine uygun olmalı; gençleri gözlem yapmaya, araştırmaya ve üretken faaliyetlere yönlendirmelidir.

Bu sınıflandırma, çocuk edebiyatının pedagojik temellere dayalı olarak şekillendirilmeye çalışıldığını göstermektedir. Özellikle erken yaş gruplarında görselliğin ön plana çıkarılması, ilerleyen yaşlarda ise içerik ve düşünsel yönün güçlendirilmesi dikkat çekmektedir. Bu yaklaşım, Sovyet döneminde çocuk edebiyatının eğitim politikalarıyla doğrudan ilişkilendirildiğini ortaya koymaktadır.

Kazakistan'da 5 Kasım 1930 tarihinde "Pioner" adlı çocuk gazetesi yayımlanmaya başlamıştır. Gazetenin adı 1937 yılında "Oktabır Çocukları" olarak değiştirilmiştir. Bunun yanında 1924–1925 yılları arasında "Jana Mektep" adıyla yayımlanan ve daha sonra "Kazakistan Mektebi" adını alan gazetede de çocuklara yönelik şiir ve hikâyelere yer verilmiştir.

Bu dönemin basın-yayın organlarında sıkça gündeme getirilen "Sovyet çocuk edebiyatını nasıl inşa etmeliyiz?" sorusuna cevap bulabilmek için, dönemin şair ve yazarlarının ortaya koyduğu eserlere bakmak gerekmektedir. İlk dönem yazarları, kendi edebî

yollarını belirlerken özellikle Maksim Gorki (1868–1936) gibi öncü yazarların eserlerinden etkilenmişlerdir. Sovyet döneminde bütün pionerlere *"Pionerskaya Gazeta"* aracılığıyla "Hangi kitaplar okunmalı, hangileri okunmamalıdır?" ve "Daha önce basılan kitaplardan hangileri yeniden yayımlanmalıdır?" gibi sorular yöneltilmiş ve çocuklardan iki binden fazla cevap alınmıştır. Bu cevaplar incelendiğinde çocukların özellikle gezi, savaş, Ekim Devrimi, uzay, av hayvanları, yeryüzündeki diğer canlılar ve farklı ülkeler hakkında yazılmış eserleri okumak istedikleri görülmüştür.

Parti yönetimi, çocukların yönlendirilmesi gerektiğinin bilincinde olduğundan, dönemin yazarlarını ilgi çekici ve eğitici eserler yazmaya teşvik etmiştir. Bu bağlamda sosyalist yaşamı konu alan eserler kaleme alan Gorki gibi öncü yazarların izlenmesi tavsiye edilmiştir. Özellikle edebiyatın kuramsal yönü üzerinde duran Gorki'nin 1920–1930'lu yıllarda yayımlanan *"Tagıda Savattılık Turalı (İllaki Eğitim Hakkında)", "Çocuk Edebiyatı Hakkında", "Çocuklara Edebiyat", "Temalar Hakkında" ve "Çocuk Kitapları ve Oyunları Hakkında Yazılar"* adlı çalışmaları, sosyalist çocuk edebiyatı yazarlarının yetiştirilmesi konusuna değinen önemli eserler arasında yer almaktadır.

Çocuk edebiyatıyla ilgilenen yazarlardan, sosyalist yönetimin ilk on yılı içinde kaleme alınan eserleri inceleyerek "Ne yazılmalı?", "Nasıl yazılmalı?" ve "Kimin için yazılmalı?" sorularına cevap aramaları beklenmiştir. 1920–1930 yılları arasında merkezi hükümet ve parti organlarının yönlendirmeleri, Kazak çocuk edebiyatı yazarlarının eserlerinde biçim, içerik ve tema açısından açık biçimde görülmektedir. Yeni dönemi yansıtan İlyas Janşükirov, Saken Seyfullin ve Beyimbet Maylin gibi yazarların eserlerinde Sovyet toplumunun kurucu liderleri, devrimci gençleri ve emekçi kahramanları anlatılmıştır. Bu dönem Kazak Sovyet çocuk edebiyatının gelişimi, toplumun siyasi ve sosyal yönleri ile fikrî ve sanatsal özelliklerini yansıtan eserlerle temsil edilmektedir. Ayrıca halk edebiyatı geleneğinden yararlanılarak kaleme alınan bazı eserlerin de dönemin çocuk edebiyatı anlayışına uygun özellikler taşıdığı görülmektedir.

Bu dönemde Kazak Sovyet çocuk edebiyatının gelişimine katkı sağlayan yazarlardan İlyas Janşükirov, 1931 yılında kaleme aldığı "Ben Nasıl Yazdım?" adlı makalesinde ülkede teknik ve sanat konularını ele alan eserlerin yetersizliğini eleştirmiş ve Rusça yazılan çocuk kitaplarının örnek alınması gerektiğini belirtmiştir (Ahmetov, 1965: 193).

1934 yılında gerçekleştirilen Sovyet Yazarlar Birliği toplantısına Kazakistan adına Saken Seyfullin, İlyas Janşükirov ve Beyimbet Maylin katılmıştır. Bu toplantıda Maksim Gorki'nin Sovyet edebiyatının gelişimine ilişkin geleceğe yönelik değerlendirmeleri büyük yankı uyandırmıştır. Toplantıda dönemin tanınmış yazarları ve pedagojik uzmanları, çocuklar için daha fazla edebî eser üretmeye davet edilmiştir. Özellikle Samuel Marşak'ın sunumu, Kazak çocuk edebiyatının mevcut durumu ve bu alanda üstlenilmesi gereken görevleri ortaya koymuştur. Toplantı sonunda çocuklar için yazılacak kitapların sayısının artırılması ve yayımlanan eserlerin düzenli biçimde basılması yönünde kararlar alınmıştır.

Ayrıca yeni kurulan sosyalist toplumun ihtiyaçlarına uygun bir sosyalist çocuk edebiyatının oluşturulması gerektiği vurgulanmış; sosyalist kuruluş sürecini ve toplumsal dönüşümü yansıtan edebî eserlere duyulan ihtiyaç dile getirilmiştir. Bu doğrultuda yeni çocuk edebiyatının temel görevlerinden birinin komünist ideallerin çocuklara aktarılması olduğu ifade edilmiş ve bu ideallerin açık, anlaşılır ve samimi bir anlatımla sunulması gerektiği belirtilmiştir.

Rüstemova (2014), bu tür toplantıların Kazak çocuk edebiyatına sağladığı katkının sınırlı olduğu görüşünü çeşitli maddeler hâlinde değerlendirmiştir.

Birincisi, çocuklar için eser yazmanın temel güçlüklerinden biri tekrara düşme sorunudur. Bu bağlamda İlyas Jansükirov, Kazak yazarlarının ilk toplantısında sunduğu bildiride çocuk edebiyatında yeni konular ve yeni anlatım biçimleri geliştirme gereğine dikkat çekmiştir. Jansükirov, "Biz şimdi kurstan çıkıp ne yazsak da derin konular ve yeni tarzlar ortaya koymak için araştırma ve düzenleme yapmalı; çağın ihtiyaçlarına uygun, yararlı

ve önemli eserler üretmeliyiz." diyerek yazarların daha kapsamlı inceleme ve araştırmalar yapması gerektiğini vurgulamıştır. Ona göre edebiyatçıların özellikle çocuk psikolojisini ayrıntılı biçimde incelemeleri ve bu alanda uzmanlaşmaları gerekmektedir. Jansükirov ayrıca, o döneme kadar gelişen Kazak çocuk edebiyatında sosyalist yaşamı anlatma deneyiminin sınırlı olması nedeniyle yazarların önemli güçlüklerle karşılaştıklarını ifade etmiştir.

İkincisi, Rüstemova'ya göre yazarların kendilerinden önce yazılmış eserleri incelemeleri ve edebiyata yeni giren türler hakkında bilgi sahibi olmaları büyük önem taşımaktadır. Ancak toplantılarda dile getirilen bu önerilerin uygulamada yeterince karşılık bulmadığı görülmektedir. Bu nedenle yazar, "Eğer toplantıdan sonra gerçekten bir hareketlenme olduysa, yeni örnekler nerede ve kaç tanedir?" sorusunu gündeme getirerek somut örneklerin yok denecek kadar az olduğuna dikkat çekmiştir. Dönemin çocuk edebiyatı ürünlerinde çocukların doğasına uygun olmayan anlatımların, karakterlerin dil ve üslup bakımından zayıf kalmasının ve düşüncelerin yüzeysel biçimde aktarılmasının çocuk edebiyatının gelişimini olumsuz etkilediği belirtilmektedir.

Üçüncü olarak Rüstemova, yazarlara belirli ölçüde ifade özgürlüğü tanınmasına rağmen köy hayatı, emekçi sınıfı, kadın ve çocuk hakları gibi toplumsal konuların yeterince araştırılmadığını ve bu konuların eserlerde yeterli ölçüde yansıtılmadığını ifade etmektedir.

Bu yıllarda Kazak edebiyat çevresinde iki farklı eğilimin öne çıktığı görülmektedir. Bunlardan ilki gelenekçi–milliyetçi çizgide eser veren aydınlar, diğeri ise sosyalist–hümanist çizgide eser veren yazarlardır. Ekim Devrimi'nin ilk yıllarından itibaren sosyalist–hümanist çizgide eserler kaleme alan Saken Seyfullin, G. Müsiripov, Beyimbet Maylin, İlyas Janşükirov ve Şokan İmanbaeva gibi yazarlar, eserlerinde kendi ideolojik ve sanatsal bakış açılarını ortaya koymuşlardır (Saraç, 2019). Bu dönemde Kazak yazarları, farklı yaş gruplarındaki çocuklara yönelik olarak sosyalist realizm anlayışı doğrultusunda ulusal içerikli ve sosyalist

yaşamı öven yeni eserler üretmeye başlamışlardır. Ancak bu eserler aynı zamanda çeşitli tartışmaları da beraberinde getirmiştir.

Söz konusu yıllarda bir önceki yüzyılın edebî geleneğini sürdüren gelenekçi yazarlar ile yeni ideolojik ve estetik yaklaşımları savunan yenilikçi yazarlar arasında ciddi fikir ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Ahmet Baytursunov, Mirjakıp Dulatov ve Mağcan Cumabayev gibi gelenekçi aydınlarla Saken Seyfullin, Beyimbet Maylin ve G. Müsiripov gibi yenilikçi yazarlar arasında yaşanan tartışmalar giderek sertleşmiş, zamanla bu tartışmalar ihbar ve suçlamalara dönüşmüştür. Nihayetinde bu süreç, bazı aydınların "millet düşmanı ya da Halk düşmanı" olarak damgalanmasına kadar varmış ve bu durum merkezi yönetimin müdahalesini kolaylaştırmıştır. Böylece Moskova yönetiminin uyguladığı tasfiye politikalarının uygulanması için uygun bir zemin oluşmuştur (Dilek, 2020: 25).

Saken Seyfullin'in Ekim Devrimi'nin başarısını konu alan eserleri arasında gençlere yönelik sade bir dille kaleme aldığı ve sahnelerde okunmaya uygun olan "*Oktabır Günü"* (1929) adlı şiiri dikkat çekmektedir. Ahmetov'a göre bu şiir, halkı cehaletten kurtarıp özgürlüğe ulaştırma, eşitlik fikrini yayma ve Ekim Devrimi'nin kazanımlarını genç kuşaklara anlatma amacı taşımaktadır. Aynı zamanda bu eser, çocukların ve gençlerin eğitilmesine yönelik önemli bir katkı olarak değerlendirilmektedir.

Bu dönemde köylerde ağır işlerde çalışmak zorunda kalan ve eğitim alma imkânı bulamayan çocukların, Ekim Devrimi sonrasında okula yönlendirilmesi ve bilim, sanat ile meslek eğitimine teşvik edilmesi Sovyet çocuk edebiyatının önemli kazanımları arasında görülmektedir. Beyimbet Maylin'in sosyalist gerçeklik anlayışıyla kaleme aldığı "Yeni Ev" gibi eserler, bu yeni dönemin edebî anlayışını yansıtan önemli örnekler arasında yer almaktadır. Bu yaklaşım, Sovyet toplumunun yeni dünya görüşünü, geleceğe yönelik ideallerini ve sanat ile edebiyata dair yeni estetik anlayışını ortaya koyarken aynı zamanda çocuk edebiyatının da yeni bir yön kazanmasına zemin hazırlamıştır.

Köter, köter, köter tuyndy qolğağı,

Kaldır, kaldır, kaldır bağrağı elindeki,

Eldegi bayraqtı köter, köter tağı.

Elindeki Bayrağı daha da kaldır,

Miñ san jastı al isine joldadı,

Binlerce genci kendi davasına yönlendirdi,

Jas öspirim – keleşektiñ tiregi.

Genç nesiller geleceğin direği.

Jasa, jasa, Oktabırdıñ uldarı.

Yaşa, yaşa, Ekim Devrimi'nin oğulları.

(Ğabdulin, 1998)

Özellikle Saken Seyfullin, Beyimbet Maylin, İlyas Janşükirov, Şolpan ve Askar Tokmağambetov gibi yazarların kaleminden çıkan şiirler, iş okulları (komün), öğretmen okulları (internat) ve çocuk bahçesi/kreşlerde eğitim gören çocuk ve gençler tarafından sahnelenmiş; ülkenin birçok yerinde düzenlenen toplantı ve kutlamalarda okunan şarkı ve marşlar hâline gelmiştir.

Bu dönemde Kazak çocuk edebiyatının durumu ve görevleri hakkında çeşitli makaleler kaleme alan Saken Seyfullin, İlyas Janşükirov ve Sattar Erubayev'i özellikle anmak gerekir (Lukpan, 2004: 17-18). Dönemin kültür ve sanat çalışanlarının büyük çabalarıyla yazılan çeşitli sloganlar, bayram günlerinde söylenen şarkılar ve şiirler ile Rus şarkılarının ritmiyle şekillenen yeni tip gençlik marşları, "komün mektebi" öğrencilerinin diliyle şehirden şehre, köyden köye yayılmış ve radyo programlarında da yer bulmuştur. Böylece Kazak halkı, bu tür şiirler aracılığıyla çocuk edebiyatındaki yeni bakış açısını ve sosyalist gerçeklik anlayışını tanıma fırsatı bulmuştur.

Gali Ormanov'un 1928 yılında yayımlanan *"İlk Adım"* adlı şiiri, tarihsel gerçeklik açısından geçmişteki çocukların ağır yaşam

koşullarını tasvir etmektedir. Ormanov'un *"Kitap"* (1928) ve *"Kıvanç"* (1929) adlı şiirlerinde kullandığı samimi üslup ve güçlü sezgisiyle kaleme aldığı metinler, çocuk şiirleri arasında özel bir yere sahiptir. Nitekim Ormanov'un 1927 yılında yazdığı ve oldukça yaygın biçimde söylenen *"Unutulmaz Gün"* adlı şiir, halk eğitim merkezlerinde eğitim gören çocukların yaşam koşullarını gözler önüne sermektedir.

Köp eken bizdey bala, onday kelgen,
Bizim gibi çocukların çok olduğu söylenirdi,
Tanıysıñ sen de olardı körkem jerden.
Sen de onları güzel yerlerde tanırsın.
Aytpay-aq jağdayımızdı biledi ärkim,
Söylemesek de durumumuzu, bilir herkes,
Bastağı jırtıq börik, julma jengnen.
Başımızdaki yırtık börk, eski giysilerle.

Keşikpey aralasıp kettik köpke,
Gecikmeden karışıp gittik kalabalığa,
Bir kezde meyrim tüsti jetimge de.
Bir gün yetimlere de bayram geldi.
... Lenindi kördik alğaş biz sol kezde,
... Lenin'i gördük ilk kez o zamanda,
Şalındı ot tay ıstıq sol bir kezde.
Ateş gibi sıcak bir an yaşandı o vakit.
Aldında halıqpenen turdıq uzaq,
Durduk Önünde halkla birlikte uzun süre,
Jaqınım joq sekildi odan özge.
Yakınımız yoktu sanki ondan başka.

Qaradyq közderine köp pen birge,

Baktık gözlerine hepimiz birlikte,

Jılınıp mäñgi nurın tökken künmen.

Güneş gibi sonsuz nuruyla bizi ısıttı.

(Ormanov, 1967: 11)

Ahmetov'a (1976: 17) göre bu dönemde yazılan çocuk edebiyatı ürünlerinde Lenin'in tasvir edilmesi ve adının anılması, çocuklarda mutluluk duygusu uyandırmakta, mücadele azmi vermekte ve dönemin gerçek yaşamını yansıtmaktadır. Bu nedenle söz konusu betimlemeler oldukça etkileyici örnekler olarak değerlendirilmektedir.

Ötebay Turmanjanov'un (1905-1978) kaleme aldığı eserler de dönemin yaşam koşullarını ve komün ile internatalarda eğitim gören çocukların hayatını yansıtmaktadır. *"İnternatta Göz Açtım" (1925), "Kızıl Sopa" (1926) ve "Gençlik Şarkısı" (1925)* gibi eserler, dönemin çocukları ve emekçileri tarafından büyük ilgi görmüştür. Ayrıca *"Kızıl Güç"* adlı şiir, komün/kamp çocukları ve okullarda marş olarak söylenmiştir.

Qızıl küş,	"Kızıl güç,
Biz batıl jürek	Biz cesur yürek
Janıp twrğan ot,	Yanan ateş,
Bolat biläk	Bolat bilek,
Qolda tayaq,	Elde sopa
Tawınan bağan	Dağdan direk
Trampet,	Trampet
Jas qorğanshı	Genç muhafız
Basıñdı birinshi qadam,	Basıp İlk adım,
Älsiz üşin	Zayıf için,
Alğa şıǵaıyn,	Öne çıkayım
Küşimdi jinap	Toplayıp gücümü
Ata-babam	Ata-babam''
Basty üran/marş	Baş slogan/marş

(Omarov, 1967:11; Turmanjanov,1927, Lelinşil Jas no:1-2)

Bu tür şarkılar, çocuklara cesaret ve gayret kazandıran, düşünsel gelişim sağlayan eğitsel araçlar olarak işlev görmüş; çocukları köydeki küçük işlerden alıp okula yönlendirmiştir. 1927 yılında Ötebay tarafından yazılan *"Jaslıq Şarğısı"* adlı şiir de elden ele, dilden dile dolaşmaya başlamıştır.

Jastar, umtıl alğa bas	Gençler, ümidi ileri taşı
Jalpy elben aralas	Bütün ülkelerle ilişkili
Ey-ey jas qayrat,	Ey ey genç emekçi
Jana turmıs nur jaynat.	Yeni hayat ışık yağdırır.

(Turmanjanov, 1927, Leninşil Jas, no:1-2)

Ahmetov (1976:18), bu şarkıların müziği, ezgisi ve ritminin yerinde, estetik hissinin güçlü olduğunu; halk arasında kolayca benimsendiğini belirtir. Şarkılar, çocukların diline ve duygularına uygun, kısa ve ritmine elverişli yazılmıştır; çocukları okumaya, düşüncelerini aydınlatmaya ve gelecekteki görevlerini hatırlamaya yönlendirme işlevi görmüştür.

Şarkıların içeriğinde hoca ve mollalar, çocukların gelişimine engel faktörler olarak gösterilmiştir. Sovyet hükümeti, yeni kurumsallaşma sürecinde bu yönetime karşı çıkanları "halk arasında asılsız fitne yaymak; çocukların yeni tip okullara gitmesini engellemek" ile suçlayarak önlem almıştır. Bu doğrultuda şair ve yazarlar, halkı eğitmek ve devrimci hedefleri anlatmak amacıyla eserler kaleme almıştır. Örneğin:

Kel, Qazaq kedeyleri,	Gelin, Kazak fakirleri
Uyımdas Jalşıman,	Toplanalım düzen içinde
Baylardı, moldalardı,	Zenginleri, mollaları
Koydey kuv, kamşımen!	Koyun gibi kov, kamçıyla!

(Turmanjanov, 1926, Leninşil Jas, no:2)

Bu dönemde halk eğitimini desteklemek için yeni kurulan eğitim kurumlarının ders materyali ihtiyacını karşılamak amacıyla matbaalar kurulmuş; öğretmen okullarında eğitim gören

çocukların ihtiyaç duyduğu kitapların basımı için ilk adımlar atılmıştır. Öğretmen ve öğrencilerin kullanabileceği ders kitaplarının yazımı ve eğitimin disipline edilmesi için bir dizi program geliştirilmiştir.

Dönemin şair ve yazarları, eğitim ve öğretimin aracı olarak kullanılabilecek eserler yazmış ve bu çağrıya cevap vererek çocukları bilim ve sanata yönlendirmiştir. Bu bağlamda yazılan eserlerde dili sade, anlaşılır ve çocukların ilgisini çekecek biçimde resimli tipler kullanılmış, yoksul çocukların okumaya özendirilmesi, onlara bilim ve sanatın faydalarının anlatılması hedeflenmiştir.

İlk dönemdeki Kazak Sovyet çocuk edebiyatının öne çıkan bir diğer teması, çocukları kolektif merkezlerinde iş ve üretim eğitimine alıştırmaktır. Sovyet pedagojisinin çocuk edebiyatına koyduğu öncelikli taleplerden biri budur. Kamplarda ve çocuk bahçelerinde eğitilen yetim çocukların, iş eğitimiyle birlikte vatansever, üretken ve çalışkan bireyler olarak yetiştirilmesi hedeflenmiştir. Bu bağlamda Seken Seyfullin'in "*Kaslı Ol*" (1923), Asqar Tokmağambetov'un "Okuyucu" (1927), Qalmaqan Äbdiqadirov'un "*İş*" (1927) ve "*Sır Derya"* (1925) adlı şiirleri örnek gösterilebilir.

Saken Seyfullin (1894–1938), Kazak çocuk edebiyatında gelenek ile yeniyi birleştirme yolunda ilk adımları atmış; sosyalizmin kavramsal ilkelerini edebi eserlerine yansıtarak Sovyet tarzı çocuk edebiyatının temelini oluşturmuştur. Seyfullin, en çok sevilen ve okunan yazarlardan biri olmuş, eserlerinde sosyalist fikirleri çocuklara aktarırken halkın ve devletin eğitim politikalarına hizmet etmiştir. Onun eserleri arasında *"Mavzer" (1929), "Düşmanı Kovan Hamit" (1922), "Kaslı Ol" (1923), "Balalar" (1925), "Gelinlerin Beşik Jırı" (1926), "Öncüler" (1929), "Ekim Günü" (1929), "Biz Komsomol" (1935), "Ananın Mektubu" (1925) ve "Anaya Cevap" (1926)* bulunmaktadır. Bu eserler, sosyalist gerçeklik temelinde yazılmış ve çocuklar tarafından çok beğenilmiştir.

Özellikle Ekim Devrimi'nin zafer yıldönümüne adanan "*Oktabır Günü*" (1929) adlı şiir, sade dili ve etkili okunma biçimiyle sahnelerde en çok okunan marş/şiirlerden biri olmuştur.

Kolğa qızıl tuğ alıp,	Eline kırmızı bayrağı al,
Qarañğını qılğan jarıq,	Karanlığı aydınlık kılan,
Qımbattı kün – Oktabır,	Değerli gün – Ekim,
Arpalısıp zalımdarmen,	Zalimlerle mücadele edilerek,
Tendik bizge alıp bergen,	Bize eşitlik verildi,
Talay jalşı sonına ergen,	Birçok sıkıntı sona erdi,
Jol basşı kün Oktabır.	Yolu açan gün Ekim'dir.

(Seyfullin, 1957:350)

Seken Seyfullin, döneminin en saygın ve etkili yazarlarından biri olarak, vatansever ve milleti seven bir figür olarak gençlere örnek olmuştur. 1920'li yıllarda eserlerinde ele aldığı başlıca konular, ezilen sınıfın hakları, yoksul çiftçiler ve köylüler, çalışma hayatı, mesleki tecrübeler ve sosyalist yaşam olmuştur. "*Kaslı Ol*" adlı şiirinde, çalışkan insanın gayreti, gücü ve enerjisi, kaslı adale betimlemeleriyle gurur verici şekilde aktarılmıştır:

Boyañğan türli şırangalı,	Süslenmiş türlü ışıklarla,
Sulu emes sırlı bet,	Güzel değil, sırlı yüz,
Şıratılğan tüýindey,	Olgunlaştırılmış meyve gibi,
Şın sulu küşti bulşıq et,	Gerçek güzel, güçlü sıkı kas,
Balgın bilek, baltır da,	Güçlü bilek ve baldır,
Şıratılğan tüýindey,	Olgunlaştırılmış meyve gibi,
Şın sulu küşti bulşıq et,	Gerçek güzel, güçlü sıkı kas,
Kim turadı süysibey,	Kim imrenmeden durabilir,
Asıvsız asqar taw keşken,	Aşılmaz yüksek dağlar geçen,
Tas koparıp, jer üngin,	Taş koparıp yere seslenmiş,
Şınıray qazıp, jer tesken...	Kuyu kazıp, yer delinmiş...

Seyfullin, 1957:126)

Sosyalist eğitimin iş ve çalışma hayatına bakışı, dönemin yazarlarının en verimli şekilde işlediği konulardan biridir. Eğitim kurumlarında iş eğitiminin önemsenmesi Sovyet pedagojisinin öncelikli görevlerinden biri olarak belirlenmiştir. Toplumun her

kesimi eğitim sürecine katılırken, teknik eğitimin amacı çocukları üretime hazırlamak ve köy işleri ile tanıştırmaktır.

Askar Tokmağambetov'un *"İş Şarkısı" (1928), "İş Toplumu" (1929) ve "Kuruluş" (1930)* adlı şiir kitapları, bu amaca hizmet eden önemli eserlerdir. Tokmağambetov, "*Okuyucu"* adlı şiirinde eğitimin günlük pratik ile birleştirilmesini vurgulayarak, çocukları üretime ve öğrenmeye teşvik etmiştir.

Kısaca söylemek gerekirse, Kazak Sovyet çocuk edebiyatının ilk dönemi, ulusal içerikli ve sosyalist edebiyatın bir dalı olarak değerlendirilebilir. Komünist eğitimin amaçlarına uygun çocuk edebiyatı oluşturulurken, içerik çoğu zaman sınırlandırılmış; yüksek ideallerle biçimlenmiş sosyalist estetik duygu ve düşünce yönünden güçlü talepler ön plana çıkarılmıştır.

Özellikle çocuklarla ilgili olarak okullarda yaşam, çalışma koşulları, eğitimin kalitesi; sosyalist propaganda ve Sovyet toplumları, çocuk edebiyatının başlıca temaları arasında yer almıştır. Sosyalist eğitim seferberliği bağlamında, halk eğitimi ve çiftçi gençlerin meslek okullarında eğitimi ile meslek/politeknika eğitimi, çocukların iş sahibi olmasını ve mesleki tecrübeler edinmesini sağlamaya yöneliktir. Bu dönemde çocukların politeknika/meslek okullarında okumaları, onları üretim ve çiftçilik işlerine temel oluşturan çeşitli çalışma dallarıyla tanıştırmıştır.

Saken Seyfullin'in "Qalaşılar Jırı" adlı şiirinden kısa bir bölüm:

Kolda kalak şot ayak,	Elde kürek, kolda çapa,
Surgılt balşık üstümüz,	Kapama balçık üstümüz,
Jigeri sur kalavşı,	Yürekli cehresi istekli,
Jigerli sur tüstimiz.	Gayretli, güçlü yanımız.

(Seyfullin, 1957:126)

Saken'in şiirlerinde kullandığı dil ve ele aldığı konular, gençleri çalışmaya alıştırmak ve onları her türlü çiftçilik işine katılmaya teşvik etmek amacı taşır. Çocukların zihinsel ve insani gelişimine pozitif etki ettiği ifade edilir (Ahmetov, 1976:129). Şiirleri, çocukları öfkeli ve ezilen sınıf bilincinden uzaklaştırıp, düşünceli ve düzenli

bireyler olmaya yönlendirir; pratik işlerle kaliteli meslekler öğrenmeye özendirir. Ahmetov'a göre, bu eserler "işçi çocukları her şeyi öğrenmeye teşvik eder ve materyalist dünyada realist kavramlar geliştirmelerine yol gösterir."

Saken'in emeğe dair betimlemeleri:

Şaddıq qızıq embekte,
İs isteymiz süysine,
Temir kalak ün kosar,
Küşti koldın biyine,
Kökke örletip kalavmen,
Kızıl küştü tiziltip,
Kızıl künün astına,
Ornatamız qızıl tuğ.

Mutluluk, baht çalışmakta,
İş yapmaktayız imrenerek,
Demir mala ses çıkarır,
Güçlü elin bağına,
Göğe yükseltip istekleriyle,
Kızıl gücü yükseltip,
Kızıl güneşin altında,
Kızıl tuğu yerleştirelim.

Seyfullin, 1957:307)

Şairin doğa temalı şiirlerinde ise çam ve huş ağaçları, esen rüzgâr, yeşil orman ve tüm canlılık "Orman" şiirinde betimlenir:

Orman
Orman mini,
Munın da üni,
Keyde jumsak, keyde şuw,
Keyde tınıq,
Keyde sulık,
Keyde davıl gu de gu,
Qalın orman.

Orman
Orman binlercesi,
Bunun da sesi,
Bazen yumuşak, bazen sert,
Bazen sessiz,
Bazen yağmurlu,
Bazen rüzgâr eser guu de gu,
Büyük orman.

(Seyfullin, 1932:125)

Saken'in *"Mavzer"* şiirinde ise 1917–1922 devrim mücadelesinde cesaret ve yiğitlik gösteren Kazak emekçilerin parlak yüzleri betimlenir. İ. Lenin'in fikirlerini savunmak için kanlı meydan savaşlarına katılan kahramanların son dilekleri; vatanın bağımsızlığı ve halkın özgürlüğü için savaşan çocuklara, gençlere ve dostlara hatırlatılır.

Saken Seyfullin'in *"Mavzer"* şiiri, Kazak Sovyet çocuk edebiyatında sosyalist realizm yöntemiyle yazılmış devrimci

destan türünün en önemli örneklerinden biridir. Şiir, sosyalist devrimin özgürlük ideolojisi ve parti görüşleriyle şekillenir. "Anama Selam Söyleyesin" şiiri, okuyucuların yüreğini titretmiş ve "*Mavzer"* şiirinin başarısının temelini oluşturmuştur. Kahramanın yüzünde, diğer insanlarla kader ortaklığı ve kolektif bilincin verdiği mücadele ruhu açıkça betimlenmiştir.

Tastamadı kolımem,
Kan akkan er mavzerden,
'Bosamandar' dedi de,
Kanın sürtti avzının.

Bırakmadı elinden,
Kan akan her mavzerden,
'Boşlamasınlar' dedi,
Kanı fışkırdı ağzından.

Anama selem degeysin,
Egilmesin küyinip,
Tap üşin öldi balası,
Bolattap bolsın tüyinip.

"Anama selam söyleyin,
Üzülüp ağlamasın,
Gelecek için öldü çocuğu,
Polat gibi keskin olsun kılıcı."

(Seyfullin, 1957:126)

Betimlenen kahramanın savaşta kendi rızasıyla yer alması, vatanı için ölse de yalnız olmadığını gösterir; Lenin ve Komünist Parti'nin varlığı, çoluk çocuğun yetim kalmayacağının güvencesidir. Böylece kahraman, ülkenin bağımsızlığı ve yeni nesillerin özgür, mutlu yaşayacağı bir gelecek için mücadeleye katılır

Aytkansın joldas jarıma,
Jas bala kaldı kolında,
Göz kırın salar erler köp,
Embekşi tap kolında.

Söyleyesin yoldaş yârime,
Genç çocuk kaldı elimde.
Göz yaşını salan erler çok,
Emekçi izi elinde.

(Seyfullin, 1957)

Kitabın başkahramanı, savaş sırasında hayatını kaybeden vatandaşların mücadelesini gençlere hatırlatır ve Sovyet ülkesini iç ve dış saldırılardan koruma sorumluluğunu onlara emanet eder:

Besikteki jas ulım,
Er jetse ösip baldırgan,
Mına kekti mavzerim,

Beşikteki genç oğlum,
Er olsa büyüyüp çocuk,
İşte kindar mavzerimi,

Sagan muram kaldırgan,
Ekim küninde,
Tuvgandıgın aktasıp,
Mına kekti mavzerim,
Duspanga arnap saktalsın.

Sana miras bıraktım,
Ekim gününde,
Doğduğunu hatırlatıp,
İşte kindar mavzerim,
Düşmana adayıp saklasın!

(Seyfullin, 1957:29)

"*Mavzer"* şiirinde hararetli mücadelenin betimlenmesiyle başlayan olay, savaş alanındaki kahramanların yiğitliği ile paralel ilerler. Genç nesiller, babalarının özgürlük savaşında öncü olduğunu bilir ve vatanı korumayı büyük amaç olarak benimser:

Oktabır uldarı,
Tez dayındal maydanga,
İşte, sırtta jav kalın,
Beybit öspe, jayındı angar.

Ekim Devriminin oğulları,
Tez hazırlan (savaş) meydanına,
İşte, sırtta kılıç asıp,
Özgür büyüme yönünde hareket et...

(Seyfullin, 1957)

Çocuklar için siyasi konularda şiirler yazan Saken'in ele aldığı konularda etkili hissiyatın arkasında büyük bir yaşanmışlık ve sosyalist ideolojinin gereklerini yerine getirme arzusu yatmaktadır. Bir ailede babanın ölümü ne demektir? Kim, niçin, ne sebepten bir babayı öldürür; ölümün anlamı çocuğun kendi dünyasında büyük bir yıkım ve onarılması güç bir yaradır. Saken'in şiirlerinde kullandığı basit dil ve güzel üslup, çocuğun dünyasına uygun ve kolay anlaşılır olmasını sağlar. Ulusal bağımsızlık savaşında ölen babaların katkısı, çocuklar için yazılan Sovyet şiirlerindeki savaşçı kahramanların temel görüşünü oluşturur.

Eşkiyayı Kovan Hamit hikâyesi, Saken'in çocuk kitapları yazma konusunda oldukça başarılı bir örneğidir. Kullandığı dil, seçtiği kelimeler ve kurduğu cümleler, çocuklara şiiri olduğu kadar nesri de sevdirerek, dönemin en çok okunan hikâyelerini yaratmıştır. Saken Seyfullin'in kaleme aldığı *Eşkıyayı Kovan Hamit* (1922) adlı hikâye, Ekim Devrimi sırasında Sovyet hükümetine karşı bozgun çıkarmak amacıyla memleketin huzurunu bozan ve toplumun

düzenini sarsan eşkıyaların yağmacılık hareketlerini anlatmak için yazılmıştır. Hikâyenin kurgusu, bölümlerin tanzimi, olay örgüsü ve seçilen karakterlerin toplum içindeki rolleri ile dikkat çeker. Hikâye, birdenbire olayla başlayıp devam etmek yerine, önce kahramanlar ve olaylar etraflıca anlatılarak okuyucunun gözünde canlandırılacak biçimde betimlenir. Ardından yaşanan mekân ve olayın geçtiği yer betimlenip karakterler arasında karşılaştırmalar yapılır. Olay örgüsü, hikâyenin kahramanlarının sınıf tecrübesi, amaçları, meslekleri ve kim oldukları açıkça gösterilmeye çalışılır.

Bu hikâyenin giriş kısmı da olay örgüsü açısından ustaca kurgulanmıştır; birbirine çok zıt proleter-burjuvazi, okumuş-cahil, köylü-şehirli, asker-eşkıya gibi farklı sınıfların tecrübesine sahip karakterler aynı ortamda buluşturulup karşılaştırılmıştır. Yazar, kitabın kurgusunun ilginç olması için önce okurlara eşkıyaların kim olduğunu ve başlarının siyaseten neye hizmet ettiğini gösterir:

“Eşkıyalar bugün bir yerde görünüyor, ertesi gün başka bir yerden çıkıyorlar... Mevcut birçok komünisti öldürüp parçalıyorlar. Kendilerini çok iyi gizliyor, yakalanmıyorlar. Çoğunlukla orman içinde yaşıyorlar; sabit mekânları yok. Hiç durmayan yel gibi... Tuzaktan kurtulan kurt misali... Şimdi böyle olsa da biraz sonra yok olacaklar. Başka bir yere gidip gürültü koparıyorlar...”

Bu kısa tanıtımda, eşkıyalar kim, onların tuttuğu yol ne ve yaptıkları iş ne hepsi açıklanır. Hikâyede kimle kimin savaştığına geniş yer verilir; olayların akışı içinde ileri atılıp saldırma, geri çekilip savunmanın nasıl geliştiği ve bu mücadelelerin nasıl sonlandığı okuyucuya kapsamlı biçimde sunulur. Yazar, eşkıyaların liderini “Kurdya yurdun emekçilerine baktığımızda, pehlivan yapılı, silahlı ve gördüğü herkesi öldüren” bir katil olarak betimler.

Saken’in hikâyelerinde yer alan kahramanları betimlerken kullandığı dil, doğanın renkleri, hayvanları, havası, suyu ve çiftçileriyle olayların geçtiği mekânın gerçekliği içinde sunulur; böylece hikâyenin temeli oluşturulur. Mekân tasvirleri, genç neslin ilgisini çekmek ve olayın çıkış sebeplerini açıklamak için tekrarlanır. Hikâyelerde tasvirler, kahraman tip ve karakterinin

farklı yönlerini anlatımına hizmet edecek biçimde kurgulanır; devrimci gerçekler ile başkahramanların psikolojisi ve deneyimlerini geliştirmek için yazar doğa betimlemelerine yer verir.

Neticede Saken'in kitapları, çocuk edebiyatına yeni konu ve içerikler getirmiş; çocuk edebiyatına yeni fikirler ve bakış açıları kazandırmıştır. Onun kitapları, genç nesle vatanı sevmeyi, onu korumayı ve halka adaletli davranmayı öğretmekte, çalışmanın insanın geleceği açısından önemini anlatmaktadır. Saken kitaplarının ana fikri, çocukları komünistik ruhta eğitmenin örneklerini göstermektir (Rüstemov, 1976).

Beyimbet Maylin (1894-1938), şimdiki Qostanay eyaleti, Taran ilçesinde yoksul bir çiftçi ailesinin çocuğu olarak doğmuştur. İki yaşındayken babasından ayrılan Beyimbet, zengin yanında süt sağıcı olarak çalışan annesi tarafından büyütülmüştür. Gençlik çağı yoklukla geçen Beyimbet, yedi yaşına geldiğinde kuzu gütmeye başlamış, köy imamından az da olsa okumayı öğrenmiş ve yabancıları görünce okumaya heveslenmiştir. On yedi yaşında ağabeylerinin yardımıyla Ufa şehrindeki medresede eğitimine başlamış, okulu çok iyi dereceyle bitirmiştir. Medresede edebiyata düşkün öğrencilerle birlikte Sadak adlı elyazması bir dergi çıkarmış, şiir yazmak isteyen Beyimbet derginin en tanınmış üyelerinden biri olmuş ve daha sonra başredaktörlüğe atanmıştır. Toplumsal önemi olan dini hayata dair "*Müslümanşılık Belgi / Müslümanlık İşareti"* adlı şiiri, ardından "*Jarık Belgisi* / Işığın İşareti" adlı uzun hikâyesi Sadak dergisinde yayınlanmıştır.

Medrese yıllarında Beyimbet, Rus dili derslerine özel önem verir. Rusların tanınmış yazarları Puşkin, Gogol, Çehov ve Tolstoy'un eserlerini peş peşe okur. 1915 yılında medresenin doktorluk bölümünü bitiremeden yarım bırakıp evine döner. Kendi köyünde birkaç yıl öğretmen olarak halk eğitimiyle uğraşır. Çalıştığı köyde okul binası yoktur; okulun sıra, tahta, okunacak kitap gibi çok ihtiyacı vardır. Böyle zorlukları gören Beyimbet, öğretmen olarak çalıştığı köye fakir çiftçilerin yardımıyla okul yaptırma işini bizzat yürütür.

Yazar, Hatıralar adlı hikâyesinde okul yaptırma sürecinde karşılaştığı zorlukları şöyle anlatır:

“Bugün çok mutlu günüm. Okul yaptırmak çok zor ve hayal gibi görünürdü. Şimdi hayalden çıkıp gerçeğe dönüştü. Bana Tışkanbay öğrencisi denilmesine gelince, köyün ileri gelenleri toplanmışken ‘Öğretmen, izin ver okul yapmaya başlayalım’ diyordu.

Önce okulu nasıl yapmak gerektiğini tartıştık. Birincisi işin az olması, okul yapmada imece usulü ve salma almayı kolaylaştırdığı için, hepimiz kerpiçten yapmayı kabul ettik. Köyde yirmiden fazla delikanlı vardı. Hepsi bu işe baş koşup birkaç günde okula yetecek kadar kerpiç döküp kuruttular. İyilik yapmak istediğinde seni kim durdurabilir ki? Ben iyice anlatıp ikna ettikten sonra delikanlılar bile bunu ters karşılamadı... Okulun çatısı, kapı ve penceresi için gereken ağaçları satın almak üzere para toplamak istedik; ben ‘bir aylık tüm paramı vereyim’ dedim, bazıları ise ‘bir ayakkabı dikip üç som alıp vereyim’ dedi. Biz de delikanlılarla kerpiç dökme sırasında birlikte çalışıp mola sırasında onlara şiir okuyup şarkı söyledik. Biz okul yapmaya başlayınca çocuklar etrafımızda toplanıp gülüp eğlendiler ve bu iş sayesinde fakir köylülerimiz de kendilerini dışarıya tanıttılar. Bir taraftan öğretmenlik işlerini yaparken, diğer taraftan okul yaptırma işini köylülerle birlikte başardık.”

Böylece geniş ışık alan, üç odalı okul yapımı tamamlanır. Tışkanbay’ın eşi Aymagül, köyün genç hanımlarını toplayıp on gün içinde sıva işlerini tamamlar; bu süreçte her gün okula gelerek katkıda bulunur. Okul bittiğinde çocuklar okumak için okul yolunu tutar. Beyimbet’in öğretmenlik ve halk eğitimi çalışmaları böyle başlamış olur.

Sovyet hükümetinin ilk yıllarında Beyimbet Maylin, eski yaşam tarzının yanlışlarından ayrılarak, yeni dünyanın kendi gibi fakir köylülerin hayatını iyileştirme çabasına girer. Bu yönde yazdığı Fakire adlı şiirinde düşüncelerini şöyle açıkça ifade eder:

“Senin ağlaman – ağlamaklığım ömrüme,

Senin utancın – utancım ömrüme,

Sen ne görsen – ben de onu görürüm.”

Maylin, fakir çiftçilerin sözcüsü olarak onların sevinç ve mutluluklarına da ortak olur. Yazarlık hayali ve ömrü, Sovyet halkının iyiliği ve gelişmesi için kurgulanmış gibidir. Öğretmenlik yaparken toplumun eğitim işlerini düzene koymanın önemini yaşayarak fark eder. Eserlerinde, fakir ve kimsesiz çocukların eğitim sorunlarını güçlü biçimde dile getirmeyi kendi görevi olarak görür. 1927’de yayınlanan Yurt Süsü adlı kitabının dış kapağında:

“Okusa bilim bulacak,

Okusa yurdun oğlu,

Dirilip yurda can verecek”

Şeklinde yazılı serlevhayı Beyimbet’in geleceğe dair umutları olarak görmek gerekir.

Beyimbet Maylin, *Kempirdin Engimesi* (1916, adlı şiirinde, (Kenisarı Ayaklanması ve Ruslar tarafından kanlı biçimde bastırılması olayından bir sahne) çocuklara siyasi ve tarihi olayları ilgi çekici bir dille anlatmıştır. Öğretmenlik mesleği gereği öğrenci psikolojisini iyi bilen Maylin, çocukların ilgisini çeken konuları ve meşguliyetlerini sorup onların cevaplarına şiirlerinde yer vermiştir. Bu türe ait bir hikâyenin baş kısmında yer alan şiiri örnek olarak verebiliriz:

Ayttım, ejetay, aytşı, aytşı ertegi,

Dedim, ninem, söyle, masal söyle,

Erteginşe eliktirip ertedi,

Masalı taklit ederek anlattı,

Erte künde özin aytqan “erikti”.

Ertesi gün kendi anlattığı kahramandı.

Beybit öspe jayındı angar.

Barış içinde büyüme yolunda gayret göster.

Eldin, jurtın kimlerge sonda kör edi?

Elin, yurdun kimlerin sonda mezarıydı?

Eje, eje, atam!.. Sonda bar edi?

Nine, nine, atabam!... Burada var mıydı?

Onda hagi tak osınday mal ma edi?

Orada da böyle şeyler var mıydı?

Atam qayda bardı, kime deydi?

Dedem nereye gitti, kime ne dedi?

Kim ermey, sabaqa, üyde qal dedi?

Kim, gitme derse "evde kal" dedi?

Ayttım, ejetay, aytşı, aytşı ertegi,

Dedim, ninem, söyle, söyle masal.

(Beyimbet Maylin, 1960:416)

Maylin, tarihte ilk kez ezilen sınıfın insanlarına öncülük eden, halkın mutluluğunu şiire taşıyan yeni bir anlatı dili geliştirirken, şiire bir soruyla başlamak manzun anlatı dili ve dönemin şartlarına uygun bir üslup olarak görülebilir. Savaşta babası Kayranbay'ı kaybedip ninesinin yanına sığınan yetim çocuğun böyle sorular sormasına sebep olur. Buna bağlı olarak genç çocuğun dileğini yerine getirmek için 1916 yılında olayların nasıl başladığı ve nasıl gerçekleştiği anlatılır. Burada çocuklar için ilginç olan, hikayelerin başlama şeklidir:

Қайда менің анам, қайда менің атам?

Nerede benim anam, nerde benim atam?

Айтпайын деп ойласа да жастар,

Söylemeyim diye düşünse de gençler,

Немересін жұбатайын дей береді,

Torunumu avutayım deyip durur.

Ескі өрт сөне бастайды.

Eski yangın sönmeye başlar.

(Maylin, 1960:415)

Beyimbet Maylin, sosyalist sistemin insan eğitimine verdiği önemden hareketle, sosyal realizm çerçevesinde savaş ve barış temalarını işlediği şiirlerinde genç nesle geleceği göstermek amacıyla kendi yaşamından örnekler sunar.

O, şiirlerinde gelecek neslin yaşamını şekillendirecek büyük olayları da dile getirir:

Men ölermin, ökinbeymin ölinge,

'Ben ölürüm, pişman olmam ölüme,

Men ölgenmen kedey sanı kemir me?

Ben ölürsem fakir sayısı azalır mı?

Eke-şeşem kelgen edi qartayıp,

Babam-anam geldiğinde yaşlanmıştı,

Alğan jarım jastay qaldı-ay elimde.

Aldığı yarım yaş gibi kaldı elimde.

Meniñ qanım tübinde bir joqtalar,

Benim kanın dibinde bir yas tutar,

Jalpı kedey javğa aqqan oktalar,

Genelde fakirler düşmana ok atarlar,

Däuirlerdiñ aqtığına jetip tur,

Devirlerin ışıklı dünyasına yetişip

Qanişerler jaylardıñ joq maqtanarı.

Kan içen düşmanların yoktur övüncü!

(Maylin, 1960:414)

Kazakistan'da 1930'lu yıllarda uygulanan zorunlu kolhozlaşma politikalarının yol açtığı Büyük Kıtlık (Aşarşılık[12]) ve merkezi otoriteyi sağlamlaştırma refleksiyle yürütülen Kazak aydınlarının tasfiyesi olmak üzere iki olay dikkat çeker (Cameron, 2018). Göçebe yaşam tarzını ve hayvancılığa dayalı ekonomiyi hedef alan kolektifleştirme süreci, Kazak nüfusunun yaklaşık %40'ının hayatını kaybetmesine ve toplumsal yapının derin bir demografik yıkıma uğramasına neden olmuştur. Bu ekonomik ve toplumsal çöküşün hemen ardından, yeni kurulan Sovyet rejimini koruma ve özerklik eğilimlerini bastırmak amacıyla başlatılan tasfiyeler ise, özellikle Alaş Orda kökenli entelektüel sınıfı "burjuva milliyetçisi" suçlamalarıyla hedef alarak Kazak toplumunun kültürel hafızasını ve direnç gösterebilecek lider kadrosunun tamamen ortadan kaldırmasına sebep olmuştur (Türk, 2002).

Neticede 1930'lu yılların en belirleyici faktörü kıtlık ve Kazak aydınlarının tasfiye edilme meselesidir. Kıtlığın sebebi, yanlış kolektifleştirme politikalarının bir sonucuyken; tasfiyeciliğin (Represiya[13]) sebebi ise sosyalist yeni cumhuriyeti koruma refleksi olup Kazak toplumunun lider kadrosunu yok etme faaliyeti olarak

[12] Aşarşılık: Sovyetler'in 1930-1933 yılları arasında Kazakistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde yaşanan ve yaklaşık 1,5 milyon insanın hayatını kaybetmesine yol açan büyük kıtlıktır. Kaynaklarda kıtlık döneminde bozkırında yaşayan Kazak nüfusunun yaklaşık %38 ila %42'si açlıkta yok olmuştur.

[13] Büyük terör/Represepsiya: Sovyetlerin 1920'lerin sonundan başlayıp özellikle 1937-1938 zirveye ulaşan sistematik tutuklama, sürgün ve idam politikalarının genel adıdır. Kazakistan tarihinde bu süreç, 100 binden fazla kişinin siyasi suçlamalarla yargılanmasına ve yaklaşık 25 bin kişinin kurşuna dizilerek idam edilmesine yol açmıştır.

yürütülmüştür. Bu süreçte aydınlar "vatan haini" damgasıyla suçlanmış; hapis, sürgün, işkence ve idam gibi yöntemlerle tasfiye edilmiştir. Kazakistan'daki kolhozlaştırma faaliyetlerinin bir sonucu olarak 1931–1932 yıllarında Kazak toplumunu derinden etkileyen büyük bir kıtlık yaşanmış, bu olay milyonlarca can ve mal kaybına sebep olmuştur (Mihaylov, 1992:17). Ancak Kazak edebiyatında yaşanan bu kıtlık olayına neredeyse hiç yer verilmemiş (Koç ve ark., 2007:525); edebiyat daha çok Komünist Parti'nin emir ve direktifleri doğrultusunda şekillenmiştir. Benzer biçimde çocuk edebiyatı ürünlerinde de bu tür olaylara ilişkin ifadelere rastlanmamaktadır.

Bu yıllarda Komünist Parti'nin edebiyatı yönlendirmede bir araç olarak kullandığı "Proleter Yazarlar Birliği"nin yerine "Sovyet Edebiyatçılar Birliği" kurulmuştur. 1930'lu yıllar, Sovyet ülkelerinde sosyalizmin kuruluşunun yerleştirilmesi ve geliştirilmesi çalışmalarına yoğun biçimde odaklanılan bir dönemdir. Bu süreçte Sovyet cumhuriyetlerinin yeniden canlandırılması hedeflenmiş ve kolhozlaşma faaliyetlerinin tamamlandığı yıllar yaşanmıştır. Kolektif üretim ve çalışma alanlarında belirli ölçüde ilerleme kaydedilmiştir. Genç Sovyet cumhuriyetlerinin yöneticileri ve emekçileri, elde edilen başarıları başka milletlere örnek gösterilebilecek düzeyde görmekte ve diktikleri ağaçların meyvelerini toplamaya başladıklarına inanmaktadırlar. Cumhuriyetlerin başkentlerinden köylere, kasabalara ve bozkırlara doğru eğitim, bilim ve sanat faaliyetlerinin yaygınlaşması ise dönemin en önemli başarılarından biri olarak kabul edilmiştir.

1930–1932 yılları arasında Sovyet Komünist Partisi Merkez Komitesi, okullarda komsomol ve pioner[14] örgütleri arasındaki uyumu güçlendirmek ve çocuk edebiyatı ürünlerinin sayısını artırarak bunların tamamının yayımlanmasını sağlamak amacıyla birçok karar almıştır. Bu kararlar doğrultusunda sosyalist realizm

[14] Pioner ve Komsomol:Sovyetler döneminde, Pioner ve Komsomol, çocukları ve gençleri devlet ideolojisiyle yetiştirip Komünist Parti'ye hazırlayan basamaklı gençlik örgütleridir.

ilkeleriyle kaleme alınan çocuk edebiyatı eserleri, komünist eğitimin önemli araçlarından biri hâline gelmiştir. Bu dönemde genç ve yetişkin bütün Kazak neslini Komünist Parti idealleri etrafında mücadeleye hazırlamak hedeflenmiş; yardımlaşma, paylaşma gibi insani değerlerle donatılmış, partiye ve ülkeye bağlı bireyler yetiştirilmesi amaçlanmıştır. Yeni neslin eğitimine önem verilmiş; onların çalışkan, toplumcu, insancıl, içten yürekli, düzenli, güçlü ve karakter sahibi bireyler olarak yetişmesi yönünde çeşitli adımlar atılmıştır.

1934 yılında Moskova'da Sovyet Yazarlar Birliği'nin I. kongresi (syezd) gerçekleştirilmiştir. Bu toplantıda Maksim Gorki, Sovyet edebiyatının gelişme prensiplerini açıklarken "yazarlar, mühendisler, pedagoglar ve memleketin ileri gelen insanları çocuklar için edebiyat örnekleri yazmalıdır" çağrısında bulunmuştur (Gorki, 1954:198). Toplantıda Sovyet çocuk edebiyatının mevcut durumu ve ilk yazarları hakkında S. Y. Marşak'ın ayrıntılı açıklamaları dinlenmiş; ardından toplantı tutanağı hazırlanarak alınan kararlar doğrultusunda çocuk edebiyatı eserlerinin daha fazla basılması, geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması için çeşitli programlar hazırlanmıştır.

Benzer kararların alındığı bir diğer gelişme ise 9 Eylül 1938 tarihinde gerçekleşmiştir. SBKP Merkez Komitesi'nin kararı doğrultusunda çocuk edebiyatının düşünsel içeriğini geliştirmek ve sanatsal niteliğini yükseltmek amacıyla Moskova'da, çocukların da kendi başlarına yönetebileceği bir çocuk edebiyatı yayınevinin kurulması kararlaştırılmıştır. Bununla birlikte çocuk kitaplarının basım ve yayım programlarının hazırlanması ve bu eserlerin yayımlanmasına yönelik pratik yöntemlerin belirlenmesi emredilmiştir. Ahmetov (1976:76), bu kararın Sovyetler Birliği'ne bağlı tüm ülkelerde çocuk edebiyatının gelişmesine önemli ve olumlu katkılar sağladığını belirtmektedir. Söz konusu toplantıda dönemin önde gelen büyük yazarlarının çocuk edebiyatına yeterince zaman ayırmaması eleştirilmiştir. Ayrıca yeni yetişen genç yazarların önerileri değerlendirilmiş; yazarların çocuklarla daha fazla görüşme ve buluşma gerçekleştirmeleri gerektiği ifade edilmiştir. Bunun yanında bazı Kazak yazarların çocuklar için

yazmayı kendileri açısından küçültücü bir durum olarak gördükleri de dile getirilmiştir.

Kazak çocuk edebiyatının gelişmesine gönüllü destek veren Qalmaqan Äbdiqadırov (1903–1964), 1935 yılında Amantay ve Tatlı Kavun adlı resimli kitaplarını yayımlar. Daha sonra genç nesillerin örnek alması amacıyla spor konusunu ele aldığı Qacımukan adlı hikâyesini kaleme alır. Bu eserde, dünya şampiyonluğu kazanan bazı Sovyet sporcularının altın, gümüş ve bronz madalya elde etmeleri tasvir edilirken, Qacımuqan Munaytpasov'un yiğitliği ve cesareti de anlatılmaktadır. Yazar, Qacımuqan ile Poddubnıy arasındaki dostluğu ele alırken, genç nesiller açısından çok uluslu Sovyet eğitiminin sarsılmaz gücünü ve Sovyet vatanseverliğinin tarihî köklerini vurgulamaya çalışmıştır.

Sattar Erubaev (1914–1937) ise Kavak ile Gül adlı hikâyesinin yanı sıra, genç neslin örnek alıp taklit etmesi amacıyla sonsuzluk temasını işlediği Mengilik Ömir Turalı (Ebedî Ömür Hakkında) adlı destansı eserini kaleme alır. Bu eserde tasvir edilen destancı Tölengit, anlatıyı insanın yüreğini ürpertecek derecede etkileyici bir seslenişle dile getirir. "Ebedî Ömür Hakkında" adlı destanı anlatmasını isteyen bir grup çocuk, Tölengit destancının etrafında toplanır. Tölengit ozan, kuğu gibi süzülürcesine ilerleyen, denizin sessizliğini bozup dalgaları dindiren ezgisiyle destanını çalıp söylemeye başlar. Destanı icra ederken bütün ömrü gözlerinin önünden bir film şeridi gibi geçer; asırların tarihî izini sürerek zahmet çeken halkın kaygılarını dile getirir. Onun şiirleri, özgürlüğü hatırlatan ve bastırılmış halk öfkesini ortaya çıkaran bir nitelik taşır.

Düşmanla tartışmayı ve mücadeleyi konu edinmeyi seven Sattar Erubaev, gençlere bilgi ve uzmanlık gerektiren olayları basit bir kurguyla aktararak kendi tespitlerini destanında dile getirir. Örneğin, Ekim Devrimi'ne katılan bir askerin kolundan yaralanmasını şu şekilde tasvir eder:

Auwılıma ölmeuşilik men äkele jatır em,

Köyüme ölmezliğin ateşini getiren bir ilaç getiriyorum.

Anaw ene, besiktegi kitaptardı oqıp pa eñ?

Beşikteki o kutudaki kitapları hiç okudun mu?

Ol kitaptar – ulı Marks, ulı Lenin eñbegi,

O kitaplar, ulu Marks ile ulu Lenin'in eseridir.

Ol eñbekter – mäñgi jasaw, ölmeuşilik önegi.

O eserler, ebedî yaşamın ve ölümsüzlüğün örneğidir.

Sol eñbekti ölmeytuğın, öşpeytuğın ağatay,

İşte o emek, ölmez ve sönmez bir ışık gibidir.

Men awılğa alıp kele jatır edim şarşamay,

Ben köye yorulmadan getirmeye çalışıyordum,

Jetkizbesten tap duşpanı jol üstinde sulattı,

Ama düşman yol üzerinde engel çıkardı,

Biraq javğa men bermedim ölmeytuğın kitaptı.

Sonunda kitabı sıkıca tutarken kolum kesildi,

Sonı mıqtap ustap jatır meniñ qolım kesilgen,

Yine de o ölümsüzlük kitabını düşmana vermedim,

Ölsem dağı, ölmeytuğındıq şığar emes esimnen.

Ölsem bile, ölümsüzlük çıkmaz aklımdan.

(Erubaev,1994:145)

Settar Erubaev, "Kazak Sovyet Balar Edebiyatı Yapalım" denildiğinde, kendini çocuk edebiyatına adayan bir kişi olarak Sovyet insanının yalnızca çalışkanlığını değil, sosyal yaşamdaki

ilişkileriyle de yurda örnek olduğunu göstermiştir. Bu dönemde yazarların temel görevi, yaşanan tarihî olayları çocuklara etkili bir biçimde aktarmaktır. Onların dünya görüşü, fikirleri ve idealleri etrafında şekillenen sanatlı çocuk kitapları yayımlanır. Yeni yaşamı hatırlatan ve onu canı kadar değerli gören kahramanlar, devrimcilik yolunda kendilerini feda etmeye hazır olduklarını eserlerinde ortaya koyarlar. Genç nesli Sovyet vatanına bağlayacak, ulvi idealler etrafında toplayacak eserlerin amacı aynı zamanda gençlerin gelecek inancını güçlendirmektir.

İkinci Dünya Savaşı'na kadar olan beş yıllık dönemde çocuk edebiyatının temel konusu, genç nesli Sovyet idealleri ve Sovyet vatandaşlığı kavramları etrafında birleştirmek, onları bu vatana hizmet etmeye ve onu korumaya inandırmak olmuştur. Bu bağlamda, Sovyet askerlerinin yiğitliği ve askerliğin kutsallığı, örnek eserlerle çocuklara aktarılmaya çalışılmış; bu çabalar dönemin edebiyat çevrelerince büyük saygı görmüştür. Ancak, dönemin aydınları barışı koruyup sosyalist kurumları geliştirme ve ülkeyi büyütme çabası içindeyken dış düşmanları fark etmede yetersiz kalmışlardır.

Hitler'in saldırganlığı ve uluslararası ortamın gerginleşmesi, Sovyet vatanının sınırlarına kadar ulaşmıştır. Uluslararası ilişkilerde çözümsüzlük ve barışçıl yolların tıkanması nedeniyle, Sovyetler Birliği kendi vatanını savunma hakkını gençlere aktarmak için çocuk edebiyatını önemli bir bilgi aktarım aracı olarak görmüştür.

1930'lu ve 1940'lı yıllarda, Sovyet ülkesini sevdiğini göstermek amacıyla hem ülkenin gücünü hem de askerlerin kahramanlığını konu alan çok sayıda eser kaleme alınmıştır. Bu eserlerin çoğunun amacı, genç nesle çalışma, hizmet etme ve üretme azmi kazandırmak olsa da yayın öncesi Parti, Komsomol ve Yazarlar Birliği gibi mekanizmalarca denetime tabi tutulmuştur. Ayrıca kolektif üretim, ortaklık ve kolhozlaşma konularını işleyen çok sayıda eser de yazılmıştır.

Öne çıkan eserler arasında Rus halkı için "Raz, Dıva, Tre" adlı şiir; Aksar Tokmagambetov'un *Bir İki Üç* (1934);

Baymuğambetov'un *Asker Destanı* (1937); Ömürzakov'un Gençler Hakkında (1939); Turmancanov'un Biz Leninçil (1934); Jumağali Sayın'ın *Kim Bolam* (1936); Qalmaqan Äbikasımov'un *Vatan* (1941) ve Ant (1941); Meriyam Hakimcanov'un Kazakistan Pionerlerinin II. Respublikalık Syeji için yazdığı *Gönlümün Kıvancı* (1940) sayılabilir. Lenin'in sözlerine, Komünist Parti'ye ve Sovyet vatanına güveni aşılamayı amaçlayan Aksar Tokmağambetov'un Bir İki Üç şiiri bu döneme örnek olarak verilebilir.

Örnek Şiir 1

Bir, eki, üş,	*Bir, iki, üç,*
Jasta – altın küş.	*Gençlikte altın güç.*
Otan qorğaw jolında,	*Vatanı koruma yolunda,*
Sen de alğa tüs.	*Sen de öne çık.*
Bir, eki, üş,	*Bir, iki, üç,*
Qalma sırtta tıs,	*Dışarıda kalma,*
Jaña qurılıs jasawğa,	*Yeni yapılar kurmaya,*
Jumsa qayrat-küş.	*Gücünü ve gayretini kat.*

(Togmağabbetov, 1938:32)

Vatan savunması konusunu, dönemin ruhuna uygun ve tam zamanında işleyen Togmağabbetov'un kaleminden çıkan bu şiir, çoğunlukla kolektif düşünceye uygun olarak gençleri eğitmiş ve onlara önemli ölçüde etkide bulunmuştur. Bu tür şiirler, yazan şairleri de etkilemiş; Asqar'ın vatan savunması konusundaki özgün metinleri, çocuk edebiyatının en değerli mirası olarak kabul edilmiştir. Benzer biçimde pek çok şiir, çocukların bilinçlenmesini sağlamak, onlara kendine güven, yiğitlik ve kahramanlık duyguları kazandırmak; gençleri korkaklık ve yüreksizlik gibi olumsuz duygulardan arındırmak ve estetik duygularını pekiştirmek amacıyla kaleme alınmıştır.

İşte onlardan biri, “Ben er bolsan” diye başlar:

Örnek Şiir 2

Men er bolam, er bolam,	*Ben er olsam, ben yiğit olsam,*
Ermen erteñ teñ bolam!	*Sabahleyin er gibi güçlü olsam!*
Aybınım jeldey esilgen,	*Heybetimle yel gibi essem,*
Ulıttı bolam, er bolam?	*Güçlü olsam, er olsam?..*
Eldi, Otandı qorğaytın	*Ülkeyi, vatanı koruyacak*
Qızıl ermen teñ bolsam!	*Kızıl asker gibi olsam!*
Tehnikanı meñgergen	*Teknikleri başarıp öğrensem,*
Maşınanı ber mağan!	*Makineyi ver bana ustalaşsam!*

(Jumqan Sayın, 1936)

Bu dönemde M. Gorkiy’nin çocuk edebiyatına ilişkin güçlü bilgi, kuramsal ve uygulama örneklerini içeren eserleri, Kazak Sovyet çocuk edebiyatının büyüme ve gelişmesinde doğrudan etkili olmuştur. Masallar Hakkında, Eğitim Hakkında, Bizim Tarafımızdaki Çocuk Kitapları Hakkında ve Çocuklara Edebiyat gibi eserler, bu etkinin en somut örnekleri olarak kabul edilmektedir (Bulkişev, 1984:386; Ahmetov, 1976:25).

Sonuç itibariyle İkinci Dünya Savaşı’na kadar olan dönemde Kazak çocuk edebiyatı, kendi gelişimi içinde tema, içerik ve biçim açısından belirgin etkiler göstermiştir. Ahmetov’a (1976) göre, sosyalist sistemin kuruluşuna önemli katkılarda bulunan genç yazarlar, estetik duyularını sergileme imkânı bulmuş ve çocukları komünist ruhla eğitmek gibi zorlu bir görevde başarılı olabilmişlerdir. Bu durum, Kazak çocuk edebiyatının dönemsel başarılarını ortaya koymaktadır. Ayrıca, İkinci Dünya Savaşı’na kadar süren beş yıllık kalkınma planları döneminde Kazak halkı, yenilenme ve aydınlanma yolunda kayda değer ilerlemeler sağlamıştır.

2.2. İkinci Dünya Savaşı Yıllarındaki Kazak Çocuk Edebiyatı (1940–1960)

Kazakistan, 1941–1945 yılları arasında Almanya ve müttefiklerine karşı Sovyetler Birliği ile savaşa dahil olmuştur. Bu

savaş, Sovyet cumhuriyetleri için son derece zor bir dönem olmuş; bütün Sovyet halkları Alman-Sovyet savaşının bir parçası hâline gelmiş ve savaş koşullarının olumsuzluklarına göğüs germek zorunda kalmıştır. Sovyetler Birliği, cephe ülkelerine katılamayacak kişiler için tahliye kararı almış ve kadın, çocuk ile öğrenciler Kazakistan'a gönderilmiştir (Kenzahalin, 1999). Bu durum, ülkedeki zaten ağır olan yaşam şartlarını daha da zorlaştırmış; erkekler cepheye giderken tüm üretim ve iş yükü kadınların omuzlarına bırakılmıştır.

Ülkede 1930'lu yıllarda başlatılan Sovyet vatanını koruma düşüncesi, Komünist Parti tarafından güçlendirilmiş; herkes savaşı kazanma hedefine yönlendirilmiş, ekonomi savaş koşullarına göre yeniden düzenlenmiş ve gelirlerin büyük kısmı savaş bütçesine ayrılmıştır. İkinci Dünya Savaşı, Sovyetler Birliği tarihinin en sıkıntılı yılları olarak kaydedilmiştir. Bu dönemde tüm gazete ve dergi yayınlarına önce sınırlama getirilmiş, ardından geçici olarak yayınlar durdurulmuştur. Örneğin, 1941 yılının haziran ayında Çocuk Edebiyatı dergisinin son sayısı yayımlanmış; Kazakistan'da çıkmakta olan Vojatıyga (Danışmana Yardımcı) gazetesi de yayınını durdurmuştur.

Savaş ortamının yükünü yalnızca yetişkinler çekmemiştir; en az onlar kadar etkilenen çocuklar da vardır. Büyükler savaşın ağır yükünü üstlense de çocuklar da bu ortamın etkilerini paylaşmak durumunda kalmış; aile büyükleri cepheye giden çocukların, erken yaşlarda ev ve ailenin sorumluluğunu üstlenmelerini zorunlu kılmıştır.

Savaş döneminin çocuklar açısından dikkat çeken üç temel yönü bulunmaktadır:

1. Çocukların, oyun oynayıp eğlenecekleri dönemde, yakınlarının acı haberleriyle savaşın acımasızlığıyla yüzleşmeleri;
2. Bulundukları ortamda savaş, ölüm ve şiddetin sık sık dile getirilmesi ve hatta övülmesi;
3. Çocukların kendi dünyalarında savaşın dramatik sonuçlarını anlayamayacak kadar küçük ve masum olmalarıdır.

Bu dönemde Kazak çocuk edebiyatının temel işlevi, çocukları savaşın zorluklarına hazırlamak, onların moral ve motivasyonunu artırmak ve Sovyet vatanı bilinciyle yetişmelerini sağlamaktı. Çocuklara yönelik eserlerde savaşın dramatik yönleri işlenirken, cesaret, fedakârlık, dayanışma ve vatan sevgisi ön plana çıkarıldı. Eserlerde savaşın korkunç yüzü doğrudan gösterilse de anlatımda genç okurun psikolojisi göz önünde bulundurulmuş, çocukların anlayabileceği bir dil ve kurgu tercih edilmiştir. Örneğin, cephe gerisindeki yaşam, gazete ve mektuplardan alınan hikâyelerle aktarılmış, kahramanlık öyküleri çocukların empati kurabileceği şekilde sadeleştirilmiştir.

Çocuk edebiyatı yazarları, yalnızca savaşı anlatmakla kalmamış, aynı zamanda çocuklara cesaret ve sorumluluk duygusu aşılamaya çalışmışlardır. Bu bağlamda, oyun, hayvan hikâyeleri, doğa ve kır yaşamına dair konular da çocukların ilgisini çekmek ve psikolojik dengeyi korumak amacıyla eserlerde yer almıştır. Bu şekilde, savaş ortamında çocukların hem bilinçlenmesi hem de eğlenmesi sağlanmıştır.

Savaşın Kazak çocuk edebiyatına etkisi, yazarların kendi yaşamlarına yansımalarıyla da görülmüştür. Qalmaqan Äbdiqadirov, Tayır Jorakov, Baybek Bulkışev, Ebu Sersenbaev, Gali Ormanov ve Jumagali Sayın gibi yazarlar, cepheye katılarak hem savaşan askerlere destek olmuş hem de yaşadıkları deneyimleri eserlerine yansıtmışlardır. Aynı şekilde, doksan yaşını aşmış olan Cambıl Cabayev (1879-1945), *Cephedeyim* şiiriyle halkın moralini yükseltmiş ve *Leningradlık Örenderim* şiiriyle Sovyet askerlerine manevi güç sağlamıştır. Bu durum, çocuk edebiyatında da yansımış; çocukların savaşın zorluklarını anlamaları, cesur ve bilinçli bireyler olarak yetişmeleri hedeflenmiştir.

Savaş döneminde Kazak çocuk edebiyatının önemli bir özelliği, eserlerin ideolojik yönünün ön plana çıkmasıdır. Komünist Parti'nin direktifleri doğrultusunda yazılan eserlerde, "sosyalist vatanı koruma" fikri sürekli vurgulanmış, çocukların bu bilinçle yetişmeleri amaçlanmıştır. Edebiyat, bir yandan cephede çarpışan kahramanları ve cephe gerisinde çalışanları övme işlevi görmüş,

diğer yandan savaşın gerekliliğini ve fedakârlığın önemini genç okurlara anlatmıştır. Bu bağlamda, savaşın dramatik gerçekleri ve kahramanlık öyküleri, çocukların ruhsal gelişimini ve milli bilinçlerini destekleyecek şekilde işlenmiştir.

Bu dönemde yazarların sanat yönü çoğu zaman geri planda kalmıştır. Yazarlar, daha önce üzerinde çalıştıkları veya araştırdıkları konuları bırakıp, Parti'nin verdiği direktifler doğrultusunda eserler üretmişlerdir. Halk şiiri geleneğinin temsilcileri olan *Cambıl, Nurpeyisov, Begalin, Kenen Ezirbayev, Şaşubay Qaşqarbayev, Nurlıbek Baymuratov, Nartay Bekecanov ve Doskey Elimbayev* gibi isimler, vatan sevgisi temalı şiirlerini kaleme alırken, savaş gerçeğini de çocuklara aktarmaya özen göstermişlerdir. Bu şiirler, sadece eğlence veya edebi değer taşımakla kalmamış; aynı zamanda çocukların Sovyet değerlerini içselleştirmesine ve savaşın önemini kavramasına hizmet etmiştir.

Savaşın çocuk edebiyatına etkisi, yalnızca içerik ve tema ile sınırlı kalmamış, aynı zamanda edebiyatın form ve anlatımında da kendini göstermiştir. Hikâyeler ve şiirler, dramatik sahneler ve kahramanlık öyküleriyle zenginleştirilmiş; çocukların hem merakını uyandıracak hem de onları cesaret ve sorumluluk bilinciyle donatacak şekilde düzenlenmiştir. Savaşın yarattığı psikolojik ortam, çocukların anlayabileceği sade ve etkili bir dilin kullanılmasını zorunlu kılmıştır. Bu nedenle, eserlerde kullanılan betimlemeler ve karakterler, çocukların dünyasına uygun bir şekilde tasarlanmıştır.

Neticede, II. Dünya Savaşı yıllarında Kazak çocuk edebiyatı, savaşın dramatik gerçeklerini yansıtırken, çocukları bilinçlendirme, moral ve motivasyon sağlama ve Sovyet ideolojisi doğrultusunda yetiştirme işlevini üstlenmiştir. Yazarlar, cephedeki ve cephe gerisindeki olayları eserlerine aktararak çocukların milli bilinç ve fedakârlık duygularını geliştirmişler; aynı zamanda oyun, hayvan hikâyeleri ve doğa konularına yer vererek psikolojik dengeyi korumaya çalışmışlardır. Bu dönemde çocuk edebiyatı hem ideolojik bir araç hem de toplumsal bir destek işlevi görmüş;

savaşın zor koşullarına rağmen Sovyet vatanı bilincini güçlendiren önemli bir kültürel alan olarak tarih sahnesinde yerini almıştır.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Kazak çocuk edebiyatının konusu büyük ölçüde savaş olmuştur. Bu durum, çocuklar için kaleme alınan eserlerde de açıkça görülmektedir. Dönemin edebiyatında her şey cephede savaşan askerlerin kahramanlığı ve zaferlerine odaklanmış, çocukların küçük dünyaları çoğu zaman göz ardı edilmiştir. Bu yaklaşım, eserlerin başlık ve konularında da kendini göstermektedir. Sanat ve edebiyatın belirli ölçüde ikinci plana düştüğü bu yıllarda, "Her şey zafer için, her şey vatan için" sloganı büyük bir seferberlik çağrısına dönüşmüş; yazılan eserler cephede ve cephe gerisindekilere moral ve destek sağlama amacı taşımıştır. Çocuk edebiyatı da bu durumdan etkilenmiş, eserlerde işlenen savaş sahneleri ve cephe gerisinden dramatik olaylar çocuklara moral vermek ve onları vatansever bir bilinçle yetiştirmek amacıyla aktarılmıştır. Bununla birlikte, çocukların yaşamına dair oyunlar, eğlenceli şiirler, hayvan hikâyeleri ve doğa betimlemeleri de sınırlı da olsa eserlerde yer almıştır.

Bu dönemde ortaya çıkan tarihî ve kahramanlık temalı eserler, çocuk edebiyatının önemli örnekleri arasında yer alır. M. Avezov'un Abay adlı tarihî romanı, G. Müsirepov'un Kazak Batırı hikayesi, G. Mustafin'in Şığanak/Kuru Dere Yatağı, E. Ebişev'in Jas Tülekter, G. Slanov'un Canar Tav/Yanar Dağ romanları ile Safarğali Begalin ve A. Abişev'in eserleri, tarihî kahramanların ve tanınmış kişilerin yaşamını konu alan metinler olarak dikkat çekmiştir. Bu eserlerde cephedeki yiğitlik, savaş kahramanları, halkın yetiştirdiği ürünler ve köy işlerinde harcanan emek sıkça işlenmiştir. Lirik şiirleriyle tanınan Jambıl Jabaev'in çocuklar için yazdığı şiirlerde de komünist parti ve lider kadrosunun övülmesine rastlanmaktadır. Çocuk edebiyatı eserlerinde halk kahramanları, bayram kutlamaları, çocuk psikolojisi, köylülerin ağır yaşam koşulları, işçi ve emekçilerin çalışmaları gibi konular da ele alınmıştır (Aqtanov, 2011:79-80).

Savaş yıllarında çocuk edebiyatı yazarları, Sovyet halkına ve genç nesle cesaret ve moral sağlayacak eserler vermişlerdir. Bu

dönemin önemli yazarlarından Baubek Bulkışev, Ömürle Ölüm ve Şavaş Hakkında Oğluna Mektup (1943) hikâyelerinde sadeliği ön planda tutarak gençleri vatana hizmet etmeye çağırmıştır. 1941-1945 yılları arasında yayınlanan eser sayısında ciddi bir düşüş gözlemlense de Sepergali Begalin, Ötebay Turmancanov, Muqan İmancanov, Sevirbek Bakbergenov, Jambıl Jabaev ve Ğabit Müsiripov gibi yazarlar çocuk edebiyatına önemli katkılarda bulunmuşlardır. Çocuk edebiyatı tarihine bakıldığında, bu dönemi anlatan bölümlerin sınırlı sayfayla aktarılması, eser üretiminin diğer dönemlere kıyasla daha az olduğunu göstermektedir (Rüstemova, 2014:149-165; Ahmetov, 1976:106-121).

Baybek Bulkışev (1916-1944), eserlerinde vatanseverlik duygusunu ön plana çıkarmış ve gençleri vatan için mücadeleye çağırmıştır. Kendisi şöyle demektedir: “Ben gençliğimi insanlığın hizmetine verdim. Bu boşa gitmez; küçük kardeşlerim, sizler savaş nedir bilmeden yaşayın. Biz gençliğimizi sizlerin geleceğine feda ettik. Sizler sakin bir ömür sürün!” (Bulkişev, 1984:379). Bulkışev’in eserlerinde vatan sevgisi ve fedakârlık sürekli vurgulanmış, “Vatana bir değil, bin can feda” gibi şiirsel sloganlarla gençler düşmana karşı cesur olmaya teşvik edilmiştir (Bulkışev, 1984:375). Ayrıca, geçmişteki zaferlerle övünmenin ve gelecek neslin sorumluluklarını hatırlamanın önemi vurgulanmıştır.

Savaş meydanında yaralanmış olmasına rağmen, Bulkışev’in vatan sevgisini dile getiren eserleri, Kazak çocuk edebiyatının en değerli mirası arasında kabul edilmektedir. Bu dönemdeki çocuk edebiyatı, savaşın dramatik gerçeklerini aktarmak, gençleri bilinçlendirmek ve Sovyet vatanına bağlı bir nesil yetiştirmek açısından büyük önem taşımaktadır. Eserlerde tarihî kahramanlık, cephedeki cesaret, halkın fedakârlığı ve vatanseverlik temaları, çocukların bilinçli ve sorumluluk sahibi bireyler olarak yetişmesini desteklemiştir.

Er jetkende!	*Yiğit olduğunda!*
Er jetkende öseýip,	*Yiğit olup büyüyünce,*

Er bolmasqa nemene! *Yiğit olmamak olur mu!*
Erke ösip, bilimdi, *Nazlı büyüyüp bilgili,*
Keñ bolmasqa nemene! *Geniş gönüllü olmamak olur mu!*

Ötkir almas bolatqa, *Keskin elmas çeliğe,*
Teñ bolmasqa nemene! *Denk olmamak olur mu!*
Sarı altınday salmaqtı, *Sarı altın gibi ağırbaşlı,*
Sira saspas sabırlı, *Asla şaşmayan sabırlı,*
Keñ bolmasqa nemene! *Geniş olmamak olur mu!*

Osı isterdi istemey, *Bunları yapmadan,*
Er jettim degen erlerdiñ, *"Yiğit oldum" diyenlerin,*
Sözine kisi sener mi *Sözüne insan inanır mı?*
(Bulkişev, Sentabır, 1998/Balkaş, 2016:25)

Jawınger *Savaşçı*

Zamannıñ ulı jawınger, *Zamanın yiğit savaşçısı,*
Say kelgen nağız ömirge, *Gerçek hayata uygun yetişmiş,*
Jigeri bar, küşi bar, *Yüreği var, gücü var,*
Ötkir almas bolattay, *Bilev elmas çelik gibi,*
Erimes, erer küninde. *Erimez, eriyecek gün gelince.*

Sapta turğan oqtay bop, *Saflarda duran bir ok gibi,*
Alğa, alğa! degen – kidirme! *İleri, ileri! denyince duraksama!*
(Bulkişev, Sentabır, 1998/Balkaş, 2016:27)

Kazakistan'da, Sovyet halkının faşizme karşı verdiği mücadeleyi konu alan eserlerde, Sovyet insanının maneviyatı, cesareti, yiğitliği ve sosyalist vatana duyduğu derin sevgi ile güven ön plana çıkar. Bu dönemde yazılan eserler, yalnızca savaşın dramatik yönlerini aktarmakla kalmaz, aynı zamanda toplumun dayanışma ruhunu, bireylerin fedakârlığını ve genç kuşaklara örnek olabilecek kahramanlık hikâyelerini de gözler önüne serer.

Özellikle İkinci Dünya Savaşı yıllarında çocuk edebiyatında genel eğilim, Almanlara karşı vatanı koruma düşüncesiyle savaşın zorunluluğunu ve haklılığını vurgulamak, düşmanı yenerek özgür

bir yaşamı yeniden tesis etme çabasını göstermek ve geleceğe güvenle bakabilme duygusunu çocuklara aktarmak şeklinde biçimlenmiştir. Bu dönemde çocuk kitaplarında işlenen konular genellikle gerçek olaylara dayanmaktadır. Eserlerde, olayların dramatik ve etkileyici bir biçimde aktarılması yazarlar arasında değerli kabul edilmiştir. Şair ve yazarlar, Alman askerlerinin yaptığı zalimlikleri göz ardı etmemiş; bu dönemde askerlerin canlarını ortaya koyarak savaş meydanında saf tutmaları övülmüş ve çocuk okuyucuların duygularıyla doğrudan bağ kuracak şekilde anlatılmıştır.

Kazak çocuk edebiyatının önemli temsilcilerinden Qalmaqan Äbdiqadırov'un *Jetim Tay / Yetim Tay* (1942) adlı şiirinde, savaş meydanında yaşanan çarpıcı ve dramatik olaylar dikkat çekici bir biçimde betimlenmiştir. Şiirde, arabaya koşulan bir atın vurularak yere yığılması ve yavru tayın annesini aramak için şaşkın bir şekilde etrafta koşması, savaşın yıkıcı etkilerini ve masum canlıların yaşadığı trajediyi etkileyici bir şekilde aktarır. Äbdiqadırov, çocuk okuyucuların hem duygusal hem de etik bilinçlerini geliştirmeyi hedefleyerek, kahramanlık, cesaret ve fedakârlık temalarını ön plana çıkarır.

Bu dönemde yazılan eserler, yalnızca çocukların duygusal gelişimini değil, aynı zamanda vatan sevgisi ve sorumluluk bilincini de pekiştirmeyi amaçlamıştır. Çocuklar, savaşın acımasızlığını eserler aracılığıyla öğrenirken, aynı zamanda dayanışma, fedakârlık ve cesaret gibi sosyal değerleri içselleştirmiştir. Yazarlar, savaşın gerçeklerini aktarmak için çoğu zaman dramatik sahneleri abartılı bir biçimde değil, çocukların anlayabileceği ve empati kurabileceği bir üslup ile kaleme almıştır. Böylece çocuk edebiyatı, hem savaşın tarihî gerçeklerini aktaran bir araç hem de moral ve motivasyon sağlayan bir eğitim aracı olarak işlev görmüştür.

Özetle, İkinci Dünya Savaşı yıllarında Kazak çocuk edebiyatı, Sovyet toplumu ve özellikle genç kuşakların maneviyatını güçlendiren bir araç hâline gelmiştir. Eserler, savaşın yıkıcı etkilerini gösterirken, aynı zamanda vatan sevgisi, kahramanlık,

fedakârlık ve dayanışma gibi değerleri çocuklara aşılamayı hedeflemiştir. Qalmaqan Äbdiqadırov gibi yazarların çalışmaları, savaşın dramatik sahnelerini çocukların anlayabileceği bir biçimde aktararak, edebiyatın hem eğitsel hem de moral fonksiyonunu ön plana çıkarmıştır. Böylece Kazak çocuk edebiyatı, savaş yıllarında yalnızca bir okuma materyali değil, aynı zamanda vatan bilinci ve sosyal değerleri geliştiren önemli bir araç olmuştur. Äbdiqadirov'un 'Yetim Tay' adlı şiirinde savaş meydanında arabaya koşulan koşum atının vurulup yere yığılması ve yavru tayın annesini aramak için etrafa şaşkın şakın ortalıkta koşması çarpıcı biçimde betimlenmiştir:

Oy, janwar qulıñşaq,
Maydanda aştıñ köziñdi,
Tuwğan jerdi sen añsap,
Qazına aşqan örisiñ,
Şarq urğanıñ sezildi.

Ah, küçük tay yavrusu,
Meydanda açtın gözünü,
Doğduğun yeri özleyerek,
Hazineler sunan otlağında,
Koşup durduğun hissedildi.

Qımbat bolsa sen üşin,
Tuwğan jerim, qonısım,
Arzan ba edi men üşin!

Senin için değerliyse,
Doğduğum yer, yurdum,
Değersiz miydi benim için!

(Äbdiqadirov, 1958:4)

Gali Ormanov'un (1907-1978) *Bebek Yüreği* (1944) adlı şiirinde, vatanseverlik teması ön plana çıkarılmıştır. Şiirde, zorlu kış şartlarında aç ve yorgun olmasına rağmen savaş meydanında görev alan 11 yaşındaki bir kızın gösterdiği kahramanlık, genç kuşaklar için örnek teşkil eder ve okuyucuda geleceğe dair umut duygusu uyandırır. Ormanov, bu küçük kahramanın cesaretini betimlerken, savaşın dramatik koşullarına rağmen bireylerin vatan sevgisi ve sorumluluk bilinci ile hareket edebileceğini vurgular.

Şiirde, Alman saldırganlarını batıya doğru püskürten ve Sovyet topraklarını işgalden kurtaran asker ve komutanlara, çocukların kendi dilleriyle teşekkür etmesi de yer alır. Bu durum, çocukların hem savaşın ciddiyetini kavradığını hem de toplumsal sorumluluk bilinci geliştirdiğini gösterir. Çocukların sözleri ve davranışları, yaşadıkları zorlukları ve gözlemledikleri kahramanlıkları somut bir

biçimde yansıtarak, vatanseverlik kavramının küçük yaşta nasıl içselleştirilebileceğini gözler önüne serer.

Ormanov'un şiirindeki bu yaklaşım, sadece bir savaş hikâyesi anlatmakla kalmaz; aynı zamanda çocukların ahlaki ve duygusal gelişimine de katkıda bulunur. Genç okuyucular, cesaret, fedakârlık ve sorumluluk gibi değerleri küçük bir kahramanın deneyimleri üzerinden öğrenirken, toplumun ve ülkenin önemini kavrama fırsatı bulur. Böylece Bebek Yüreği, İkinci Dünya Savaşı yıllarında Kazak çocuk edebiyatının hem eğitici hem de moral artırıcı işlevini en açık biçimde ortaya koyan eserlerden biri hâline gelmiştir.

...- Generalğa keledi bir qyz,	*...-Generale geldi bir kız,*
Julym-julym jalañ ayaq.	*Üstü yırtıpırtık, yalın ayak.*
Jasqa tolýp tur möldir köz,	*Ağlamakta gözleri yaşlı,*
Ketkendeysi janyn ayap...	*Sanki canı yanıyormuş gibi...*
– Özge tük joq, şyn, general,	*"Hiçbir şeyim yok, general,*
Berip ketken ton ap...	*Alıp götürdüler her şeyi...*
Lenin atam suretin al,	*Lenin atamın resmini işte,*
Saqtaǵanym sol jalǵyz-aq.	*Sakladığım tek şey bu."*
Aytqany sol generalğa	*Söyledi generale bunları,*
On bir jasar jetim qyzdyn,	*On bir yaşında yetim kızın,*
Aytqany ol bul qalama...	*Söylediği bu satırlara dökülen...*

(Äbdiqadirov, 195: s.44)

Kazak edebiyatının gelişimi yalnızca şiir, hikâye ve denemelerle sınırlı değildir. Rus ve Batı örneklerini geleneksel Kazak tarzlarıyla harmanlayarak kendine özgü yeni edebî biçimler geliştirmiştir. Vatan savaşı konulu ilk çocuk kitabı Sevirbek Bakbergenov kaleme alırken, ikinci çocuk kitabı Meriyam Hakimcanova tarafından yazılmıştır. İlk eseri kaleme alan S. Bakbergenov'un, iki kez kahramanlık madalyası alan Bigledinov'un yiğitliğini konu alan Talgat/Seçkin adlı kitabı ile Jeken Jumaqanov'un Eliya Moldakulova adlı hikâyeleri basılmıştır.

Sovyet toplumunun kahramanı Menşük Mametova hakkında ise M. Hakimjanova'nın Menşük adlı şiiri 1945 yılında yayımlanmıştır. Bunun dışında Edi Şeripov'un Partizan Kızıgı/Şavaşçı İlginçliği adlı hikâyesi de okurlarla buluşturulmuştur.

Şair Meriyam Hakimcanova (1906-1993), kendi yaşamı, çocukluk ve analık sevgisi üzerine inşa ettiği şiir diliyle vatansevgisini, halk kahramanı Menşük Mametova'nın şahsında birleştirmiştir. Hakimcanova, şiirinde Menşük'ün bebekliğini ve çocuk dünyasını sevimli, etkileyici ayrıntılarla betimlemiş, böylece kahramanlık ile masumiyetin bir arada nasıl yansıtılabileceğini göstermiştir.

Qara şaşı qara bultpen juwılğanday, Qara qası aymen egiz tuğğanday. Jelmen oynap jelbirese kerkili, Kün şuğılası mañdayında turğanday. Tüñik közi töñkerile qarasa, Uzın kirpiği oqtay tizgen jarasa. Qızıl lenti jelbireytin töbede, Tolkındalğan tılımimen talasa...	Saçları kara, kara bulutla yıkanmış gibi, Kaşları ayla birlikte doğmuş gibi. Rüzgârla oynayıp dalgalanan perçemi, Güneş ışığı alnına vurur gibi. Berrak gözleri etrafa bakınca, Uzun kirpikleri ok gibi dizilmiş. Kızıl kurdelası tepede dalgalanır, Dalgalanan örgüsüyle yarışır... (Hakimcanova, 1945)

Şair, şiirinde çocuğa özgü tüm karakter özelliklerini dikkate alarak, çocuğun kendi özgür dünyasında gülüp oynayan, sokakta koşan ve mutlu hâllerini betimler. Bu tasvir, bir ananın sevgisiyle şekillenen umut ve geleceğin ifadesi olarak okunabilir. Mariyam Hakimcanova, Menşük'ün gençliğini ve psikolojik durumunu ayrıntılı şekilde ele alır; onun tüm insani yönlerini ve savaş meydanındaki yiğitliklerini genç nesle örnek olacak biçimde aktarır. Şiirde, çocuk ile ana arasındaki ilişki ustaca betimlenirken,

bireylerin vatandaşlık görevlerini yerine getirirken idealist olmayı ve vefalı davranmayı da öğretir.

Qulaş jaya qulaşaytın anasın,	Kulaç açıp kucaklayacak annesini,
Neşe türli kübiltip köz qarasıñ,	Kaç türlü değiştirip tecrübesini,
Ak dosına süyip salıp mañdayın,	Ak dostunu alnını severek al kucağına,
Aymalaytın añsaganday mamasın.	Şefkatle kokladığı annesini.
Mama dese ana janıp terbeytin,	“Ana” dese yürekten büyütür,
Mama dese ana süt kerpeytin,	“Anne” dese ona süt verir,
Mañdayınan ana iyskep aynalıp,	Alnından öpüp etrafına döner,
Karlığaşım, karaşığım sendeytin.	Kırlangıcım, karacığım, sen der.

(Hakimcanova, 1945)

1945 yılında savaş sona ermiş ve “Pioner Gazete ve Dergileri” tekrar yayın hayatına başlamıştır. İlk sayılardan itibaren çocuk edebiyatına yoğunlaşan yazarlar dergide boy göstermeye başlamıştır. Bu yazarlar arasında Muzafar Elimbaev, Sansızbay Sarğaskaev, Berdibek Soqbaqbaev, Nigmet Ğabdullin, Badel *Tursınbaev, Sevirbek Bakbergenov, Nasreddin Seraliyev, Amantay Baytanaev, Maskar Gumerov, Jakan Smakov, Kadir Mirzaliyev, Qabdikerim Idırısov ve S. Junisov* gibi genç kuşak isimler öne çıkmıştır.

Sovyet halkının İkinci Dünya Savaşı’nda Alman askerlerine karşı kazandığı büyük zafer, halkın vatan sevgisini ve direncini gözler önüne sermiş, savaş mağdurlarının yaşadığı zorlukları kısa sürede eski haline getirme çabaları ile ülke genelinde yoğun bir konut inşası süreci başlatılmıştır. Bu gelişmeler, halkın dikkatini başka yönlere çevirmiştir. Sovyet halkının büyük zaferleri, farklı Sovyet ulusları arasındaki birliği güçlendirmiş, dünya ülkeleri

arasındaki ideolojik mücadeleyi görünür hâle getirmiş ve Doğu-Batı bloklaşmasını daha da kızıştırmıştır. Sonuç olarak kapitalist ve sosyalist ülkeler arasındaki ideolojik savaş, önceki dönemlere kıyasla daha da şiddetlenmiş; İkinci Dünya Savaşı'ndan zaferle çıkan Sovyet ordusunun başarısı, bazı ülkelerin kapitalist bloktan ayrılıp sosyalist bloğa yönelmesine yol açmıştır.

Çocuk edebiyatı da bu ideolojik kutuplaşmadan etkilenmiş; dünya kardeşliği, dünya çocukları, ezilen ve istismar edilen çocuklar, çocuk işçiliği ve ilerici gençlik gibi konular eserlerde öne çıkmıştır. Savaş sonrası dönemde, 1946–1950 yılları arasında Komünist Parti, ideolojik meseleler hakkında tarihî kararlar almıştır. Parti toplantılarında ortaya çıkan kararlar, edebiyat ve ülke için yeni görevler belirlemiş (Kenesbayev, 1950); her vatandaş kendine, ülkesine ve askerine güvenmeye çağrılmıştır. Vatanın bağımsızlığı, güvenliği ve savaş sonrası zaferin sağlanması için alınan kararlar, ülkenin geleceğinin inşasına yönelik stratejik önlemler hâline getirilmiştir.

Çocuk edebiyatının ele aldığı en zor konulardan biri, çocuk eğitimi olmuştur. Bu dönemde, aile, okul ve toplum yapısının eğitimle güçlendirilmesi temel hedef olarak belirlenmiş; çocuğun vatan sevgisinin ve manevi ruhunun yükseltilmesi amaçlanmıştır. Aynı zamanda çocukların iş ve meslek eğitimine bağlı amaçlar gözetilmiş ve okul ile yaşam arasındaki ilişkiyi güçlendirmeye yönelik çalışmalar yapılmıştır. Bu bağlamda, savaş sonrası yazılan eserler Sovyet okul yaşamını genişçe konu almış; okul içi ve dışı planlamada fikirsel, eğitsel ve uygulamalı durumlar ile okul-hayat ilişkisi detaylı şekilde ele alınmıştır. Özellikle pioner ve komsomol organizasyonları eserlerde programlı olarak işlenmiştir.

Savaş ve savaş sonrası dönem, Kazak Sovyet Çocuk Edebiyatı'nın gelişmesi ve seviyesinin yükselmesi için elverişli bir ortam sunmuştur. Bu ortam, savaş mağdurları ve çocuklukları ile gençlikleri heba olan çocuklar için kaliteli eserlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu dönemde yazılan eserlerin konuları üç ana grupta toplanabilir:

1. İstilacı düşmanlara karşı, Parti emirleri doğrultusunda hareket eden halkın ve askerlerin yiğitlikleri ile çocuk ve gençlerin fedakârlıklarının övülmesi ve yüceltilmesi.
2. E. Moldağulova, M. Memetova, B. Bulkişev gibi genç yazarların kaleme aldığı, savaş ve kahramanlık konulu eserler ile tarihî konuları işleyen kitaplar.
3. Savaşa katılan askerler için yiyecek, içecek hazırlayan, güzel giyimli ebeveynler ve çocukların yaşamını konu alan eserler.

Bu kapsamda çocuk edebiyatı hem Sovyet ideolojisini hem de savaş sonrası toplumun ihtiyaçlarını yansıtarak, genç kuşağa vatan sevgisi, fedakârlık ve kahramanlık değerlerini aktarmayı sürdürmüştür.

Sovyet yönetiminde basın, toplum ve eğitim üzerinde çok önemli bir işleve sahip olmuştur. Özellikle süreli yayınlar, çocuk edebiyatının toplumsal olayları hikâyeleştirmesinde etkili bir araç olarak öne çıkmıştır. Bu kapsamda "Vojatıyga Kömekçi" dergisi, çocuk edebiyatı içinde önemli toplumsal olayları konu alan hikâyeleriyle ün kazanmış ve ülkede popüler hale gelmiştir. 1946 yılında derginin adı *"Pioner"* olarak değiştirilmiş ve yeniden yayınlanmaya başlamıştır. Aynı yıl *"Drujenie Rebyata" ve "Murzilka"* dergileri de yayın hayatına başlamış, 1958'in temmuz ayında ise okul öncesi çocuklarını hedef alan "Baldırgan" dergisi yayımlanmaya başlamıştır.

Kazakistan'da 1946 yılında başlayan ve 1952 yılına kadar süren Eğitim Psikolojisi ve Basım İşleri Başkanlığı *bünyesinde faaliyet gösteren basımevleri: "Çocuk Kitabevi" ve "Memleket Kitaphanesi*" adıyla birçok yazarın şiir ve hikâyelerinin derlendiği antolojiler yayımlamıştır. Bu dönemde çıkan önemli eserler arasında *Sapar Ğalibeğaliyev'in Setjan (1947), Meriyam Hakimjanova'nın Menşük (1945), Dihan Ebilov'un Jas Azamat (1949), Kalijan Bekhojin'in Batır Destanı (1949), Aksar Tokmagambetov'un Karındas (1950), Äbdille Tajibaev'in Şın Jürekten, Kapan Satıbaldin'in Min Esik (1950), Melik Ğabdullin'in Altın Jıldız, Kayneken Jarmagambetov'un Adam Turalı Anız (1951), Enşi Azamat (1951), Tayır Jorakov'un Jetkinşek, Kalmakan*

Äbdiqadirov'un Amantay (1945), Qajımqan (1951), Ebdi Sersenbaev'in Tugan Ölke, Jumağali Sayın'ın Jas Dostarıma, Kacım Amanjolov'un Balböbek ve Ğali Ormanov'un Böbek Jırı adlı kitapları yer almıştır.

Bu eserlerin tamamı Sovyet dönemi okul yaşamını konu almakta ve çocuğun iç dünyasını düşünsel ve eğitsel süreçleriyle birlikte ele almaktadır. Aynı zamanda bu kitaplar, Sovyet toplumunun okul yaşamıyla ne denli iç içe olduğunu göstermekte ve öğrencilerin tiyatro, gösteri, müsamere gibi yenilikçi çalışmalarıyla okul, eğitim ve yönetim alanındaki güçlü bağı da yansıtmaktadır.

Kirabaev, 1954 yılında yayımladığı Kazak Sovyet Çocuk Edebiyatının Kimi Meseleleri adlı makalesinde, savaş nedeniyle 1940'lı yıllarda çocuk edebiyatının eski gelişme düzeyini gösteremediğini, hatta geri kaldığını belirtmektedir. Bu geri kalışın sebeplerini iki ana başlık altında toplamaktadır: birincisi, çocuk kitapları için gerekli adımların zamanında atılamaması; ikincisi, uzmanlık gerektiren konularda yeterli bilimsel desteğin sağlanamaması. 1950'li yılların başında durum bir miktar düzelmiş olmakla birlikte, sınırlı sayıda çocuk kitabı basılması ve çocuk nesir ile şiirlerinin gelişim gerçekliğine bakıldığında hâlâ birçok eksiklik görülmektedir. Kirabaev, eserlerdeki kahramanların yüzlerinin solgun, cansız olduğunu ve diğer bazı sorunları da dile getirmiştir (Kirabaev, Edebiet Jene İstkusstvo, 1957: 2).

Bu eksiklikler özetle şu şekilde sıralanabilir:

1. Yazarların çocuk yaşamını yeterince incelememesi,

2. Yaşamın yeniliklerine serbestçe bakamaması,

3. Eserlerin çoğunun kendinden önce yayımlananlara benzemesi,

4. Olayların hazır şemalar üzerine yerleştirilmesi,

6. Olay ve kurgunun insan yaşamı dikkate alınmadan düzenlenmesi,

6. Kahramanların gerçekle bağı kopuk, uydurmalara dayalı olması,

7. İnsan karakterinin yeterince yansıtılmaması ve yaratılan karakterlerin inandırıcı olmaması,

8. Kişilerin iş ve eylemle ilgili yeterli bilgi ve anlamın verilmemesi.

Bu durumlar, Sovyet dönemi Kazak çocuk edebiyatının gelişiminde hem ideolojik hem de pedagojik anlamda karşılaşılan temel zorlukları ortaya koymaktadır (Kirabaev, 1971/1998; Kazak Edebiyatı, 1957:100).

Özellikle savaş sonrası dönemde çocuk edebiyatı büyük bir gelişme göstermiştir. O güne kadar yaşanan eksik ve hataların tekrarlanmaması amacıyla, 1950 yılında SSR/Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Yazarlar Birliği Merkez Başkanlığının XIII. toplantısında, "Çocuk Edebiyatının Durumu ve Onu Geliştirme Yolları Hakkında" özel bir kararname yayınlanmıştır.

Sovyet Yazarlar Birliği Başkanlığı'nın XIII. duyurusunda, çocuk edebiyatının durumu ve geliştirilmesi görevleri yanında, çocuk edebiyatının özel olarak araştırılması gerektiği vurgulanmıştır. Kararda, "Çocuk edebiyatında özgürlük ve demokrasi yolundaki mücadele konusu geniş biçimde yer almalıdır" denilmiş ve ülkedeki çocuk edebiyatının en önemli görevinin "Sovyet okul yaşamı hakkında kitaplar yazmak" olduğu belirtilmiştir. Bu kitaplarda, okul eğitimi, çocukların bilimsel bilgiyi öğrenme ve kavrama yöntemleri, ilginç çalışmalar, öğretmenin başarılı işleyişi, parti ile pioner/öncüler ve okul yönetiminin öğretimdeki rolü yer almalıdır. Bu kararlarla Kazakistan'da sosyalist çocuk edebiyatının tecrübe, inşa ve inanç normlarını oluşturma çalışmaları başlatılmıştır.

Savaştan sonra Kazak toplumunda edebiyat alanında bir canlanma gözlenmiş; çocuk eserleri tür, tarz, şekil, dil ve anlatım açısından gelişmiş, konu ve içerik bakımından çeşitlenmiştir. Bu dönemdeki çocuk edebiyatı, Sovyet vatanseverliğinin örneklerini

sunmakta ve Sovyet emekçileri ile İkinci Dünya Savaşı'nın kahramanları hakkında biyografik eserler yayımlanmaya başlamıştır. Bu alanda ilk eserler arasında *Qalmakan Ebdikadirov'un Qajımukan (1955), Kayneken Jarmağambetov'un Enşi Azamat (1951), Sevirbek Bakbergenov'un Talğat (1950) ve Dina (1957) ile Seydin Taljanov'un Seyfullanın Sekeni (1959)* adlı hikâyeleri yer alır. Bahsi geçen biyografik hikâyelerin her biri, birbirinden farklı karakter ve özellikleriyle dikkat çekmektedir.

Bu dönemdeki çocuk kitapları içerik ve konu bakımından incelendiğinde, özellikle Seydin Taljanov'un Seyfullanın Sekeni adlı biyografik deneme çalışması, tema ve içerik açısından özgünlük sergilemektedir. Sovyet sisteminin Kazakistan'da yerleşmesinde, ilk devrimci nesillere gösterilen saygı ve sevgi, kaleme alınan yeni eserlerde etkili biçimde tasvir edilmeye özen gösterilmiştir. Bu eserde, vatan için savaşan Qajımukan'ın cesaretli Sovyet vatandaşı Sekin'in parlak kişiliği başarıyla betimlenmiştir. Halkın saygı duyduğu yazarlar, genç nesillere güzel örnekler sunmaktadır.

Kayneken Jarmağambetov'un *Enşi Azamat* hikâyesi ise Paris'te şarkı söyleyip "Dünya Sanatkârları" yarışında ikinci olan ünlü şarkıcı Emire Kaşavbaev'i konu alır. Hikâyenin temel kahramanı, Kazak halkının ünlü müzik sanatını dünyaya tanıtan kişi olarak ön plana çıkar. Bu dönemde çocuk edebiyatıyla yalnızca şair ve yazarlar değil, parti yöneticilerinin teşvikiyle meslek mensupları, âlimler, pedagoglar, mühendisler ve askerler de çocuk kitapları kaleme almıştır. Ayrıca, Kazak çocukları için çok sayıda bilimkurgu ve fantastik eser yayımlanmıştır.

Savaş sonrası çocuk kitapları, bilimsel ve fantastik konulara ağırlık vermesiyle dikkat çekmiştir. Özellikle 1957 yılından sonra gündeme gelen yeni konuların başında teknoloji ve bilimkurgu gelmektedir. Bu alanda ilk çalışmalar, yerbilimleri *uzmanı Akjan Maşanov tarafından yapılmış ve Jer Astına Sayahat / Yeraltına Seyahat (1957) kitabı yayımlanmıştır. Bunu, mühendis Medev Sarsekeev'in Ğajaip Sevle / Acayip Alkım (1959), Jetinşi Tolkın / Yedinci Dalga (1964), Ot Pen Atom / Ateş ile Atom (1964) adlı*

eserleri izlemiştir. Ayrıca M. Arıtanov ve B. Isqaqov'un *Baldırğan Sayahatka Şıktı / Çocuk Seyahate Çıktı (1960),* T. Sultanbekov'un *Lukpan Hâkim / Lokman Hekim, Köşpeli Altın / Göçer Altın,* M. *Elimbaev'in Danıspandık Meyegi / Danışmanlık Temeli ve Adırbek* Sopibekov'un *Ayga Sapar / Aya Yolculuk* adlı fantastik şiirleri de bu dönemin önemli örnekleri arasında sayılabilir.

Diğer taraftn *Akjan Maşanov'un (1906-1997)* çocuklar için kaleme aldığı *Jer Astına Sayahat adlı hikâye kitabı; Alğaşki Engimeler, Ulı Tartıs, Tuvgan Jer Qazınası, Kaytavda ve Jana Sayahat* adlı beş bölümden oluşmaktadır. Bu bölümlerin her biri kendi içinde kısa alt başlıklara ayrılmıştır. Yazar, eserde yerin yaratılışını, doğanın uzun asırlar içinde değişen kurallarını, eski yaşamın nasıl dönüştüğünü ve yeninin nasıl oluştuğunu bilimsel yönleriyle ilgi çekici bir biçimde hikâye eştirmiştir. Kitabın içeriği, doğa bilimini sevdirmeyi ve öğretmeyi teşvik etmekte, çocukları dünyanın sırları ve nimetleriyle tanıştırırken aynı zamanda onları araştırmaya ve keşfetmeye yönlendirmektedir.

Bu dönemde Kazak çocuk edebiyatı şairlerinin oluşturduğu şiirler, kendine has iç ahengi, sihirli ve büyülü anlamı, fikri derinliği ile türlere ayrılmaktadır. Şiirlerdeki iç görünümler, düşünsel temelli söz oyunlarıyla desteklenmiş; şiir dili ve düşüncesi sanatsal yönden belirgin bir ilerleme kaydetmiştir.

Baldırgan Dergisinin yayına başlaması, okul öncesi ve okul çağı öğrencilerine adanan eserlerin basılmasına pozitif katkı sağlamıştır. Dergi sayfalarında çocuk edebiyatı konularında yazılar kaleme alan genç yazarlar görünmeye başlamış, ilerleyen yıllarda dergi, çocuk bahçelerinde eğitim için gerekli ders materyallerine dönüşmüştür. Baldırgan dergisinin Kazak çocuk edebiyatını geliştirmedeki katkısı, övülmeye değer bir başarı olarak kabul edilmektedir. Günümüzde ilkokul birinci sınıf *Ana Tili* adlı ders kitabında, Baldırgan dergisinden alınan çok sayıda şiir ve hikâyeye rastlanmaktadır.

Eğitim başlığı, Sovyet döneminde daima öncelikli gündem maddesi olmuştur. "Okul öncesi çocuklarına eğitim, sağlık, sportif aktiviteler ve diğer kurumsal hizmetlerin sunulması" konulu 21

Mayıs 1959 tarihli KPSS Merkez Komitesi ve SSSR Bakanlar Kurulu kararının çocuk edebiyatının gelişimi üzerinde özel bir etkisi olmuştur. KPSS Merkez Komitesi ile Bakanlar Kurulu, çocuk edebiyatını geliştirme yönünde aldığı kararlarla, çocuklara doğru eğitim vermenin ve onlara tutumlu olmayı öğretmenin, ülkedeki bütün halkların ortak sorumluluğu olduğunu vurgulamıştır. Çok tarzlı Sovyet çocuk edebiyatının konu bolluğu, düşünsel içeriğin zenginliği ve karmaşık problemleri aydınlatma görevi özellikle vurgulanmıştır. Bu dönemde okulda beden eğitimi ve fizik-kültür programlarının yer alması konusu yoğun tartışmalara konu olmuştur.

Aynı yıllarda çocuk edebiyatında askerlik ve polislik meslekleriyle ilgili olaylar üzerine kurulu kitaplar da ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu alanda ilk adımı Kemel Tokaev'in *Taskın / Taşkın, Köşken Üydin Qonısı Kayda? (1959) ve Körmeski İz / Belirsiz İz* adlı hikâyeleri atmıştır. Bu eserler, gençlere bütün zorluklar karşısında dimdik durmayı, engelleri aşmayı, pes etmemeyi ve kötü davranışlardan kaçınmayı öğütler.

Kazak çocuk edebiyatının önde gelen isimlerinden Amantay Baytanaev'in olay ve kurgusuyla dikkat çeken Erdenin Başından Geçenler (1957) adlı eseri, gençlerin heyecan ve düşünce dünyasını başarılı biçimde tasvir etmiştir. Baytanaev ayrıca *Bolat* (1954) ve *Asan* (1961) adlı hikâyelerinde kendi yaşam deneyimlerinden esinlenmiş, sahici ve gerçekçi olayları betimlemiştir.

Çocuk edebiyatının bütün temaları üzerinde çalışan Nigmet Ğabdullin, 1953 yılında demiryolu işçilerinin hayatını konu alan *Algaşkı Maşrut / İlk Makinist* adlı hikâyesini yayımlamıştır. Eserde teknik okulların önemi vurgulanmış, demiryolu meslek okulu öğrencilerinin durumu betimlenmiş ve Sovyet halkı çocuklarının uluslararası dostluk, yardımlaşma ve insani ilişkileri tasvir edilmiştir. Ğabdullin'in sonraki çalışmaları arasında *Qurdastar* / Akranlarım (1955), *Jana Tanısta* (1957) ve *Menim Dostatarım* (1957) adlı antoloji kitabı bulunmaktadır.

Çocuk edebiyatına verimli katkılarda bulunan Maskar Ğumerov, yazı hayatına 1946 yılında başlamış ve çocuklar için kaleme aldığı ilk hikâye kitabı Şeşesi Men Ulı / Annesi ile Oğlu (1956) yayımlanmıştır. Bunu takiben, *Üş Kün, Üş Keşe / Üç Gün, Üç Gece* (1958), *Şipalı Deriger* / Şifalı Hekim (1960) ve *Qos Şınar* / Çift Çınar (1963) adlı resimli çocuk kitapları yayımlanmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında çocuk edebiyatı, Sovyet okullarındaki öğrenci yaşamını ayrıntılı bir biçimde konu almıştır. Bu dönemde eserlerde, okul içi davranışlar, yeme-içme alışkanlıkları, giyim-kuşam ve araç-gereçlerin kullanımının düzenlenmesi ile teknik desteklerin sağlanması ele alınmıştır. Aynı zamanda okulun eğitim-öğretim işlerinin yapısal ve fikri düzenlenmesi, çocukların iş hayatına katılımı, bilimsel temellerin atılması ve insanlık derslerinin geliştirilmesi, komsomol ve pioner[15] organizasyonlarının düzeni ve olaylarının ayrıntılı biçimde betimlendiği görülmektedir.

Kadir Mirzayev, 1954 yılında yazmaya başlamış ve kısa süre içinde Jas Kazakistan (1960), Kişkene Kocanasırlar / Küçük Hocanasrettinler (1961), Koyan Noyan / Tavşan Mavşan (1962), Omar Men Kumar (1963) ve Sabak / Ders (1964) gibi eserlerini kaleme almıştır. Mirzayev'in yazıları, çoğunlukla *Baldırgan, Kazakistan Pionerleri ve Druzhnyye Rebyata / Dost Canlısı Adamlar* gazetelerinde yayımlanmış, şiirleri Rus, Tacik, Kırgız ve Türkmen dillerine çevrilmiştir.

Çocuk edebiyatıyla doğrudan ilgilenen bir diğer önemli isim Envar Düsenbaev, Paradta / Törende adlı ilk kitabı 1956 yılında yayınlanmış, ardından Sıylık, Ne Demek Gerek? Ak Boran, Dop ve Kişkene Bolsa da Nık Şege / Küçük de Olsa Sağlamca Çivile adlı eserleri yayımlanmıştır. Bu çalışmalar, savaş sonrası dönemde Kazak çocuk edebiyatı için önemli yenilikler ve başarılı örnekler olarak değerlendirilmiştir.

---

[15] Sovyet dönemi Kazakistanı'nda Pioner ve Komsomol, çocuk ve gençleri sosyalist ideolojiyle yetiştirerek Komünist Parti'ye hazırlayan gençlik örgütleridir.

Savaştan sonraki yıllarda Kazak çocuk edebiyatına giren bir diğer yenilik tiyatro yazarlığıdır (dramaturgiya). 1945 yılında Kazak SSP / Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Komiserler Birliği ile Kazakistan Merkez Komitesi'nin "Kazakistan Cumhuriyeti Çocuk ve Gençlik Tiyatrosunu Açma Hakkında" kararına uygun olarak, Almatı'da ilk bağımsız Gençlik Tiyatrosu açılmıştır (Aktanova, 2011: 15). BKP(b) Merkez Komitesi'nin "*Drama tiyatrosunun repertuarı ve oyunlarını iyileştirme çareleri hakkında"* kararı sonrası, Kazak çocuk edebiyatının dramatik eserlerinin konuları ve kapsamı belirlenmiş; 1945 yılında sahnelenen ilk oyun, Musatay Akınjanov'un halk masallarından esinlenerek yazdığı *Altın Saka* piyesi olmuştur.

1948 yılında Muqan İmanjanov'un *Genç Ömür* piyesi sahnelenmiş, ardından Gençlik Tiyatrosu oyunları ve konuları her yıl artarak çeşitlenmiş ve gelişmiştir. 1951 yılında Musatay Akınjanov'un kaleme aldığı, Kazak çocuk edebiyatının öncülerinden Ibıray Altınsarin'ın hayatını konu alan İbıray Altınsarin adlı piyes, uzun süre sahnede kalmış ve 1958 yılında Moskova'da Gençlik Tiyatrosu'nda sahnelenmiştir. Bu eser, daha sonra Sovyetler Birliği'nin tüm ülkelerinde gösterime girmiştir.

Bunun yanı sıra, 1952'de Şahmat Qusaynov'un *Köktem Jeli / Bahar Yeli* (1963), *Aldar Köse* (1954), *Esirtken Erke* (1958) ve *Bizdin Gani* adlı piyesleri sahnelenmeye başlamış, olay örgüsü ve ilginç karakterlerle örülü eserler gençler tarafından beğeniyle karşılanmıştır. Gençlik tiyatrosunun repertuar geliştirme çalışmalarına bu eserler önemli katkılar sağlamıştır. 1955-1956 yıllarında Kapan Satıbaldin'in masallardan uyarladığı *Ayagöz Aruv / Ayyüzlü Güzel* piyesi, 1958'de R. Rayımkulov ve İsaev Qalmakan'ın İkinci Dünya Savaşı konulu *Aşınğan Handar / Öfkeli Hanlar* piyesi sahnelenmiş, çocukların yaşam ve beceri gelişimini destekleyen duygu ve düşünce odaklı eserler üretilmiştir.

Elibay Tabıldıev, 1946'dan itibaren kısa okuma şiirleri (takpak türü) ile çocuk edebiyatına katkı sağlamış, uzun yıllar öğretmenlik yapmıştır. Şairin eserleri arasında *Söz Böbektigi (1959), Balvan / Pehlivan (1961), Ğajayıp Bak / Acaip Baht (1966), Atımtay (1970),*

Gül Men Jemis (1972) ve Ayalı Alakan (1974) bulunmaktadır. Ayrıca, Könildi Küşter (1971) adlı piyes kitabı okullarda sahnelenmiş, Men-Parovoz (1960), Jügeri Hanım Men Burşak Padişa / Darı Hanım ile Burçak Padişahı (1963) ve Qurulışşılar / İnşaatçılar (1968) adlı resimli çocuk kitapları yayımlanmıştır.

Tabıldıev, çocuk psikolojisini, dilini, düşünce ve sezgilerini iyi bilmesi sayesinde anlatımında bu unsurları ustaca birleştirmiş, şiirde sorular (pitorikalık) kullanarak çocuğun ana fikri kendisinin çözmesini sağlamıştır. Şairin *Altın Qaqpa, Etkenşek, Şınıgıv* gibi şiirleri çocukların dil ve düşünce gelişimini desteklemiş, emeğe saygıyı öğretmiş ve fiziksel aktiviteyi teşvik etmiştir. Tabıldıev'in şiirleri, kısa, anlamlı ve sesletime uyumlu yapısıyla, çocuk edebiyatında örnek niteliği taşımaktadır. 'Ana' adlı şiirden:

Mamam bizdin küyimiz!	Annem bizim neşemizdir!
Mamamnıñ biz – gülimiz!	Annemin biz çiçekleriyiz!
Uldarın quwanta turıp,	Oğullarını sevindirerek,
Uzaq ömir süriñiz!	Uzun ömür sürünüz!

Elibay'ın 'Kün kösem''den:	Elibay "Kün Kösem'' şiirinden
«Törimde tur kün kösem,	Baş üstünde nurlu bir önder,
Künde özimen sölesem:	Her gün onunla konuşurum:
Oqıp er bol, ulım» – der.	"Oku, adam ol oğlum!" der.
Turadı ılğı külim dep,	Hep gülümseyerek durur,
Aykanımda kösemmin,	Söyleyip yaptıklarımda liderim,
Adam bolıp ötemin!»	Adam olup yaşayıp giderim!

(Ahmetov, 1976: 149)

Kazak çocuk folkloru içinde çocukların sözcük öğrenimi ve sesletimine katkı sağlayan takpak türü şiirler, dönemin popüler yazarları tarafından da yeniden üretilmiş ve çeşitlendirilmiştir. Kazak eğitim sistemi içinde, takpak uygulaması özellikle şiir okuma yöntemi olarak benimsenmiş, çocuk bahçeleri ve okulun ilk sınıflarında öğretmenler tarafından eğitim amacıyla yoğun biçimde kullanılmıştır. Bu yöntem, çocukların hem dil gelişimine hem de ritim ve ezber yeteneğine katkı sağlamıştır. Şairlerin

kaleme aldığı *Çumıssı / İşçi, Otana / Vatana, Bülinbesin Aspanım / Kirlenmesin Gökyüzü, Meymandos / Konuksever ve Benin İnim Bar / Benim Kardeşim Var* gibi şiirler, çocuklar tarafından büyük beğeni toplamış, tüm okullarda ezberlenmiş ve müsamere etkinliklerinde okunmuştur. Bu eserler hem eğitimsel hem de kültürel açıdan çocuklara örnek teşkil etmiştir.

G. Müsiripov (1906-1937), Kazak edebiyatında asker temalı çalışmalara öncülük eden isimlerden biri olarak, Kazak Askeri adlı romanıyla dikkat çekmiştir. Müsiripov'un eserlerinde dil sade, anlatım mizah ve hicivle desteklenmiş, tasvirler ise çoğunlukla düşmanın eylemlerini tanımlamak için kullanılmıştır. Yazar, çocukların davranış ve psikolojik dalgalanmalarını diyaloglar yoluyla açık biçimde aktarabilmiştir. Roman kahramanları Şegen, Boraş ve Qairgali, günlük yaşamın zorluklarına boyun eğmeyen karakterlerdir. Şegen, komünde eğitim almış bir pilottur; Boraş ise Moskova Konservatuvarı'nın en ünlü şarkıcılarından biridir. Müsiripov, ilk olarak Qairgali Smagulov'un kahramanlığı üzerine bir makale, ardından kısa bir öykü ve son olarak roman yazmıştır. 1945 yılında Maydan almanağında "Kazak Batır" kısa öyküsü yayınlanmış, yazarın Atırav'a yaptığı ziyaret ve Qairgali ile görüşmesinin ardından onu Almatı'ya davet ettiği belirtilmiştir (Ahmetov, 1976:147).

Bu dönem Kazak çocuk edebiyatı, Ekim Devrimi öncesi döneme kıyasla tür, tarz, konu ve içerik açısından önemli bir gelişme göstermiştir. Ahmetov'a göre, Kazak Sovyet Çocuk Edebiyatı hâlâ ele alınmamış bazı önemli meseleler taşımaktadır (Ahmetov, 1976:148). Bunların başında, çocuğun okul yaşamıyla ilişkisini gösterme, çalışma sürecini, emeğe saygıyı, komünist terbiye ve deneyimleri betimleme gelmektedir. Ayrıca, çocuklara bilimsel ve teknik bilgi aktarımı için yeterli bilimsel-fantastik eserlerin bulunmaması da önemli bir eksiklik olarak değerlendirilmiştir.

Örneğin, Kazak Sovyet Çocuk Edebiyatı kitaplarından birinde Bizdin Balalarımız başlığı altında, 14-15 yaşındaki çocukların elektronik makinelerle tanıştığı, gökyüzüne roketler ve uzay

araçları gönderdiği, atom enerjisini incelediği bir dönemi konu alan eserler yer alır. Bu eserler, çağın ruhuna uygun olarak bilimsel merak ve teknik bilgiye yönlendirmeyi amaçlamakta, çocukların uzayı, teknolojiyi ve bilimi keşfetmesini teşvik etmektedir. Dolayısıyla, bu tür bilgi ve teknik ağırlıklı eserler, çocuk edebiyatı yazarlarının sorumluluğu çerçevesinde, genç okuyucuların ilgi ve ihtiyaçlarına cevap vermektedir.

Bu bağlamda "takpak'' türü şiirler ve bilimsel-fantastik çocuk kitapları, Kazak Sovyet Çocuk Edebiyatı'nın hem kültürel hem de eğitimsel işlevini güçlendirmiş, çocukların sözcük dağarcığını ve hayal gücünü geliştirmede etkili olmuştur. Dönemin edebiyat eserleri, çocukların dil ve düşünce gelişimini desteklerken, aynı zamanda onları bilimsel ve toplumsal süreçlere hazırlayan pedagojik bir işlev de üstlenmiştir.

2.3. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Kazak Çocuk Edebiyatı (1960-1990)

Altmışlı yıllardan itibaren, savaşın yaralarının sarılmaya başlanmasıyla birlikte çocuk edebiyatı alanında üretkenlik artmış ve şair ile yazarlar daha verimli eserler ortaya koymaya başlamıştır. Bu dönem, Kazak çocuk edebiyatının tüm türlerinde gözle görülür bir canlanmanın yaşandığı bir evre olarak öne çıkar. Ancak bu gelişme, yalnızca yeni eserlerin üretimiyle sınırlı kalmamış, aynı zamanda yayımlanma ve dağıtım süreçlerini de etkilemiştir. *Jalın* / *Alev*, *Balavsa* / *Genç* gibi çocuk dergilerinin yayına devam etmesi ve Jalın yayınevinin açılması, çocuk ve gençlere yönelik kitapların basımını kolaylaştırmıştır. Bunun yanında Baldırgan, Ulan ve Akjelen gibi gazete ve dergiler, savaş öncesinde olduğu gibi aynı zaman ve tarihlerde çıkmaya devam ederek sürekliliği sağlamıştır.

1960'lı yıllarda, sosyalist gerçeklik (socialist realism) teorisinin Kazak çocuk edebiyatına uygulanması ve geliştirilmesi meselesi yeniden gündeme gelmiştir. Araştırmacılar, Sovyet edebiyatının tarihini, başarı ve çelişkilerini, gelişme kurallarını kapsamlı bir biçimde incelemeye yönelmiştir. Bu çerçevede çocuk edebiyatının kuramsal yönünü ele alırken temel soru, "Çocuk edebiyatının ayırt

edici özellikleri nelerdir?" sorusu olmuştur. Genel edebiyata konulan talepler ne ise, çocuk edebiyatına konulan talepler de temelde aynıdır; ancak burada çocukların isteği, fikri, inancı, aklı, kabiliyeti, dili ve yaş grupları göz önünde bulundurulmalıdır. Çocuk edebiyatı hem halkçılığı ve parti bilincini hem de sosyalist realizmin estetik ve pedagojik ilkelerini yansıtmakla yükümlüdür.

Masim Gorki'nin sosyalist gerçeklik anlayışı, estetik değerler ve Sovyet pedagojisi ile psikolojik yaklaşımı, çocuk edebiyatının kendine özgü niteliklerini kavramak için önemli bir temel sunar. Gorki'ye göre, çocuk edebiyatı, genel edebiyattan farklı olarak, çocuğun gelişim özelliklerini, yaş gruplarına göre farklılaşan psikolojik ve zihinsel kapasitesini dikkate almalıdır. Bu unsurlar göz ardı edilirse, eserler ne pedagojik değer kazanabilir ne de çocuklar tarafından benimsenebilir. Çocuk edebiyatına adım atacak her yazar, okuyucunun yaş grubu, dil becerisi, düşünme yeteneği ve kültürel çevresi gibi unsurları titizlikle göz önünde bulundurmalıdır. Bu ölçütler, yalnızca eğitsel başarıya değil, aynı zamanda edebiyatın estetik ve kültürel etkisinin güçlenmesine de hizmet eder (Gorki, 1956:109).

1960-1990 döneminde Kazak çocuk edebiyatı, savaş sonrası toparlanma sürecinde hem içerik hem de üretim açısından belirgin bir gelişme göstermiş, kuramsal temellerini sosyalist pedagojik yaklaşım ve çocuk psikolojisine dayandırarak uzun vadeli bir yapı oluşturmuştur. Bu yapı hem genç okuyucuların gelişimini desteklemiş hem de sosyalist değerlerin aktarımında çocuk edebiyatının vazgeçilmez rolünü pekiştirmiştir.

"Genç nesle güzel edebiyat gerek" diyen Äbdilde Tecibaev, 1961 yılında Yazarlar Birliği toplantısında, "Akıl ile şairlik, uzmanlık bir araya geldiğinde öğretici içerik ortaya çıkar" ifadelerini kullanmıştır(Bulkişev,). Yazarlar, eserlerinde kendi okurlarına yalnızca akıl vermekle yetinmemek, onlara yaşamdan sahneler sunmak ve duygusal öğütlerde bulunmak isterler. Kazak dilinin en köklü sanat geleneği olan milliyetçi estetik anlayış, çocuk edebiyatının öncülerinin şiirlerinde, çoğu zaman üstü kapalı biçimde de olsa izlenebilir. Bununla birlikte şair ve yazarlar hangi

konuyu ele alırlarsa alsın, eserin özü her zaman güzel sanatların tüm özelliklerini yansıtmalıdır. Çocuğun yaratılışına, düşünce ve sezgisine, iç dünyasına etki eden anlamlı ve derin sözler dile getirilmelidir. Özellikle okul öncesi çocuklar için oyun, eğlence, bulmaca ve şaka öğeleri ile birleştirilmiş anlaşılır ve ustaca yazılmış edebiyatın önemi vurgulanır. M. Gorki, savaş sonrası gelişen nesle örnek olabilecek güldürü-şaka şiir türünün Kazak çocuk edebiyatında kendine özgü bir yer edindiğini belirtir (Gorki, 1964:25).

Serikkaliev'in 1961 yılında Yıldız dergisinde yayınlanan "Çocuk Şiirleri Hakkında" adlı makalesinde, çocuk şairlerine kaynak olarak öncelikle folklor eserleri gösterilir. Serikkaliev, çocukların vezinli ve kafiyeli sözleri benimseme özelliklerinin şiirlerin doğmasına uygun şartlar yarattığını ve folklorik çocuk eserlerinin bu işlevi yerine getirdiğini ifade eder. Ona göre, Rus çocuk edebiyatı yazarlarının eserleri, Kazak çocuk yazarları için her zaman örnek teşkil etmiştir (1961:127). 20. yüzyılın başına kadar kalıplaşan Rus çocuk edebiyatı, küçük yaş grubu çocuklarının zevk ve psikolojisini dikkate alarak yazılmış eserlerle bir dünya klasiği haline gelmiştir. Bu doğrultuda Kazak şair ve yazarlar, örnek olarak K. Caykovski ve S. Marşak'ın eserlerini Kazakçaya çevirip yayınlamışlardır.

Ş. Ahmetov, Kazak Çocuk Edebiyatının Tarihi Üzerine Denemeler (1965) adlı kitabında, çocuk edebiyatının altı temel özelliğini belirtir:

1. Çocukların psikolojisi incelenmeli, düşünme ve anlama yetenekleri göz önünde bulundurularak yaşamdan alınan öyküler ve sanatsal imgeler doğru ve canlı biçimde sunulmalıdır.

2. Hikâyede lirizm bulunmalı ve çocuğun iç dünyasını etkileyen anlamlı sözler kullanılmalıdır.

3. Öyküler, çocuk karakterini tanıtmak için özel yöntemler ve dinamikler içermelidir; çocuklar önce hikâyenin doğasını, hızlı gelişimini, kararlarını ve karakter çeşitliliğini anlamaya çalışır.

4. Doğa ve manzara tasvirleri, çocukların estetik algısını ve zihinsel gelişimini desteklemeli; estetik eğitim, genel eğitimle bağlantılı olmalıdır.

5. Edebiyat, çocukların fikirsel gelişimini desteklemeli, onları belirli mesleklere yönlendirecek ve çalışmaya güdüleyecek içerik sunmalıdır.

6. Edebiyatın temel malzemesi kelimeler olup, tüm deneyim ve düşünceler sanatsal esere dönüştürülmelidir; çocuk edebiyatı dilinin eğlenceli, özlü, açık ve etkileyici olması şarttır.

1960'ların başından itibaren K. Baynbayaev ve J. Kerbozin gibi yazarlar, çocuk edebiyatının bu niteliklerini dikkate alarak eserler vermeye başlamış hem pedagojik hem de estetik açıdan çocukların gelişimine hizmet eden ürünler ortaya koymuşlardır.

Otan senin ata-anañ,	*Vatan senin ata-baban,*
Otan – dosıñ, bawırıñ,	*Vatan – dostun, akraban,*
Otan – eliñ, astanañ,	*Vatan – ülken, başkentin,*
Otan – awılıñ, aymağıñ.	*Vatan – bölgen, köyün.*

(İsqaqov, 1959:198)

Bürkit Isqaqov, Kazak çocuk dramaturjisinin gelişmesine doğrudan katkı sağlayan yazarlardan biridir. Onun okul sahnesine adanan *"Eki Oquvşi", "Tüymedeyden Tüyeden / Küçükten Deveye"* ve *"Ağalık Akıl"* adlı piyesleri ile dramaları, *"Pioner Dergisi"* ve *"Kazakistan Pioneri"* gazetelerinin sayfalarında yayımlanmıştır. Bu piyesler, Kazak çocuk dramaturjisinin ilk örnekleri arasında yer almaktadır. Söz konusu eserler, 1959 yılında "Kişkena Teatr" adıyla ayrı bir kitap hâlinde basılmıştır.

Yazarın ilginç konular ve ibretlik olaylar üzerine kurulan piyeslerinde; akıllı, tertipli ve gayretli davranan çocuk tipleri övülürken; bencillik, yalancılık, tembellik ve kabalık gibi olumsuz davranışlar sergileyen sevimsiz tipler eleştirilmektedir. Isqaqov'un piyeslerinin bir diğer özelliği ise konularının tamamen okul öğrencilerinin yaşamlarından alınmış olması ve bu eserlerin yine

öğrenciler tarafından kendi imkânlarıyla sahnelenmiş bulunmasıdır.

Şair Bürkit Isqaqov'un dikkat çekici eserlerinden biri de hiç şüphesiz *"Karlıgaştın Kuyrıgı Nege Ayır / Kırlangıcın Kuyruğu Niye Çatal"* adlı manzum masalıdır. Bu masal, 1968 yılında Kazak yönetmen E. Qaydarov tarafından esas alınarak çizgi filme uyarlanmıştır. Söz konusu yapım, Kazak film sektöründe üretilen ilk çizgi film olma özelliğini taşımaktadır.

Isqaqov'un sosyalizm, Moskova ve devrim temalarını işleyen dikkat çekici eserleri arasında *"Senin Otanın", "Kremlin Yıldızları" ve "Bugün Ulu Oktabır / Bugün Büyük Ekim Devrimi"* sayılabilir. *Şimdi "Lenin Babamız"* adlı şiirden bir bölümü görelim:

Üyimizde, törimizde,	*Evimizde, başköşemizde*
Portrette turgan kim?	*Portresi duran kim?*
Kimniñ jüzi tanıs bizge,	*Kimin yüzü tanış bize,*
Bizge jaqın tuğan kim?	*Bize yakın olan kim?*
Bul – Lenin babamız,	*Bu – Lenin babamız,*
Bul – Lenin danamız!	*Bu – Lenin bilgemiz!*
Bar balanı bağrına basıp,	*Bütün çocukları bağrına basıp*
Sonşa jaqsı körgen kim?	*Onları böylesine seven kim?*
Barlıq jerde mektep aşıp,	*Her yerde okul açıp*
Bağşa salıp bergen kim?	*Çocuk parkı yaptıran kim?*
Bul – Lenin babamız,	*Bu – Lenin babamız,*
Bul – Lenin danamız!	*Bu – Lenin bilgemiz!*

Bürkit Isqaqov'un bu şiiri, ilkokul ders kitapları ile çeşitli eğitim materyallerinde yer almıştır. Çocuk bahçesi ve ilkokul öğrencileri bu tür şiirleri ezberleyerek velilerinin karşısında defalarca okumuşlardır. Aşağıda, bu tür şiirlerden bir örnek yer almaktadır.

Altın tañnıñ ayasında	*Altın tanın ortasında*
Baqıttı ösken balamız.	*Şanslı büyüyen çocuğumuz.*
Erkin ömir, şad zamanda	*Özgür yaşam, mutlu zamanında*
Jır sap elge salamız.	*Şarkı söyle yurda salalım.*

Jas leninşil degen attı	*Genç Leninci denir adına,*
Ardaqtaymız, aqtağımız.	*Saygı duyarız, ak dayağımız.*
Moynımızda galstukti	*Boynumuzda kravatımız*
Tavday taza saqtaymız.	*Dağ gibi temiz saklarız.*

Kazak çocuk edebiyatının önemli isimlerinden biri olan Kadir Mirzaliev (1935–2011), daha çok felsefî ve öğretici şiirleriyle tanınan bir şairdir. Mirzaliev, Kazak çocuk edebiyatın büyük önem vermiştir. Bir çocuk şairinde bulunması gereken nitelikleri değerlendirirken şu görüşü dile getirir: "Tüm şiirlerin temel özelliklerine ek olarak çocuk şiirinde gerekli olan birçok nitelik vardır. Yazarlar, çocukların özelliklerini dikkatle incelemedikleri ve bu konuda özel bir hazırlık yapmadıkları takdirde, onları memnun edecek eserler ortaya koyamazlar." (Mirzaliev, 1982:324).

Yazarın beş kıta ve on bir heceden oluşan "Bahar" adlı şiirinden kısa bir bölüm aşağıda verilmiştir.

Aspanıñ elsin-elsin köktem ulın	*Gökten hafif hafif baharın oğlu*
Alaydı şomıldırıp janbırına.	*Yıkar yağmuruyla boylu boyuna.*
Tasadı jalpaq dala künge jonın	*Dümdüz bozkır güneşi bekler,*
Denesin jazayın dep qurıstırğan.	*Tanesini yazın açmak istercesine.*

Mirzaliev'in halk masalı tarzında kaleme aldığı *"Çıplak Avcı"* adlı şiiri ise beş kıtadan oluşmaktadır. Her kıta sekiz veya dokuz dizeden meydana gelmektedir. Şairin üç, dört ve beş heceli karışık ölçülerle yazılmış şiirleri de bulunmaktadır.

Şairin çocuk psikolojisini yansıtan şiirlerinden biri de *"Şiyemen Jiyegi"*dir. Bu şiirde henüz konuşma becerisi gelişmemiş küçük çocukların davranışları ve duygusal tepkileri tasvir edilmektedir.

Aytqan tildi almaytın	*Söylenen sözü dinlemeyen*
Körşimizdiñ jieni.	*Komşumuzun yeğeni.*
Elı jege bolmaytyn,	*Yurdu tek bırakmayan,*
Julattyn köp jiyenım.	*Çoktur benim yeğenlerim.*
Julyp jür dep jiyenım,	*"Toplayıp duruyorlar" diye,*
Körşı oıyına almaydy.	*Komşu aldırış etmez.*
Pıser kezde şiyenım,	*Vişnelerim olgunlaşınca,*
Bır tüýırı qalmaıdy.	*Bir tanesi bile kalmaz.*

Mirzaliev'in çocuklara yönelik şiirlerinde hayvan figürleri de önemli bir yer tutar. Özellikle yavru köpek ve kedilerin sevimli davranışları sıkça konu edilir. Bu tür şiirlerinden biri de küçük bir köpeğin hareketlerini anlatan "Sakkulak" adlı şiiridir.

Ürip turıp janımen,	*Ürüp durur durmadan,*
Qızıq oniñ qaşqanı.	*İlginçtir onun kaçışı.*
Qorqıp ürip,	*Korkarak havlar,*
Sonımen qorqıtadı basqanı.	*Ama yine de korkutur başkasını.*

Anvarbek Düysenbiev (1931–1979), çocuklar tarafından çok sevilen şiirlerin yazarıdır. Uzun yıllar Baldırgan dergisinde yönetici sekreter olarak görev yapmış, ayrıca Jalın ve Jazuvşı yayınevlerinde editörlük yapmıştır. Şair; *"Ak Anam", "Çürük Elma", "Otobüste", "Güçlüysem", "Ne Demeliyim?", "Tembel", "Bilgili" ve "Ayakkabı, Sosis, Balkaymak"* gibi günümüz çocuklarının gereksinimlerine hitap eden şiirler kaleme almıştır (https://adebiportal.kz/kz/authors/view/1564).

Düysenbiev, özellikle çocuklara yönelik yazdığı şiirlerde görgü kuralları, saygı ve toplumsal davranış biçimleri gibi konuları işlemektedir. Şairin "Ne Demeli?" adlı şiirinde çocuklara geçmişten geleceğe uzanan görgü kurallarının öğretilmesi amaçlanmaktadır. Aynı zamanda bu şiirler, çocuklarda hümanizm duygusunun gelişmesine ve olumlu davranışların kazanılmasına katkı sağlamaktadır.

Bu bağlamda şairin söz konusu şiirinden kısa bir bölüm aşağıda verilmiştir.

Apam senin bazardan	*Ablan sana pazardan*
Alma satıp äkeldi.	*Bir elma alıp geldi.*
Eñ ülkenin, jaqsısın	*En büyüğünü, en iyisini*
Sağan tañdap äperdi.	*Senin için seçip aldı.*
Ne dep barıp jev kerek?	*Ne demeli, alıp yemeli?*

Anvarbek Düysenbiev'in şiirleri tür bakımından oldukça zengindir. Şair; peri masalları, saymacalar ve çeşitli şiir türlerinde

eserler vermiştir. Halk şiirinin eski biçimlerinin yeni bir içerikle geliştirilmesine örnek olarak gösterilebilecek şiirlerinden biri de "Beş Parmaktır.

Balalarım, turındar!	*Çocuklarım, durunuz!*
Sözge moyın burındar.	*Söze kulak veriniz.*
Bas barmaq,	*Baş parmak,*
Jatıp aldıñ talaydan,	*Uzun zamandır yatıyorsun,*
Buzavlardı baq, aynam.	*Buzağılara bak güzelim.*
Keşke üyge kelgende,	*Akşam eve geldiğinde*
Quyıp berem aq ayran.	*Sana ak ayran koyuveririm.*

Kazak çocuk edebiyatının gelişimi üzerine değerlendirmelerde bulunan araştırmacı yazar H. Süyinşaliev, 1954 yılında Komünizmin Şafağı gazetesinde yayımlanan *"Alıstagı Avılda Povesti Hakkında"* adlı makalesinde Berdibek Sokpakbaev'in eserleri hakkında önemli tespitlerde bulunmuştur. Süyinşaliev'e göre Sokpakbaev'in çocukların hayatını konu alan yazıları, çocuk edebiyatına önemli katkılar sağlamış; yazarın çocuklara yönelik eserler yazma konusundaki ısrarı oldukça başarılı sonuçlar vermiştir (Süyinşaliev, 2006:124).

Nitekim Sokpakbaev'in 1957 yılında yayımlanan "Benim Adım Koja" adlı eseri, Kazak çocuk edebiyatının en tanınmış eserlerinden biri hâline gelmiştir. Eserin orijinal adı "Kendim Hakkında Bir Hikâye" olmakla birlikte, "Benim Adım Koja" adıyla büyük bir ün kazanmış (Durukoğlu ve Montayana, 2018: 133), çocuk edebiyatı alanında önemli bir fenomen hâline gelmiştir.

Çocuk edebiyatına katkıda bulunan bir diğer isim de Şona Smakanulı'dır (1924–1988). Yazarın "Totiyayın / Gözyaşı" (1959) ve "Şimaybek Pen Şınketpe / Şimaybey ile Doğruya Varma" (1960) adlı şiir kitaplarında yer alan eserlerinde cesur bir mizah anlayışı ve güçlü bir hiciv dili dikkat çekmektedir. Bu özellikler, çocukların ilgisini çekmiş ve onların bu tür eserlere yönelmesini sağlamıştır.

Çocuk edebiyatında mizah ve eğlence unsurunun önemine dikkat çeken yazarlardan biri de Mihail Prişvin'dir. Prişvin'e göre

çocuklar için yazılan eserlerde komik anlatım, eğlenceli dil ve oyun unsurları önemli bir yer tutar. Ona göre bir kitap, genç nesillere sunulan gerçek bir hazine olup yetişkinlerde estetik duygular uyandıran eserlerin çocuklara da benzer duygular kazandırması gerekmektedir. Bu değerlendirmeler, çocuk edebiyatının temel işlevlerini ortaya koymakta ve çocukların psikolojisini derinden etkileyen eserlerin önemini vurgulamaktadır.

Bu bağlamda, Kazak çocuk edebiyatının önemli temsilcilerinden biri de Berdibek Sokpakbaev'dir (1924–1992). Sokpakbaev yazı hayatına şiirle başlamış, daha sonra çocuk edebiyatı yazarı olarak ün kazanmıştır. Yazarın çocuklar ve yetişkinler için kaleme aldığı yirmiden fazla hikâye ve romanı bulunmaktadır (Durukoğlu ve Montayana, 2018: 134). Savaş sonrası dönemin en yetenekli yazarlarından biri olarak kabul edilen Sokpakbaev, Kazak nesrinin en üretken isimlerinden biri olarak da anılmaktadır.

Yazarın "*Benim Adım Koja*" (1957) adlı eseri, çocuk edebiyatının en sevilen kitaplarından biri hâline gelmiş; Rusça, Ukraynaca, Fransızca, Litvanca, Letonca ve Özbekçe gibi birçok dile çevrilmiştir. Bunun yanı sıra *"Benim Adım Koja", "Çocukluğa Yolculuk", "Boztöbe'de Bir Kız Var", "Ölüler Dönmez" ve "Neredesin Elmas"* gibi eserleri Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği halklarının dillerine ve diğer dünya dillerine çevrilmiş, ayrıca sahne ve sinema uyarlamaları yapılmıştır.

Nitekim 1967 yılında Fransa'nın Cannes şehrinde düzenlenen *Uluslararası Çocuk ve Gençlik Filmleri Festivali*'nde senaryosunu Sokpakbaev'in yazdığı *"Benim Adım Koja"* filmi özel ödüle layık görülmüştür.

3-BÖLÜM

BAĞIMSIZLIK SONRASI KAZAK ÇOCUK EDEBİYATI (1990'dan Günümüze)

Yirminci asrın en önemli olaylarından biri, Sovyetler Birliği'nin dağılması ve bağımsız Türk devletlerinin ortaya çıkmasıdır. Bu tarihi gelişme, bütün Türk toplulukları için önemli sonuçlar doğurmuştur. Ancak yüzyılın başında yaşanan büyük savaşlar ve mağlubiyetler, Türk toplulukları için ağır kayıplara yol açmıştır. Doğuda Türkistan toprakları işgale uğrarken, batıda Osmanlı toprakları işgal edilmiştir. I. Dünya Savaşı'nda hükmen yenilmiş sayılan Türkler, büyük toprak kayıplarına uğramış ve var olma mücadelesi/kurtuluş savaşı vererek ayakta kalabilmişlerdir. Tüm bu olaylar, Türkler için yeniden ayağa kalkma, gelişme ve dünya ile yarışma ortamını hazırlamıştır.

> "Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, 31 Ağustos 1991'de bağımsızlığını ilan eden Kazakistan'ın yanı sıra Azerbaycan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan da bağımsızlık kazanmış; böylece yeni bir dönem başlamıştır. Kazakistan'ın bağımsızlığını ilan etmesi, Kazak edebiyatını da yeni bir döneme taşımıştır.''

Sovyet dönemindeki siyasi yasaklardan ve sosyalist kıskacından kurtulan Kazak edebiyatçıları, bağımsızlığın ilk yıllarında büyük bir şaşkınlık yaşamışlardır. Bu şaşkınlık, toplumda edebiyatın önemini yitirdiği yönünde bazı düşüncelere yol açmıştır. Ancak bu yıllar, Kazak edebiyatı için öze dönme, kendine gelme ve özgür dünyanın bir parçası olarak yeniden inşa süreci olmuştur.

Toplumların hayatında büyük değişim ve dönüşüm dönemleri, idari değişimlerle paralel gelişse de sosyal yaşamda ve edebiyatta hemen kendini göstermez. Yeni dönemde insan ve toplum hakkında ortaya çıkan düşünceleri ele alan eserler, yeterince üretilmemiştir. Bağımsızlık yıllarında Kazak edebiyatı, özellikle Kazak çocuk edebiyatı, topluma kendini tanıtmak için çeşitli yollar denemiştir. Ülke içinde tanınmış Kazak şair ve yazarlarını anma

etkinlikleri düzenlenmiş, Kazak anlatı geleneğinin büyük temsilcileri ve güzel örnekleri tanıtılmıştır. Bunun yanı sıra çocuk edebiyatı temsilcileri, eğitim bilimleri ve pedagoji konferansları aracılığıyla da bu alana katkıda bulunmuşlardır (Sayadılova, 2010).

Bağımsızlık sonrası Kazak edebiyatının bir diğer önemli özelliği, Ekim Devrimi sonrasında çeşitli iftiralar sonucu tutuklanıp sürgün edilen ve idam edilen Kazak aydınlarının hak ettikleri değeri görmeye başlamasıdır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından hemen önce, Nisan 1988'de Şakerim Qudayberdiyev'in, Aralık 1988'de Mağcan Cumabayev, Ahmet Baytursunov, Mircakıp Dulatov ve Cüsipbek Aymavıtov'un eserlerinin yasaklı olma durumu kaldırılmıştır. Önceleri yasaklı olan eser ve çalışmalar, 1988 yılı itibarıyla asıllarına uygun şekilde basılmaya başlanmıştır.

Kazak edebiyatı geleneği içinde devam eden önemli bir çizgi de memleketin geçmişine dair araştırmalar yaparak tarih bilinci oluşturma çabasıdır. Bağımsızlığın ilk on yılında Muhtar Ävezov'un "Abay Jolı / Abay Yolu" (1952) adlı tarihi romanı tekrar tekrar basılmış ve tarihi roman geleneğinin canlanmasına öncülük etmiştir.

> "Sovyetler döneminde yazmaya başlayan Abdicemil Nurbeisov'un "*Songı Parız*" (1999) adlı romanı ise çeyrek asırda tamamlanmış; eserde düşünceler dolaylı anlatım yöntemiyle ifade edilmiştir. Benzer şekilde Z. Qabdulov'un *"Gan Men Ter"* romanı Kazak halkının Ekim Devrimi öncesi dönemini özetlerken, *"Sonqı Parız"* romanı Sovyetler Birliği döneminin yaşam ve koşullarını aktarmaktadır.''

Bağımsızlık sonrası yazar Hasen Abileyev'in "Oturar Oryanı" adlı romanı, Cengiz Han'ın Kazakistan'ı istila etmesini konu almakta ve Otırar şehrinin bu istila sırasında yaşadığı yıkımı anlatmaktadır. Bu tür eserler, Kazak gençlerini kendi tarih ve kültürlerini daha fazla düşünmeye ve yeni eserler üretmeye teşvik etmiştir. Çocuk edebiyatı da bu gelişmeden payını almış; toplumsal talep doğrultusunda çocuk versiyonları yazılmış ve yayımlanmıştır.

Bağımsızlık sonrası Kazak aydınları, öncelikle Kazak tarih ve kültürüne yönelmiş; daha sonra tüm Türklerin tarih ve kültürel mirasına sahip çıkma arzusuyla çalışmalar yürütmüşlerdir. Bu bağlamda Rısgül Abilhamitkızı, "Çocuk Edebiyatının Gelişimi ve Kalıplaşması Devri" adlı çalışmasında, Türk dünyası çocuk edebiyatının başlangıcının, Türklere ait destani geleneklerden ve folklorik ürünlerden izlenmesi gerektiğini vurgular. Abilhamitkızı, sözel ve yazınsal anlatı geleneğinin değerlendirilmesini önermekte ve Kazak çocuk edebiyatının ilk kaynağının çocuk folkloru, ikinci temel kaynağının ise eski Türk edebiyatı olduğunu belirtmektedir (2012:84-86).

Araştırmacı, özellikle V–VIII. yüzyıllarda taşlara kazınan Orhun–Yenisey yazıtları, Oğuzname, Kitabı Dede Korkıt, Divan–ı Lügat'it Türk, Kutadgu Bilik, Divan-ı Hikmet, Atabet'ül Hakayık, Bakırgani Kitabı, Kodeks Kumanikus, Kıssasu'l-Enbiya, Hüsrevü Şirin, Muhabbetname ve Gülistan Tercümesi gibi eserleri örnek vererek, günümüz çocuk edebiyatının Türk dünyası kültür mirasına dayandırılması gerektiğini vurgular (Abilhamitkızı, 2012:84-86).

Kirabayev'e (1971:272) göre, çocuk edebiyatı 19. yüzyılda başlayamaz; çocuk edebiyatının temeli folklordur ve eski Türk halklarının ortak mirasıyla devam eder. Abdilhamitkızı (2012) ise, çocuk edebiyatının ne Ahmetov'un belirttiği gibi 1918–1930 yıllarında ne de diğer yazarların işaret ettiği gibi 19. yüzyılda başladığını ifade eder. Ona göre, Kazak çocuk edebiyatının kaynağı çocuk folkloru ve Türk halklarının eski ve yeni dönem edebi mirasıdır.

Yeni dönem Kazak aydınlarının çocuk edebiyatına yaklaşımı doğrultusunda, Kazak halk edebiyatını temel alarak çocuk edebiyatı ürünleri aşağıdaki şekilde sınıflandırılabilir:

- Kazak çocuk folklorik edebiyat eserleri,
- Eski Türk halklarının ortak değerlerini işleyen çocuk edebiyatı eserleri,
- IX–XIX. yüzyılların ilk dönemindeki nazım ve nesir türlerine ait çocuk edebiyatı eserleri,

- XIX. yüzyılın ikinci döneminde eğitimci aydınlar tarafından yazılan çocuk edebiyatı eserleri,
- XX. yüzyılın ilk döneminde Alaş edebiyatı devrinde ortaya çıkan çocuk edebiyatı eserleri,
- Sovyetler dönemi çocuk edebiyatı eserleri,
- Çağdaş Türk edebiyatları devri çocuk edebiyatı eserleri.

Kazakistan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte Kazak edebiyatı kendi özgün gelişim yolunu izlemeye başlamıştır. Ş. Murtaza, M. Mağavin, A. Kekilbayev, D. İysabekov, T. Äbdik ve B. Nurjekeyev, Sovyet döneminin sınırlı ikliminde başlattıkları çalışmalarını sürdürürken, bir sonraki nesilden B. Muqay, N. Aqış ve T. Ahmetjan, toplumun nabzını yakalayan eserleriyle bağımsızlık sonrası Kazak hikâyeciliğini devam ettirmişlerdir.

Çarlık dönemi ve Sovyet döneminde yaklaşık bir buçuk asırlık esaretten kurtulmanın sevincini yaşayan Kazaklar, Sovyet döneminde dile getirilmesi yasaklanan birçok konunun üzerindeki dokunulmazlıkları kaldırmışlardır. Edebî tenkidin usta isimlerinden Danday Isqaqulı, bu durumu şöyle ifade etmektedir:

> "Son zamanlarda Kazak edebiyatında büyük değişimler söz konusudur. Eskiden yazarlarımız sınırlı üslup ve teknik kullanmak zorundaydı; artık güzel edebiyatın önündeki bütün engeller kalkmıştır." (Isqaqulı, 2005:411)

Bağımsızlıkla birlikte Kazak hikâyeleri, içerik ve teknik açıdan değişmeye başlamış, millî folklor unsurları ve millî zihniyet ön plana çıkmıştır. Dünya edebiyatındaki çeşitli teknik ve yöntemler kullanılmaya başlanmış, millî sembollere yoğun vurgu yapılmıştır. Konuşulması yasak olan konular da artık özgürce ele alınabilmiştir; örneğin 1986'daki Jeltoksan kalkışması, 1989'daki Semey nükleer denemesi, dini konular ve Afganistan'da vatani görevini yerine getiren askerler gibi... Hikâyelerde düz anlatımın yanı sıra alegorik ve sembolik anlatım da ön plana çıkmıştır. Aşağıdaki şiir, Kazak toplumunun soy-boy kültürel geleneğini yansıtan bir örnektir:

Oynap-külip jüriv kerek,	*Oynayıp gülüp yürümek gerek,*
Oylap jürip-turıv kerek!	*Düşünüp yürüye durmak gerek!*
Jeti jaska jetpey bala	*Yedi yaşına ulaşan çocuk,*
«Jeti atasın» biliv kerak!	*“Yedi atasını” bilmesi gerek!*
«Jeti atasın» bilmegen,	*Yedi atasını bilmeyen,*
Kulagına ilmegen,	*Buna kulak asmayan,*
Uyatka kalıp alkada:	*Toplumda ayıplanır:*
«Argı tegi – kul!» degen.	*“Soyu sopu – kul” denirmiş.*
Tura almaydı tosılmay,	*Duramazdı toslamadan,*
Jüre almaydı katesiz...	*Yaşanmazdı hatasız...*
«Jelikbastı» osınday..	*Onun gibi “çelik başlı” olan,*
Deydi halık: «Jetesiz!».	*Diyordu halk: “Olasınız!”.*

Kazak çocuk edebiyatının önde gelen temsilcilerinin eserleri detaylı biçimde incelense de eleştirmenlerin çocuk edebiyatı araştırmalarının tam anlamıyla analiz edildiği söylenemez. Bu nedenle, çocuk nesri de dahil olmak üzere Kazak çocuk edebiyatından bahsetmek tek başına yeterli değildir.

Günümüz Kazak yazarlarının çocuk edebiyatına ilgisi, bu edebiyatın gelişme düzeyi, sanatsal değeri ve ilginçliği, çocukların ve okuyucuların memnuniyeti gibi soruların cevapları hâlen tam olarak araştırılmamıştır.

Günümüz araştırmacıları, çocuk ürünlerini zamanın gelişim ve değişim paradigmaları çerçevesinde ele almalı; çocuk nazım ve nesrinin değişim, dönüşüm, canlanma ve yenilenme süreçlerini sanatsal ve yaratıcı bir olgu olarak incelemelidir. Bu bağlamda Zeki Gürel'in 2001 yılında yayımlanan "İkibine Doğru Çocuk Edebiyatımız" adlı eserinde ifade ettiği üzere “2000'li yıllara doğru çocuk edebiyatı nicelik ve nitelik bakımından gelişerek kendi bağımsız kimliğini kazanmaya doğru ilerlemekte’’ olup estetik ve sanat kaygısı, çocuğa görelik ilkesi, ana dili bilinci ile tür ve tema çeşitliliği açısından zenginleşerek varlığını güçlendirerek sürdürmektedir. Nitekim çocuk eserlerini içsel derinlik ve dış bütünlük açısından değerlendirirken, sanat anlayışının ortaya çıkış ve oluşma şekilleri tarihsel sonuçlarla birlikte analiz etmek önemlidir. Günümüzün teknik imkânlarıyla geleneksel içeriklerin

yenilenmesi ve değişimi, kültürel ve yaratıcı ardıllık ilişkisi ile kalıp alışveriş sürecinin bir sonucu olarak görülmelidir.

Bu bağlamda, A. Bopejanova: "Özgün çocuk edebiyatı, bireysel karakterlerin psikolojisini göstermeyi başarmış olsa da zamanın derin ruhunu yansıtan eserlere hâlâ çok ihtiyaç vardır." demektedir.

Ahmetov (1965:124) ise günümüzde büyük ölçekli eserlerde toplumu ifade etme ve çocuğun dünyasını, ruhsal durumunu olumlu-olumsuz yönleriyle inceleme konusunda hâlâ eksiklikler bulunduğunu belirtir. Bu nedenle çağdaş çocuk şiir ve nesrinin sanatsal ve yaratıcı gücü, eğitsel eserler tema, olay, sanatsal içerik ve fikirler açısından ele alınarak incelenmelidir.

Rüstemova (2014:165), "Ulusal çocuk nesrinin gelişiminde yaratıcılık" temalı araştırmasında, günümüz çocuk eserlerinde yaygın olarak kullanılan "türler ve çocuğa görelik ilkesi"yle yazılan nesirlerdeki biçim ve türlerin özgün niteliklerinin belirlendiğini ifade etmektedir.

Günümüzde Kazak çocuk edebiyatını desteklemek amacıyla bir dizi proje başlatılmış, çeşitli yaratıcı yarışmalar düzenlenmiş, ödüller verilmiş ve yeni kitap yayınları teşvik edilmiştir. Çocuk edebiyatının görünürlüğünü artırmak ve bilinirliğini güçlendirmek amacıyla, Uluslararası Çocuk Yarışması *«Daraboz», "Balapan"* TV kanalı ve *"Medeniyet/Kültür"* çalışmaları toplum tarafından dikkatle takip edilmektedir.

İnternet ortamında çocuk ve gençler için sunulan görsel ve yazılı materyal sayısının artmasıyla, bu içeriklerin denetimi ve kalitesinin iyileştirilmesi de önem kazanmıştır. Bu bağlamda, Rüstemova'nın uyarladığı eserler örnek teşkil etmektedir:

- 85 bölümlük "Aldar Köse'nin Komik Hikayeleri" çizgi film dizisi,
- Dünya halk masallarından uyarlanan 50 slayt gösterisi,
- 1000 kelimelik Rusça "Çevremizdeki Dünya" dizisi,
- Kazak resimlerini içeren bir sesli sözlük.

Modern teknoloji ve 3D yazılım kullanımı, çizgi filmlerin kalitesini artırmakta ve çocukların dil öğrenimi, bilişsel yetenekleri ve düşünsel gelişimi üzerinde olumlu etki yaratmaktadır.

Bağımsızlık yıllarından itibaren Kazak çocuk eserleri yeni bir biçim ve form kazanmıştır. Genç yazarlar Şaken Kumisbayev, Arasanbay Esten, Adibay Tabıldı, Sultan Ğaliulı, Tolımbek Abdraim, Daneş Ahmet ve Kenes Orazbekov ile Bagdat Mazhitov, yaratıcı, kaliteli ve etkileyici edebi eserler üretmektedir. Ayrıca Esey Jenisov, Kalmahambet Muhametğali, Beybit Sarıbay, Ayagul Mantayeva, Adina Jusup, Serikbol Hasan ve Nurlan Kumar gibi yeni dönemin yetenekli gençleri de çocuk kitapları yazmaktadır (Kz.bilim, 21 Kasım 2020).

Şaken Kumisbayev, bağımsızlık yıllarında çocuk kitapları yazan isimlerden sadece biridir. Onun "Uzakta Büyüyen Bir Top Pelin" hikâyesi, yabancılar tarafından evlat edinilen bir Kazak çocuğun öyküsünü anlatır. Kahraman Ermek ve annesi, Kazakistan'dan evlatlık verilen ailesini Londra'da ziyaret eder. Ermek, Andrew, Almatı ve annesini asla unutmamakta; annesinin kendisine Erkebay yazan atkıya gösterdiği saygıdan dolayı bunu anlamak mümkündür.

Günümüz Kazak yazarları, yeni anlatı ve üslup arayışıyla modern olanaklardan faydalanmaktadır. Beybit Sarıbay, edebiyat çevresi ve eleştirmenler tarafından günümüzün en başarılı yazarlarından biri olarak kabul edilmektedir. İlk hikâye kitabı "Ravşan Erken Çiçek Açar", ikinci kitabı ise on altı öyküden oluşan "Qaratorğay"'dır.

Beybit Sarıbay'ın "Qaratorğay" kitabı, Uluslararası Çocuk Yarışması "Daraboz"u iki kez kazanmıştır ve "Jas Tolqın" dizisinde yayınlanmıştır. Kitapta, Oralhan'ın "Her Şey Cephede" hikâyesi ile Kahraman Temirlan'ın çocukken hapse düşmesi, hapishanede hayatının değişmesi, babasının evi terk etmesi ve annenin gelin ve torununa yardım etmeyi reddetmesi gibi zorluklar anlatılır. Hikâyede ayrıca Temirlan'ın sınıf arkadaşıyla kavga etmesi, kuş yuvası yapıp yıkması ve hapisten çıkınca kuşların tanıdık sesini

duyması gibi olaylar işlenmiştir. Arkadaşları ona "Qaratorğay" lakabını vermiş ve hikâyenin adı bu şekilde belirlenmiştir.

İbragim'a (1990:147) göre, son yıllarda çocuk edebiyatında ilginç öykü türlerinin yaygınlaşması, sürprizler ve gergin anların öne çıkması, genç okuyucunun ilgisini çekmektedir. Bu tür eserlerin, çocuklara zekâ, cesaret, sebat ve hayal gücü kazandırdığı kabul edilmektedir. Karmaşık olay örgüleri ve karakterlerin kaderi, çocuk eserlerinin yönünü belirlemektedir.

Günümüz genç kuşak yazarlarının basın, yayın ve kitle iletişim organlarında yazılı ve görsel olarak yer alması, eserlerini tanıtma ve kabul görme açısından devlet eliyle desteklenmesi; konferans, panel ve açık oturum gibi etkinliklerle teşvik edilmesi, oldukça değerli bir uygulama olarak kabul edilebilir. Kazakistan'da iki resmi dil (Rusça ve Kazakça) kullanılmakta olsa da başat dil Rusça, ikincil dil Kazakça konumundadır. Bu destekler, özellikle iki dilli çocuk okurların Rus dili lehine olan okuma ortamını Kazak dili lehine çevirmek amacıyla önem taşımaktadır.

Bugünün genç çocuk yazarlarının çoğunun devlet kurumlarında çalışıyor olması, bu alanın nasıl desteklendiğini açıkça göstermektedir. Şimdi, günümüzün genç çocuk edebiyatı yazarlarından bazılarını, aldıkları ödüller, eserleri, temaları, dil ve üslupları üzerinden kısaca tanıtmak yerinde olacaktır.

Edina Jüsip Äbdibaykızı (1981-..) Kazak çocuk dergisi Aygolek'te çalışmalarını sürdürmektedir. Yazar, Boz Ayı, Geniş Topraklar, Kabak Kabuğu, Buğday ve Sarmaşık, Diyalog, Siyah Koç, Karıncalar ve Çekirgeler, Ben Hırsız Değilim, Ateş ve Su, Yerli Toprak, Baykuşun Kararı, Üç Soğan gibi eserlerin yazarıdır ve "Altın Kalem" ödülünü kazanmıştır.

Gazeteci Aruvcan Akkulova'nın röportajında, Ädina Jusup çocuk dergisi Masal Diyarı'nın genel yayın yönetmeni olarak şunları belirtmiştir:

> "Yazar ile okuyucu arasında yakın bir bağ vardır. Her şey zamana, çocukların zevklerine ve masal taleplerine göre

değişir. Masalın dili anlaşılır, olay basit ve anlatımı özlü olmalı; çocuğu sıkmayacak biçimde sunulmalıdır."

Yazar, masalların çocukların zevklerine göre yazılma amacını da şöyle açıklamaktadır:

"Bir peri masalı, çocuğa iyiyi ve kötüyü ayırt etmeyi öğretmeli, bilişsel bir doğa duygusu kazandırmalıdır."

Ädina Jusup, 2002'den beri Çocuk Alemi adlı çocuk dergisi için çalışmaktadır. Dergide birçok çocuk eseri yayınlamakta ve çocuklarla yakın ilişki içinde olan öğretmenler tarafından hazırlanan makalelerle derginin kalitesini artırmaktadır. Bu makaleler, çocuğun karakteri, farklı ortamlarda davranış yeteneği ve dil-edebiyat becerileriyle ilgili olduğundan derginin yılda 4.000 tiraja ulaşması önemli bir göstergedir. Derginin hedef kitlesi, okul öncesi ve ilkokul çağı çocuklarıdır.

Günümüzün bir diğer genç çocuk yazarı Akberen Elgezek'tir. Yazarın Gölgeler, Garşi, Sonsuzluğun Ötesinde Mum, Fantasmagoria adlı şiir antolojileri yayımlanmıştır. Akberen Elgezek, Devlet Gençlik Ödülü "Darın", Kazakistan Gençler Birliği Ulusal Ödülü "Serper" ve "Altın Kelam", "Şemser" gibi yarışmalarda birincilikler kazanmıştır. Şiirleri İngilizce, Fransızca, İspanyolca, Arapça, Çince, Türkçe, Azerice ve Kırgızca'ya çevrilmiş; "Kayıp Çocukluk" hikâyesi ise 2008'de internette çok satanlar arasında yer almıştır. Çevrimiçi bir ankete göre, eser, "XXI. yüzyılın en iyi 20 nesir eseri" listesine girmiştir (Bilimdiler, 2020/Sevir, 29).

Gazeteci Botagöz Seti, Akberen Elgezek ile yaptığı röportajda şu soruları sormuştur:

Soru: Günümüz gençleri hangi fikirleri geliştiriyor?

Cevap: "Gençlik kendi fikirlerini arıyor. Modern nesir ve şiir, işlediği psikolojilerle karakterize edilir. Gençler, Yaradan'ı bilmek ve sevmek konusunu gündeme getiriyor. Bu, manevi dünyalarının edebiyat yoluyla algılanmasını sağlar."

Soru: Günümüz Kazak edebiyatında yabancı bir üslup var mı?

Cevap: “Modern bir nesil ortaya çıktı. Eserler yeni olduğu için bazen ‘yabancı’ bir tarz olarak algılanıyor. Gençler çok fazla yabancı edebiyat okuyor; eserlerinde bazı unsurlar bulunuyor. Bu olumsuz değil.”

Soru: Geleneksel edebiyat ile postmodern edebiyat arasında bir rekabet olacak mı?

Cevap: “Her çağın kendine ait bir edebiyatı vardır. Eserler entelektüel okuyucuya hitap ediyor. Her okuyucu, edebiyat dünyasında ihtiyacını bulur, analiz eder ve yorumlar. ‘Araştırma’ kelimesi, okuyucunun ihtiyaçlarını incelemek anlamına gelir” (Seti, 2010:66, Sevir 22).

Son olarak, günümüz çocuk edebiyatı yazarlarından Jadi Şakenulı (1967-..) Çin Kazak elinde doğmuştur. Eserleri arasında *Ak Balapan, Kıtalar Aşan Beyaz Yavru Kuş, Aldi, Aldi Böpeşim, Bala Tili, Erte Erte (masallar)* yer alır. Yazar, Çin’de Kültür Devrimi yıllarında büyümüş; bu süreçte Kazak çocuk edebiyatı ve temel yaşam koşulları açısından büyük zorluklar yaşamıştır.

Günün çocuk edebiyatı üretiminde, dil, din, tarih, kültür ve medeniyete yönelen eserler, Türk halk kültürü açısından önemli referanslar taşımaktadır. Bu bağlamda, Şakenulı’nın *“On Eki Müşel / On İki Hayvanlı Takvim”* adlı şiiri, Türk dünyasının ortak mirasına gönderme yapmaktadır. Şiirden kısa bir bölüm şöyledir:

Tışqan jılı tuğandar,	*Tavşan yılı doğanlar,*
Tırbınadı dan terip.	*Tırmalayıp tohum toplarlar.*
Sıyır jılı tuğandar,	*Sığır yılı doğanlar,*
Jürer süttey nar berip.	*Akar süt gibi aş verirler.*
Barıs jılı tuğandar,	*Pars yılı doğanlar,*
Batır bolıp jetiler.	*Bahadır olup yetişirler.*
Qoyan jılı tuğandar,	*Koyun yılı doğanlar,*
Deken seken sekirer.	*Her an zıp zıp zıplarlar*

(Şakenulı, 2013:50)

Kazak basım-yayın hayatında, çocuklar için devlet desteğiyle çok sayıda eser yeniden basılmaktadır. Örneğin, Kerkula Adlı Kendebay ve İbıray Altınsarin'ın Hikayeler ve Masallar gibi eserleri güncel basımlarla çocuk okuyuculara sunulmaktadır. İnternet ortamında da yeni nazım ve nesir örnekleri paylaşılmakta; birçok sitede Kazak çocuk edebiyatı ürünleri, konu, yazar, tür ve içerik başlıkları altında sunulmaktadır.

Günümüz Kazak çocuk edebiyatında mevsim temaları, çocukların doğayı ve çevreyi algılama biçimlerini destekleyen önemli bir anlatım aracıdır. Bu bağlamda, basın yayın organlarından derlenen sonbahar ve kış temalı şiirler, çocukların gözlem yeteneklerini ve duygusal deneyimlerini geliştirmeye yöneliktir. Şiirlerdeki ritim, tekrar ve yalın dil kullanımı, genç okurların hem dil becerilerini güçlendirir hem de mevsimlerin estetik ve kültürel değerlerini anlamalarını sağlar. Aşağıda sunulan örnekler, bu temaların günümüz çocuk edebiyatındaki temsilini göstermektedir:

Ayaz Ata	*Noel Baba*
Ak tayagın tayanıp,	*Ak bir dayağa yaslanmış,*
Tanmen birge oyanıp.	*Tan vakti uyanmış.*
Ayaz ata kelip tur,	*Ayaz Ata gelmekte,*
Ak köpige oranıp.	*Ak köpüğe sarılmış.*
Qayıramı (Nakarat):	*Nakarat:*
Al balalar, turmayıq,	*Haydi çocuklar, durmayalım,*
Bi biyleyik, oynayık,	*Dans edelim, oynayalım,*
Ayaz ata quwansın,	*Ayaz Ata sevinsin,*
Döñgelenip zırlayık.	*Toplanıp şarkı söyleyelim.*

(Turgınbayeva, Künsulı, 2011)

2. örnek:

Qıs Qızığı	*Kış İlginçliği*
Appaq köşe bar bala,	*Beyaz sokağı olan çocuk,*

Appaq oylap, qır attar.	*Beyaz düşünceler, kır atlar.*
Ak şatırlıqı üyler,	*Beyaz çatılı evler,*
Ak jamılıp tur baqtar.	*Bahçeler beyazla kaplı.*
Qayıramı (Nakarat):	*Nakarat:*
Şañğı, şana sayla,	*Kayak ve kızak seçin,*
Konkyiñdi bayla,	*Patenlerini bağla,*
Dumandaytıp oyna,	*Eğlen ve oyna,*
Qıs qızığın toyla.	*Kışın eğlencesini kutla.*

1991 yılında Kazakistan'ın bağımsızlığını kazanması, ülkenin edebî ve kültürel hayatında yeni bir dönemin başlangıcını işaret etmiştir. Bu süreç, sadece yetişkin edebiyatında değil, çocuk ve gençlik edebiyatında da yaratıcı bir dinamizmin ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır. Bağımsızlık yılları, genç yazarların ulusal kimlik, tarih ve kültürel miras temalarını eserlerinde ön plana çıkardığı bir dönem olarak öne çıkar. Bu bağlamda, günümüz Kazak çocuk edebiyatının önde gelen temsilcilerinden Tolqın Jeksenbayeva, bağımsızlık temalı şiirleriyle hem tarih bilincini genç nesle aktarmakta hem de Kazak toplumunun özgürlük ve kimlik arayışını duygu ve düşünce düzeyinde ifade etmektedir. Aşağıda sunulan şiir, bu çabanın somut bir örneği olarak, bağımsızlık ideallerinin çocuk ve genç kuşaklara aktarımını şiirsel bir dille gözler önüne sermektedir.

Bağımsızlık Temalı Şiir – Tolkın Jeksenbieva'nın bir şiiri:

Arğı tegim jaralğan Gun-Saqtardan,	Atalarım Hun ve Sakalardan doğmuş,
Tonyqıq-Külteginmen mın maqtanam,	Tonyukuk-Kültegin ile gurur duyuyorum,
İtalyandı jawlağan Edilbabam,	İtalya'yı fethetmiş Edil (Atila) atam,
Solardan Qazaq degen nesil qalğan.	Onlardan Kazak denen nesil kalmış.
Men kim edim, keşegi bolğandaqta,	Ben kimdim, geçmişte var olduğumda,
Quldıq degen sananı sodan uqqan,	Kulluk denen fikri ondan öğrendim,

Men buginde azatpın, azamatpın, Salat-destürli, til men dinge oraldıqta.	Ben bugün özgürüm, vatandaşım, Gelenek-görenek, dil ve dine döndük.
‘Elim-ay’ dep zarlagan azalı ündi, Teren tarih umıtpas azabındı, Terezeni ten ustap turmız bügin, Törtküldünye tanımdı Qazağım.	‘Ülkem ay’ diye ağlayan hüzünlü ses, Derin tarih acılarını unutmaz, Pencereyi açıp bakıyoruz bugün, Bütün dünya Kazaklarımı tanıdı.
Azattığım mäñgilik bolsın elim, Bereke men birlikke tolsın jerim, Balalarım ansagan Tevelsizlik, Basımızğa bakıt bop konsın elim.	Bağımsızlığım sonsuz olsun yurdum, Birlik ve bereketle dolsun memleketim, Balarımızın özlediği bağımsızlık, Başımıza şans olup konsun ülkem.

(Jeksenbaeva, 2018)

Genel olarak bağımsızlık sonrası Kazak çocuk edebiyatı, 1990’lardan günümüze kadar önemli bir gelişim ve dönüşüm süreci yaşamıştır. Sovyet dönemi kısıtlamalarından kurtulan yazarlar, artık tarih, kültür ve kimlik temalarını özgürce işleyebilmekte; millî bilinç, folklorik miras ve geleneksel değerler eserlerin temel eksenini oluşturmaktadır. Bu dönemde edebiyat, yalnızca çocukları eğitmek ve eğlendirmekle kalmamış, aynı zamanda Kazak kimliğini ve ulusal hafızayı yeni nesillere aktarma görevini de üstlenmiştir. Bu bağlamda, bağımsızlık sonrası çocuk edebiyatı hem geçmişin izlerini taşıyan hem de modern teknik ve anlatım biçimlerini benimseyen bir yapı kazanmıştır.

İçerik açısından, çocuk eserleri tarihî olaylar, kültürel figürler ve folklorik anlatılar üzerinden millî aidiyet ve değerleri

vurgulamaktadır. Eserler, çocukların toplumsal ve bireysel farkındalığını artırmayı, kültürel mirası kavramalarını ve etik değerleri öğrenmelerini sağlamaktadır. Tematik çeşitlilik açısından ise; doğa, mevsimler, tarih, aile, arkadaşlık, kahramanlık, özgürlük ve bağımsızlık gibi konular ön plana çıkmaktadır. Ayrıca, şiir ve nesir türlerinde hem klasik hem modern anlatım teknikleri kullanılarak çocukların dil gelişimi, hayal gücü ve estetik duyarlılıkları desteklenmektedir. Günümüz yazarları, yaratıcı yarışmalar, televizyon programları ve internet platformları aracılığıyla eserlerini çocuklarla buluşturarak edebiyatın görünürlüğünü ve erişilebilirliğini artırmıştır. Böylece bağımsızlık sonrası Kazak çocuk edebiyatı, kültürel süreklilik ve modern edebiyat anlayışını birleştiren dinamik bir alan hâline gelmiştir.

4. BÖLÜM

KAZAK ÇOCUK EDEBİYATI ÜRÜNLERİNİN İÇERİK İNCELENMESİ

Bu bölümde, Kazak çocuk edebiyatı ürünlerinin içeriği ele alınmakta olup yapısal özellikleri, temalar ve estetik değerler incelenmektedir. Çocuk edebiyatı, yalnızca dil aracılığıyla yapılan bir sanat türü olmayıp, aynı zamanda çocukların duygusal, zihinsel, bilişsel ve kültürel gelişim süreçlerini destekleyen çok boyutlu bir iletişim aracıdır. Bağımsızlık sonrası dönemde Kazak çocuk edebiyatı, geleneksel folklorik öğeler ile çağdaş temaları birleştirerek, çocukların dil, kavram ve değer dünyalarının şekillenmesinde merkezi bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, eserlerin içerik, tema ve yapı özellikleri; çocuğa görelik ilkesi, kültürel aktarım ve eğitsel katkılar açısından ele alınarak değerlendirilecektir.

Çocuk edebiyatı, çocuklar için dille ve görsellikle yapılan özgün bir sanat alanıdır ve çocuğun gelişim evrelerine uygun olarak duygu, düşünce ve hayal dünyasını yansıtmayı amaçlar. Bu bağlamda çocuk edebiyatı ürünleri, yalnızca eğlendirici metinler değil, aynı zamanda çocukların dil gelişimi, anlama ve kavrama becerilerini destekleyen pedagojik araçlardır. Çocuk edebiyatı, dil, yazı, çizgi ve resim sanatlarının bütünleştiği bir alan olarak, erken çocukluk döneminden başlayarak ergenlik evresine kadar uzanan bir yaşam sürecinde çocuğun kültürel ve sosyal gelişimine katkı sağlar. Bu nedenle çocuk kitaplarının hem içeriği hem de biçimsel özellikleri, çocuğun yaş, ilgi ve gereksinimlerine uygun olarak tasarlanmalıdır (MEB, 2013:4; Yazıcı, 2009:135).

Bağımsızlık sonrası Kazakistan, sosyo-kültürel ve politik açıdan önemli bir değişim ve dönüşüm sürecine girmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Kazak halkı, dil, kültür ve tarih bilincini yeniden inşa etme fırsatı bulmuş; bu durum çocuk edebiyatına da yansımıştır. Özellikle iki resmi dilin (Kazakça ve Rusça) kullanımındaki dengeler, çocuk kitaplarının içerik ve dil tercihlerine doğrudan etki etmiş, Kazak dili lehine okuma ortamını

güçlendirmeyi amaçlayan devlet destekli yayıncılık ve eğitim programları hayata geçirilmiştir. Bu süreç, bağımsızlık sonrası genç yazarların üretiminde millî kimlik, kültürel miras ve folklor temalarının ön plana çıkmasına da zemin hazırlamıştır.

Kazak çocuk edebiyatı ürünleri, tematik açıdan zengin ve tür açısından çeşitlilik gösterir. Aile ve arkadaş ilişkileri, geleneksel değerler, doğa ve çevre, tarihi ve millî bilinç, özgürlük ve bağımsızlık gibi temalar öne çıkar. Aynı zamanda modern tekniklerin kullanıldığı çizgi film ve sesli sözlük gibi görsel-işitsel materyaller, çocukların hem dilsel hem bilişsel gelişimini destekleyerek metinlerin öğrenme süreçlerine entegrasyonunu güçlendirmektedir. Bu ürünler, çocukların kelime dağarcığını genişletmek, dil bilincini geliştirmek ve kavramsal anlayışını derinleştirmek gibi işlevleriyle, kültürel bir aktarım ve sosyal öğrenme aracı olarak da değerlendirilebilir.

Bu çalışma, bağımsızlık sonrası Kazak çocuk edebiyatı ürünlerini içerik, yapı ve temalar bağlamında ele almayı amaçlamaktadır. Araştırma kapsamında, çocuk kitaplarının dış ve iç yapısal özellikleri, dil ve anlatım özellikleri, tematik çeşitlilikleri ve görsel öğelerle bütünleşme biçimleri incelenecek; ayrıca çocuk edebiyatının pedagojik ve kültürel işlevleri üzerine değerlendirmeler yapılacaktır. Bu çerçevede çalışma, Kazak çocuk edebiyatının bağımsızlık sonrası gelişim dinamiklerini ortaya koymayı ve günümüz genç yazarlarının eserlerinde gözlemlenen yaratıcı, estetik ve eğitsel eğilimleri akademik bir perspektifle sunmayı hedeflemektedir.

Çocuk kitapları, okul öncesi ve okul çağı kitapları olmak üzere iki ana kategoriye ayrılır. Bu eserlerin çocuğun anadilini öğrenmesi, kelime dağarcığını geliştirmesi, dil bilinci kazanması ve kavram dünyasını zenginleştirmesi açısından önemli işlevleri vardır. Kitapların bu işlevleri yerine getirebilmesi için, hem dış yapı (boyut, kâğıt, sayfa düzeni, resim kullanımı) hem de iç yapı (tema, olay, kahramanlar, içerik) açısından çocuğa uygun biçimde tasarlanması gerekir. Çocuğa görelik ilkesi, kitapların yaşa uygun

içerik ve anlatımla hazırlanmasını, çocuğun dönemsel ilgi ve gereksinimlerini dikkate almayı zorunlu kılar (Yazıcı, 2009:135).

Çocuk edebiyatı eserlerinin temel katkıları dört başlıkta özetlenebilir:

1) Çocuğun aile ve çevresinden edindiği dil becerilerinin gelişimine destek olması,

2) Dilin özgünlüğünü ve estetik yönünü çocuklara hissettirmesi,

3) Kavram dünyasının zenginleşmesine katkı sağlaması,

4) Dil bilinci ve duyarlılığı kazanma sürecinde işlevsel bir uyaran olması.

Bu özellikler, özellikle okul öncesi dönemde çocuğun okuma kültürü edinmesi ve öğrenme süreçlerine hazırlanmasında önemli bir rol oynar.

Kazak çocuk edebiyatında, eserler çoğunlukla millî kültür, folklor, doğa, aile değerleri ve bağımsızlık temaları üzerine yoğunlaşmaktadır. Şiir ve nesir biçiminde sunulan eserler, çocukların duygu ve düşüncelerini geliştirmekle kalmayıp, onların kültürel kimlik ve estetik algılarını da besler. Bağımsızlık sonrası dönemde genç yazarlar, modern teknikleri, interaktif görsel ve işitsel öğeleri kullanarak çocuk edebiyatını zenginleştirmiş, eserlerinde hem geleneksel hem de çağdaş temaları bir arada sunmuşlardır. Bu bağlamda Kazak çocuk kitapları, çocukların bireysel gelişimine katkı sağlarken, kültürel miras ve ulusal kimliğin aktarımında da etkili bir araç olarak öne çıkmaktadır.

4.1. Kazak Çocuk Edebiyatı Ürünlerinin İçerik Özellikleri

Çocuk edebiyatı ürünlerinin incelenmesinde, görsel tasarım, içerik ve dil-anlatım unsurları gibi temel ölçütler ele alınır. Görsel tasarım bağlamında, çocukların yaş düzeylerine uygun resimleme, metin tasarımı, kapak ve cilt, boyut, sayfa düzeni ve yazı tasarımı dikkate alınır. İçerik özellikleri kapsamında ise edebi unsurlar, konu, karakter, kurgu, üslup ve iletişim biçimleri

değerlendirilir. Dil ve anlatım bağlamında ise sözcük dağarcığı, cümle yapısı ve söz sanatları üzerinde durulur. Bu çerçevede yapılan incelemeler, çocuk edebiyatı ürünlerinin hem estetik hem de pedagojik değerlerini ortaya koyar.

Kazak edebiyatı, sözlü gelenekten beslenen ve 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Tatar ve Rus diliyle yazılmış eserlerin Kazak diline aktarılmasıyla zenginleşmiş, Abay, İbıray ve Velihanov gibi yazarların eserleriyle kendi dil ve anlatı geleneğini oluşturmuştur (Jusupov, 2012: 24-29; Äbilhamitkızı, 2013: 80-82). 19. yüzyılın son çeyreği ile 20. yüzyılın başında devrin aydınları tarafından kaleme alınan çocuk kitapları, folklorik eserlerden esinlenmiş, yerli halkın kültür, inanç ve yaşantısından beslenmiş; milli, dini, ahlaki ve insani temaları işleyen modern bir görünüm kazanmıştır.

Kazak çocuk edebiyatı ilk dönem ürünleri, genel olarak "çocuk için" ve "çocuk duyarlılığı" ilkelerine göre, Sovyet dönemi ürünleri ise "çocuğa görelik" ilkesi doğrultusunda şekillenen yazınsal ürünlerden oluşur. İlk dönemde yazılan eserler, çocuğun okuma gereksinimini karşılamaya yönelikken, Sovyet döneminde aynı eserler çocuğa görelik ilkesine uygun olarak Sovyet ideolojisine hizmet edecek biçimde kurgulanmıştır. Bu bağlamda, Kazak çocuk edebiyatı ürünleri hem çocuğun yazılı ve görsel iletişimini sağlayan hem de okuma alışkanlığı kazandıran ve çocuk dünyasından yetişkin dünyasına geçişi kolaylaştıran etkili araçlar olarak değerlendirilmektedir.

Eleştirmenler Bulkınşev, Erubayev ve Ergöbek, Kazak çocuk edebiyatı ürünlerini incelerken hem dış yapı hem iç yapı özelliklerini ele almışlardır (Bulkınşev, 1938: 279-299; Erubayev, 1965: 378; Ergöbek, 2003: 128). Bunun yanı sıra eserlerin Sovyet ideolojisine hizmet edip etmediği, eski inanç ve gelenekleri savunup savunmadığı, ateist öğretiye ters düşüp düşmediği gibi kriterler üzerinden ikincil bir eleştiri yapılmıştır. Örneğin, Ahmet Baytursunov ve Magjan Cumabayev gibi aydınlar muhalif fikirleri nedeniyle idam edilmiş, S. Seyfullin, B. Maylin ve M. Müsiripov gibi

yazarlar ise eserlerinde rejimin yanlış uygulamalarını realist biçimde eleştirirken benzer takiplere maruz kalmışlardır.

Bu çalışma kapsamında Kazak çocuk edebiyatı ürünlerinin içerik özellikleri; görsel tasarım, konu ve karakter seçimi, kurgu ve üslup, dil ve anlatım yönlerinden kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Bu yaklaşım, hem çocuk edebiyatının estetik ve pedagojik değerlerini hem de tarihsel ve ideolojik bağlamdaki dönüşümlerini anlamayı mümkün kılmaktadır.

4.2. Çocuk Kitaplarının İçerik Özellikleri

İçerik, "sözlü veya yazılı anlatımda verilmek istenen öz, düşünce ve duygular ile imgelerin bütünü" olarak tanımlanır (TDK, 2011: 1144). Bir kitabın ne söylediği, neyi anlattığı ile ilgili olan içerik, biçimsel açıdan ne kadar özenle tasarlanmış olursa olsun iyi bir kurguya sahip değilse hedef kitlesine ulaşmakta zorlanabilir. Yazınsal açıdan nitelikli çocuk kitaplarında konu, tema, ileti ve karakter gibi temel unsurların uyum içinde verilmesi gereklidir.

Çocuk kitaplarının içerik açısından değerlendirilmesinde, çocuğun düşünce ve hayal dünyasını geliştirme, okuma ilgisini artırma, öğrenme merakını uyandırma, eğlenceli ve öğretici olma gibi ölçütler ön planda tutulur. Bu kriterler, yalnızca edebi türün özelliklerine uygun dil kullanımıyla sınırlı kalmaz; aynı zamanda okur kitlesinin yaş düzeyi de dikkate alınmalıdır. Çünkü bir kitabın anlaşılabilirlik ve okunabilirlik düzeyi, doğrudan bu faktörlere bağlıdır.

Çocuklar, okudukları kitaplar hakkında genellikle "eğlenceli, hoşuma gitti, okunmuyor, akıcı veya sıkıcı" gibi net ifadelerle görüş belirtirler. Bu nedenle, iyi yazılmış çocuk kitaplarını belirlemek için çocukların deneyimlerine kulak vermek büyük önem taşır. Kurgu değerlendirmesinde ise konu, mekân, karakterler, ana fikir ve bakış açısı gibi geleneksel ölçütlerden hareket edilmelidir. Özellikle Kazak çocuk edebiyatı ürünlerinin farklı türleri için farklı ölçütler kullanmak gereklidir. Örneğin, bilgilendirici kitapların doğru ve tarafsız olması, resimli kitaplarda yazınsal metin ile resimsel metnin uyumlu olması zorunludur;

öyküleyici metinlerde ise yazarın belirli bir bakış açısı ya da taraf tutması hoş görülebilir. Şiirsel metinlerde ise söz sanatlarına dayalı ifadeler, mecaz ve istiare kullanımı önem taşır (Şimşek vd., 2014: 94).

Çocuğun bir birey ve okur olarak nasıl algılanması gerektiği sorusuna Nas (2007:7) şöyle yanıt verir: "Çocuk, yetişkinin küçük bir örneği değil, kendine özgü bir dünyası, düşünme biçimi ve algısı olan bir insandır." Bu bağlamda çocuğa yönelik edebiyatın niteliği, yalnızca yazılı veya sözlü olmasına değil, aynı zamanda okuru konu, karakter, olay ve kurgu bakımından içine çekebilmesine, dil ve anlatım yönünden okuru kendine bağlayabilmesine bağlıdır. Bu bölümde, Kazak çocuk edebiyatı ürünlerinin içerik unsurları çerçevesinde konu, karakter, kurgu, üslup ve ileti, ayrıca dil ve anlatım açısından söz varlığı, cümle yapısı ve söz sanatları üzerinde bir değerlendirme yapılacaktır.

4.2.1. Çocuk Kitaplarında Konu / Tema

Konu, bir yazıyı oluşturan, üzerinde söz söylenen, düşünce veya duygu belirtilen olay, olgu, durum ya da sorundur (Özdemir, 2002: 20). Tema ise, bir eserde ele alınan, yazarın önemli bulduğu fikir veya duygular etrafında şekillenen ana düşünceyi ifade eder. Kaynağını genellikle gerçek yaşamdan alan konular, yazarın dil, düşünce ve hayal gücü ile yeniden biçimlenerek okuyucuya sunulur. Türkçe Sözlük'te konu, "konuşmada, yazıda, eserde ele alınan düşünce, olay veya durum, mevzu" olarak tanımlanırken; tema, "asıl konu; öğretici veya edebi bir eserde işlenen konu, düşünce, görüş" biçiminde açıklanmaktadır (TDK, 2011: 1476, 2315).

Çocuğun hayal dünyası yetişkinlerden oldukça farklıdır ve çocukların düş kurmaya, hayal etmeye olan ihtiyacı daha fazladır. Bu nedenle, çocukların yaşantı, ilgi ve gereksinimlerini dikkate almayan kitaplar, onların okuma isteğini azaltmakta ve kitaptan uzaklaşmalarına neden olmaktadır. Çocuklar, mantıklarıyla uyumlu, masalsı ve zaman zaman olağanüstü olaylar içeren kitapları okumaktan hoşlanırlar. İyi işlenmiş bir konu ne kadar sıradan olursa olsun, doğru ele alındığında çocukların ilgisini

çekebilir ve okunabilirliği yüksek olur. Konular, değer veya çağ açısından ayrım yapılmaksızın; sevgi, adalet, yardımseverlik, ayrılık ve aşk gibi evrensel temaları içerir (Özdemir, 2002: 19-22).

Çocuğun doğası gereği eğlenmek, oyun oynamak ve yeni şeyler keşfetmek ister. Bu nedenle çocuk kitaplarında konu ve tema ilişkisi büyük önem taşır. Konular, akla yakın, inandırıcı ve mantıklı bir olay örgüsü çerçevesinde işlenmeli; olaylar ve karakterler birbiriyle tutarlı bir şekilde ilerlemelidir. Ayrıca kitaplarda din, dil ve cinsiyet ayrımcılığına dayalı önyargılara yer verilmemeli; akıl ve bilimin üstünlüğü ön plana çıkarılmalıdır. Çocukların yaş düzeyine bağlı olarak okuma ilgileri değişkenlik gösterir. Örneğin: 2–7 yaş grubu genellikle aile sevgisi, olağanüstü olaylar, doğa ve hayvan temalı kitapları tercih ederken; 7–9 yaş grubu insan, doğa ve hayvan sevgisi, macera ve gezi konularına ilgi gösterir. 9–12 yaş grubu kahramanlık, macera, mizah ve fantastik kitapları okurken; 12–15 yaş grubu ise sevgi, tarih, bilim-kurgu, korku ve macera türlerine yönelir. Cinsiyete göre bazı tercihler de gözlemlenmektedir; kızlar sevgi temalı kitapları, erkekler ise tarih ve kahramanlık konularını daha çok tercih etmektedir (Karatay, 2011b).

Kazak çocuk edebiyatı ürünlerinde tema, tarihsel dönemlere göre değişiklik göstermektedir. 19. yüzyılda Rus işgali nedeniyle vatan ve vatanseverlik temaları öne çıkarken, Müslüman Kazak toplumunda dini temalar, efsane, masal, şiir ve hikâyelerde merkezi bir rol oynamıştır. Folklorik ürünler Velihanov'un derlemeleriyle korunurken, Abay ve Altınsarin gibi aydınlar tarafından Rus çocuk edebiyatı ürünlerinin Kazakçaya çevrilmesi, farklı kültür coğrafyalarına ait temaların da Kazak çocuk kitaplarına girmesini sağlamıştır. 20. yüzyılda Sovyet rejimi ve sosyalist ideoloji, savaş ve onun etkileri gibi konuları öne çıkarırken, 1990 sonrası bağımsızlık dönemi temaları çeşitlenmiş, 19. yüzyılın tematik yaklaşımına kısmen dönülmüş, ancak 21. yüzyılın güncel konuları da Kazak çocuk edebiyatının odağı haline gelmiştir.

Abay Qunanbayev'in "İlim Almakla Övünme" şiirinde Muhtar Ävezov, gençlere düşünerek konuşmayı ve değerli olanın mal biriktirmek değil ilim sahibi olmak olduğunu öğütler. Şair, ilim arayan kişinin gıybet, yalan ve boş övünmeden uzak durması gerektiğini vurgular (Ävezov, 1995:117). Bu yaklaşım, çocuk kitaplarında konunun sadece eğlence veya bilgi aktarımı değil, aynı zamanda ahlaki ve zihinsel gelişimi destekleyen bir işlev de üstlendiğini göstermektedir. Bu çerçevede, Kazak çocuk edebiyatında işlenen tema ve konuların somut örneklerini görmek açısından, geleneksel ve çağdaş yaklaşımların bir araya geldiği şiirler de önemli bir kaynak teşkil etmektedir. Aşağıda sunulan şiir, bağımsızlık sonrası Kazak çocuk edebiyatında tema ve değerlerin nasıl işlendiğine dair edebî bir örnek niteliği taşımaktadır. Şimdi bu şiiri görelim:

Aqımaq köp, aqılda az,	Ahmak çok, akıllı az,
Deme köptin sözi bul.	Çoğunun sözü de böyle.
Jaqınıñ sözi tetti dep,	Yakının sözü tatlı deyip,
Jaqınıp ayttı dep kötme.	Yaklaşıp söylüyor diye aldanma.
Nadandıqpen kim aytsa,	Nadanla kim tartışsa,
Onday tüpsiz sözge erme.	Onun dipsiz sözüne kapılma.

İkinci dünya savaşıyla birlikte sovyet vatanına güvenip inanmayı vazife bilen gençleri bu yönde cesaretlendiren Asqar Togmugabbetov'un 'bir iki üç' adlı şiiri –böyle büyük ibir örnek sayılabilir:

Bir, eki, üş,	Bir, iki, üç,
Jastar – alyp küş.	Gençler – güçle dolu.
Otan korgaw jolında,	Vatanı koruma yolunda,
Sen de alğa tüs...	Sen de en öne düş...
Bir, eki, üş,	Bir, iki, üç,
Qalma sırtta, tıs,	Arkada kalma, dışta olma,
Jaña qurılıs jasawğa,	Yeni binalar yapmaya,
Jumsa qayrat-küşpen.	Gayret ve güçle katıl.

(Toğmuğabbetov, 1939:22)

Bu tür şiirlerde gençlerin inanç, güven ve dayanışma ruhunu canlandırıp yiğitlik, cesaret ve estetik duygularını pekiştirmiştir. Bununla birlikte gençlikleri korku ve heyecan gibi durumlardan uzaklaştırırken ideolojiye de sımsıkı bağlanmasını sağlar şimdi aşağıdaki örneğe bakalım:

Men er bolsam,	Ben yiğit olsam,
Ermen erteñ bolam!	Erlerle sabahleyin aynı olsam!
Aybınım jeldey esilgen,	Heybetimle yel gibi esen,
Eldi, otandı korgaytın,	Ülkeyi, vatanı koruyan,
Qızıl ermen ten bolsam!	Kızıl askerle eşit olsam!

Jumagali Sayın 1936:32

"Çocukluk" kavramı, 20. yüzyılın başında coşkulu yazarlar tarafından kaleme alınan eserlerde sıkça, halkın meraksız, endişesiz ve gamsız yaşamını eleştiren, kinayeli ve imalı bir ifade olarak kavramsallaştırılmıştır. Bu bağlamda, S. Dönentaev'in 1915 yılında yazdığı Çocukluk adlı şiiri önemli bir örnek teşkil eder. Şiirde Kazak aydınlarının dönemin sosyal ve kültürel ortamını çocuk ve çocukluk üzerinden örtülü biçimde ifade ettiği görülür. İlk dört satırda yazar, çocuklara özgü karakterin oluşumunda etkili olacak durumları ve davranış örneklerini aktarır; "Aldatmak için göz yumanı 'öldü' diye", "uyansın diye teklif verip", "kaymakla doyurulan yağa" gibi ifadelerle sıfat ve metaforları bir araya getirerek çocuğun dünyasına nüfuz eder.

Sultanmahmut Toraygırov da kendi eserlerinde çocukluğa dair benzer temaları işler ve dönemin çocuk edebiyatında gözlenen bu eğilimi pekiştirir. Toraygırov'un yaklaşımı, çocuk dünyasının hem masumiyetini hem de toplumsal koşulların etkisiyle biçimlenen yönlerini yansıtarak, 20. yüzyıl başı Kazak çocuk edebiyatının içeriksel ve tematik özelliklerini anlamak için önemli bir kaynak sunar.

Oyındı endi azat qıl,	Fikrini şimdi serbest bırak,
Qalsın bılay balalıq!	Kalsın böyle çocukluk!

(Rüstemova, 2014: 85)

Çocukluk, geleceğe bakmak ve büyük düşlere şans vermek anlamına gelir. Abay döneminde söylenen “Alim olmak ne, çocukluğu eğilir” ifadesi, 20. yüzyıl başındaki şair ve yazarlar için temel bir kural hâline gelmiştir. Sultanmahmut Toraygırov, 1912 tarihli Öğrencilere şiirinde, dönemin gençlerinin gelişen yaşamını ve toplumsal gerçekliği yansıtır. Şiir, bir yönüyle otobiyografik özellik taşırken, Toraygırov’un yaşamının zorlu yönlerini de ortaya koyar. Eserde özellikle okuma ve eğitim teması öne çıkar; şair, gençlere bilim öğrenme ve bilgi edinme yolunu önermektedir:

Oqığan jastardın arqasında,	Okuyan gençlerin arkasında,
Köz aştı körşi jurttın halıqtary.	Göz açtı komşu yurt halkları.

(Rüstemova, 2014: 85)

Benzer şekilde Bürkit Isqaqov’un eserlerinde, genç okuyuculara vatanseverlik, yiğitlik, dostluk ve insanlık değerleri aktarılmaktadır. Isqaqov, şiirlerinde özellikle vatan temasına odaklanmış ve okuyucuların milli kimlik bilincini pekiştirmeyi amaçlamıştır:

“Otan – senin ata anan,	(Vatan – senin ata-anan,
Otan – dosın bavırn,	Vatan – dostun, akraban,
Otan – lkenn astanan,	Vatan – ülken, başkentin,
Otan – avdan, avıldın.’’	Vatan – bölgen, köyün)

(Rüstemova, 1976: 198)

Bu tür şiirsel temalar, çocukların düş dünyalarını zenginleştirirken onların değerler, sorumluluk ve aidiyet duygularını geliştirmeye yöneliktir. Bu şiirler, Kazak çocuk edebiyatında eğitsel ve milli temaların nasıl işlendiğini göstermesi bakımından önemlidir. Eğitim, bilgi ve vatanseverlik gibi temalar hem bireysel gelişimi hem de toplumsal aidiyet duygusunu besleyen temel öğeler olarak öne çıkar. Böylece, 20. yüzyılın başında çocuk ve gençlik edebiyatı, sadece edebî bir ürün olmaktan çıkıp toplumsal bilinç ve değerlerin aktarımında etkili bir araç hâline gelmiştir.

4.2.2. Çocuk Kitaplarında İleti

Her metnin temel bir düşüncesi, bir ana iletisi vardır. Yazarlar kurgularını, hedef kitlesine bir mesaj iletmek amacıyla oluşturur ve okurun bu mesajı çözmesini bekler. Sözlü, yazılı ve görsel metinlerde, genellikle bir ana ileti ve birden çok yardımcı ileti bulunduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Bu nedenle metinlerin okura çok yönlü mesajlar verebileceği dikkate alınarak hazırlanması gerekir.

Ana fikir ya da iletinin, yazarın metindeki temel amacı ve okurla paylaşmak istediği düşünceyi yansıttığı söylenebilir (Sever, 2008:140). Ana düşünce, metinlerde anlatılanların bir yargı oluşturacak şekilde somut olarak dile getirilmesiyle tanımlanır (Aktaş ve Gündüz, 2002). Çocuk metinlerinde ana fikir her zaman açık bir önerme biçiminde verilmez; yazarın üslubu, metni işleme biçimi ve anlatım tarzı bu durumu belirler. Ana fikir metnin başında, ortasında, sonunda veya metin boyunca okurun bilişsel düzeyine göre çıkarılabilir (Karatay, 2011b). Özellikle mecazlı anlatımlar, ana düşüncenin örtük biçimde sunulmasına olanak sağlar. Yazınsal metinlerde ileti, bir sorunu, insani bir durumu veya olayı aydınlatmaya yönelik olur ve okurun deneyimine katkı sağlar (Özdemir, 2002:115).

İyi yazılmış çocuk kitapları, ilettiği mesajlarla çocukların yaratıcı düşünme, problem çözme ve bilişsel becerilerini desteklerken aynı zamanda ahlaki ve insani değerlerin gelişmesine de katkıda bulunur. Kazak çocuk edebiyatı ürünlerinden örnek vermek gerekirse; Sabit Dönentay'ın 1916 yılında kaleme aldığı "*Övey Evlat"* adlı şiirinde, aile ve evlenme geleneği üzerine bir mesaj verilmiş, konuyu bir zengin kişinin erkek çocuğu ölünce gelininin yeniden evlenmesi geleneği üzerinden ele almıştır.

Saken Seyfullin'in aşağıdaki şiiri ise emekçilerin yaşamını betimleyerek net bir ileti sunar:

Şattık Kızık embekte,	Mutluluk ilginç işlerde,
İs isteymiz süysine.	İş istiyoruz imrenerek.

Temir kalak ün kosar,	Demir mala ses çıkarır,
Küşti koldın biyine	Güçlü elin dansıyla
Kökke örletip kalavmen,	Gökyüzüne yükseltip istekle,
Kızık küşpen tiziliv,	Kızıl güçle dizilip,
Kızıl künnin astında,	Kızıl güneşin altında,
Ornatamzı kızıl tuv.	Yerleştirelim kızıl tuğu...

(Seyfullin, Ölenmen Poemaları, 1957:309)

Saken'in "*Mavzer*" şiirinde ise 1917–1922 yılları arasında devrimci mücadelede vatan ve özgürlük için savaşan yiğit Kazak emekçilerini etkili bir şekilde betimlemiştir:

Tastamadı kolından,	Bırakmadı elinden,
Kan akkan er mavzerin,	Kan akan mavzerini,
'Bosamandar' dedi de,	"Bırakmasınlar'' dedi de,
Kannın sürtti avızından.	Kanlar fışkırdı ağzından.

(Rüstmov, 2014:27)

Ayrıca çocuk edebiyatında, soru-cevap yöntemiyle mevsimleri, ayları ve tatil günlerini öğretmek amacıyla kurgulanmış şiirler de yer almaktadır:

Bir jılda neşe mezgil bar?	Bir yılda kaç mevsim var?
Bir jılda 4 mezgil bar.	Bir yılda dört mevsim var.
Jıl mezgilderin ata: Köktem, jaz, küz, kıs.	Yıl mevsimlerini söyle: İlkbahar, yaz, güz, kış.
Bir jılda neşe ay bar?	Bir yılda kaç ay var?
12 ay bar.	12 ay var.
Kazir kay mezgil?	Şimdi hangi mevsim?
Köktem mezgili.	İlkbahar mevsimi.
Sevir ayda kanday mereke bar?	Nisan ayında hangi tatil var?
12sevir-Garışgerler merekesi.	12 Nisan - Astronotlar Günü.

(Sıdıqova, bilimdiler.kz, 01 Nisan 2016)

Bu örnekler, Kazak çocuk edebiyatında iletinin nasıl hem öğretici hem de eğlenceli biçimde sunulduğunu göstermektedir.

Şiirlerde hem milli değerler hem de günlük yaşam bilgileri, okurun bilişsel ve kültürel gelişimini destekleyecek biçimde aktarılmıştır.

Kazak çocuk edebiyatı ürünlerinde iletinin önemi büyüktür. Şiir ve öykülerin ilettiği mesajlar, sadece okuma becerisini geliştirmekle kalmaz; aynı zamanda çocukların bilişsel, ahlaki ve kültürel gelişimlerine de katkı sağlar. Erken dönem eserlerinden Sovyet dönemi ve bağımsızlık sonrası ürünlerine kadar, metinlerdeki ana fikir ve yardımcı iletiler, çocukların değerler sistemini, toplumsal bilinç ve vatan sevgisini pekiştirecek biçimde tasarlanmıştır. Eğitimsel ve estetik amaçları bir arada sunan bu metinler hem eğlenceli hem de öğretici özellikleriyle çocukların ilgisini çeker, onların düşünce ve hayal dünyasını zenginleştirir. Dolayısıyla Kazak çocuk edebiyatında iletinin işleniş biçimi, metnin başarısını ve okur üzerindeki etkisini belirleyen temel unsurlardan biri olarak değerlendirilebilir.

4.2.3. Çocuk Kitaplarında Karakter

Karakter, edebî eserlerde geçen bir kişiyi benzerlerinden ayıran temel özelliklerin tümü, olaylarda kişinin davranışlarını yönlendiren ve onu şekillendiren tutum ve davranış biçimidir (Gencan, Ediskun, Dürder ve Gökşen, 1974: 78; TDK, 2005: 1077-1078). Kahraman ise, “roman, hikâye, tiyatro vb. edebiyat türlerinde en önemli kişi” olarak tanımlanır (TDK, 2005: 1035).

Edebi eserlerde karakterler, anlatının çatışma ortamının ve hareketin temel nedenidir. Çatışma ortamına bağlı olarak okuyucu, karakterleri iyilik ve kötülük açısından değerlendirir; olumlu veya olumsuz karakterler bu sürecin sonucunda ortaya çıkar. Kahramanlar ise çeşitli özellikleriyle detaylı biçimde betimlenerek öne çıkar.

Karakterlerin güvenilirliği, yazarın onların gerçek doğalarını, güçlü ve zayıf yönlerini gösterebilme yeteneğine bağlıdır. Yazarlar, karakterleri betimlerken kişiler arası iletişim ortamında, olaylar içinde, doğrudan anlatımla veya monolog gibi farklı teknikler kullanır; böylece anlatının tekdüzeliğini önlerler. Günümüz hikâyelerinde ise karakterler, hikâyenin gidişatına bağlı olarak

gelişir ve farklı ortam ve durumlarda değişik tepkiler göstererek okuyucuya çok yönlü özellikler sunar.

Unutulmaz ve ölümsüz karakterler yaratmak için yazarın günlük hayattan karakterler seçmesi ve onları içinde bulundukları duruma göre farklı yönleriyle tanıtabilmesi gerekir. Bu sayede okuyucu karakterde kendinden bir parça bulur, onunla duygudaşlık kurar ve karakteri zihninde ölümsüzleştirir. Her anlatıda farklı karakterler yer alır; çocuklar böylece her kitapta yeni kahramanlarla tanışır, farklı yaşantılar kazanır ve deneyimlerini çeşitlendirir.

Çocuklar, kahramanları örnek alır ve kendilerini onlarla özdeşleştirirler. Bu nedenle karakterlerin sahip olması gereken bazı temel özellikler şunlardır:

- Evrensel ve ahlaki değerlere saygılı olmak,
- İyiliğin ve doğruluğun savunucusu olmak,
- Barış yanlısı olmak,
- Çevreyi ve kültürel değerleri korumak,
- Adil, çalışkan, özverili, yardımsever ve diğer olumlu kişilik özelliklerini taşımak.

Kitaplardaki kahramanlar, çocukların düşsel arkadaşlarıdır. Onlar aracılığıyla çocuklar sorunları tanır, çözüm yolları hakkında fikir edinir ve farkında olmadan toplumsal kuralları ve değerleri öğrenir. Sever'in (2008: 77) belirttiği gibi:

"Çocuk kitaplarında, çocukların yeni yaşantılar kazanmalarına olanak sağlayan en temel ögelerden biri, öykündükleri kahramanlar ve onların nitelikleridir. Kahramanın yaşama bağlılığı, karşılaştığı sorunları çözmedeki kararlılığı, amaca ulaşmada izlediği yöntemlerin niteliği ve bu eylemlerin söz ve davranışlarla somutlanması, çocukları da kahraman gibi düşünmeye ve hareket etmeye istekli kılar."

Çocuk kitaplarında karakterler bazen fiziksel, bazen davranışsal, bazen de yazarın doğrudan yorumuyla gelişir. Yazar karakterleri düz anlatım, diyaloglar, başkalarının veya kendi

düşünceleriyle ya da olaylar içinde tanıtabilir. Alışılmışın dışında, sıra dışı kahramanlar da kullanılabilir.

Kitap okuma alışkanlığı kazandırmak, çocukların ilgisini artırmak ve onlara toplumsal ve ahlaki değerleri aktarmak için kitapların yalnızca biçimsel açıdan kusursuz olması yeterli değildir. İçerik yönünden de nitelikli olmaları gerekir. Kaliteli kâğıda basılmış ve iyi resmedilmiş olsa da kahramanları inandırıcı ve güvenilir olmayan, anlatıda zayıf karakterler, okuma ilgisini ve öğrenme merakını azaltır.

Kazak çocuk edebiyatında masal kahramanları, hayali ve acayip masallarda genellikle çok tehlikeli düşmanlarla (cadı, kocakarı, hilekâr yaşlı kadın, ejderha, tepegöz vb.) mücadele eder. Masalda güçlü ve kuvvetli adamın gücüne güven vardır. Ayrıca "Er Töstik, Ker Kula, Kencebay" gibi, başkahramana aklı ve gücüyle yardım eden ikincil kahramanlar da bulunur. Masallarda "ay dese ağzı açılan, güneş dese gözü parlayan" kahramanlar gibi hayali karakterler yanı sıra hasta veya güçsüz kızlar da yer alır. Bunların yanında ev yıkan, el yutan, yel ayaklı ve uzun kulaklı gibi olağanüstü kahramanlar da vardır. Masalın sihirli varlıkları; ölümsüz kuş, rahvan at, sihirli kazan, altın tas, ayna, sofra, kama, tokmak, kılıç gibi nesneler, kahramanların istekleri doğrultusunda hareket eder.

A. Nurgatov (1965), "*Çocuk Kahramanları"* adlı makalesinde çocuk edebiyatının gelişmesini ve türsel özelliklerini inceler. N. Seraliyev'in "Namus" adlı antolojisinde yer alan hikâyelerde, çocuk karakterlerin duruş ve kılık kıyafetlerini tanıtıcı sıfatları başarıyla kullandığı görülmektedir. A. Nugatov ve S. Sarkaskaev'in "Güzel Evin Çocukları" adlı uzun hikâyeleri ile S. Antonuv'un "Jasıl Alkap" eseri arasında tür ve dil açısından benzerlikler bulunur. Uzun hikâyelerde dil dağınıklığı, antolojideki hikâyelerden farklılık gösterir. A. Baytanaev'in "Erdenenin Başından Geçenler" adlı hikâyesinde ise hikâyenin ilginç olay örgüsü, çocuklarla yetişkinlerin yüzlerinin albenili sunumu ve tip betimlemelerinde yazarın izlenimlerinin karakterlere yansıtılması dikkat çeken unsurlar olarak sıralanabilir.

4.2.4. Çocuk Kitaplarında Kurgu

Çocuk kitaplarında kurgu, anlatının yapılandırılmasını sağlayan ve olayların belirli bir düzen içinde aktarılmasına imkân tanıyan temel bir unsurdur. Çocuk okurun yaş düzeyi, algı kapasitesi ve gelişim özellikleri göz önünde bulundurularak oluşturulan kurgu hem metnin anlaşılabilirliğini artırmakta hem de çocuğun hayal gücünü ve okuma ilgisini desteklemektedir. Bu anlamda roman, öykü, oyun gibi yazınsal metinlerde bir diğer temel öğe olaydır. Özdemir (2002:112-113) bu olayı şöyle tanımlar:

"En yalın tanımıyla olan ya da ortaya çıkan şeydir olay. Bunu öyküye, romana, oyuna giren kişilerin birbirleriyle, kendileriyle, doğayla ya da çevreleriyle çatışması olarak da düşünebiliriz."

Kurgu, öykünün akışını belirler ve olaylar arasındaki neden-sonuç ilişkilerini ortaya koyar. Okuyucunun kitaba olan ilgisini canlı tutan kurgu, yalnızca yeni ve orijinal değil, aynı zamanda iyi yapılandırılmış olmalıdır. Sever (2008:128), çocuk edebiyatında olay dizisi boyunca okurda merak duygusunu canlı tutan dört temel çatışma biçiminin görülebileceğini belirtir:

- Kişi–kişi çatışması,
- Kişinin kendisiyle olan çatışması,
- Kişi–doğa çatışması,
- Kişi–toplum çatışması.

Bir öyküde çatışmayı kimin kazanacağını kurgunun başında tahmin edebilmek, okurun merakını zayıflatır ve okuma isteğini azaltır. Sever (2008:137) bu durumu şöyle açıklar:

"Çocuk okur açısından, özdeşim kurduğu kahramanın verdiği uğraşın önemi büyüktür. Bu uğraşın nasıl sonuca bağlanacağını önceden bilmek, çocuğu metinden uzaklaştırır. Her sorunun kolayca yanıtlandığı ve merak düğümlerinin zayıf olduğu bir öyküde, olayın sonucu önceden görüldüğünden, çocuk için okumayı sürdürmenin gereği ortadan kalkar."

Kurgunun dört temel öğesi zaman, mekân, karakter ve olaydır. Zaman ve mekân, karakter ve kurgunun yapısına dahil olur.

Karakter, aynı zamanda kurguda olayı başlatan, geliştiren ve eyleyen ana unsurdur. Bu nedenle karakter, kurgunun diğer elemanlarının hareketlenmesini ve hayatiyet kazanmasını sağlar. Çocuk edebiyatında karakterle özdeşim kurma meselesi hem tartışmalı bir konu olarak ele alınmakta hem de evrensel, millî ve ahlâkî değerlerin aktarılmasında etkili bir araç olarak kullanılmaktadır.

Kazak çocuk edebiyatında kurgu, iki biçimde görülür. Birincisi, şiirsel olanaklarla savaş ve kahramanlarının betimlenmesidir; kurgu, kahramanla toplum, kahramanla vatan ve kahramanla aile ilişkileri üzerine inşa edilir. Örneğin, Mariyam Hakimcanova Menşük, gençlik çağını betimlerken psikolojik durumuna dikkat çeker. Onun insani yönleri, savaş meydanındaki yiğitlikleri, genç nesle örnek olarak sunulur. Şair, bütün şiirsel hüneriyle çocuk sevgisini ve vatanseverliğini gösterir; Sovyet topluluğunun yiğidi Menşük Mametova'nın bebeklik ve çocukluk dünyasını, güzel ve sevimli tiplemeleriyle betimler:

Kara şaşı kara bultpen juganday,
Kara saçı kara bulutla yıkandığında,
Kara kası aymen egiz tuvganda.
Karakaşı ayla birlikte doğduğunda.
Jelmen oynap jelbirese kekili,
Yelle oynayıp dalgalanır perçemi,
Kün şugılası mandayında turganday.
Güneş ışığı alnına vurduğunda.

(Hakimcanov, 1945:29)

Başka bir örnek:

Mama dese ana janın terbeytin, Ana dese, ana yanıp harlanır,

Mama dese maman süt kerneytin, Ana dese, anası süt emdirir,

Mandayınan ana iyskep aynalıp, Anasını alnından koklayıp döner,

Karlıgaşım, karaşığım, sen deyin. Kırlangıcım, yavrum sen der.

(Ahmetov, 1976: 109)

Sovyet dönemi çocuk edebiyatı yazarları, şiirlerinde farklı kurgular denemiştir. Örneğin, Kalmakan'ın cephede deve yavrusunun yetim kalmasını, yetim çocuklarla ilişkilendirerek kurguya dahil etmesi dikkat çekicidir. "Yetim Deve Yavrusu" şiirinde, savaş meydanındaki koşum atı vurulunca yavrunun şaşkınlığı ve etrafa koşması, savaşta yetim kalan çocuklarla ilişkilendirilerek betimlenmiştir:

Oy, janvar, kulınşak,	Oy, hayvan yavrulu,
Meydanda aştın közindi.	Meydanda açtı gözünü,
Tuvgan jerdi sen ansap,	Doğduğu yeri sen özleyip,
Közindi aşkan örisin,	Gözünü açtığın otlağın,
Kımbat bolsa sen üşin,	Kıymetli olsa senin için,
Arzan ba edi men üşin!	Değersiz miydi benim için!

(Äbdikadirov, 1958:44)

Bu şiir, vatanın kaderini değiştirmek için savaşan askerleri ve onların insani mücadelesini yansıtır. Qalmakan Äbdikadirov'un şiirinde vatan sevgisi, insanlık duygusu ve kahramanlık bir arada sunulmaktadır; insani mücadelenin yalnızca bireysel saygı için değil, vatanın iyiliği ve güvenliği için yapıldığı vurgulanır.

4.2.5. Çocuk Kitaplarında Anlatım Biçimi

Geleneksel anlatı türlerinde, efsane, destan ve masal gibi edebi türlere özgü anlatım biçimleri vardır. Günümüz modern edebiyatında ise anlatım biçimi, üslup ve eser albenisini etkileyen, yazarın özgünlüğünü ortaya koyan temel bir araçtır

(Dilidüzgün, 2004). Üslup, yazarın konuyu aktarırken duygu, düşünce, olgu ve olayları özgün bir biçimde ifade etmesini sağlayan sözcük seçimi ve cümle kurma biçimi olarak tanımlanabilir (Ahmetov, 1973).

Yazarın yazdığı edebi türün özellikleri, sahip olduğu dünya görüşü, yaşam biçimi ve yetiştiği çevre üslubunu doğrudan etkiler. Bazı yazarlar şiirsel bir dil kullanırken, bazıları masalsı bir üslubu benimser; bazıları kendi iç monologlarıyla anlatır, bazıları ise hiciv unsurunu öne çıkarır. Yazar, öyküyü kimi zaman kahramanın ağzından, kimi zaman da kendi anlatıcılığıyla aktarır. Bu farklılıklar, her yazarın kendine özgü bir üslup ve anlatım biçimine sahip olmasını sağlar.

Çocuk kitaplarında önemli olan, edebi türe, işlenen konuya, olaya ve karaktere uygun anlatım biçimi kullanabilmektir. Anlatım, çocukları metnin içine çekmeli ve onların dikkatini sürdürmelidir. Bu durum, yazarın yazma yeteneğini ve dili etkin kullanma becerisini de gösterir. Anlatımda anlaşılır, gündelik konuşma dili tercih edilmeli; dayatmacı bir üslup kullanılmamalıdır. Çocuklar, anlatıda tasvir veya iç dünyayı açıklayan ifadeler yerine, hareket ve eylemi vurgulayan anlatımı daha çok tercih ederler.

Bakış açısı, anlatımda yazarın seçtiği anlatıcı türünü belirtir ve hikâyenin kimin aracılığıyla aktarıldığını gösterir. Betimleme, yazıyla resim yapma ve zihinde canlandırma açısından önemlidir; ancak çocuklar genellikle diyalog okumaktan hoşlanır. Masallarda olay, yazar-anlatıcı ağzından aktarılır ve yazar, tüm karakterlerin eylem ve düşüncelerini önceden bilir. Modern hikâyecilikte de benzer bir anlatım biçimi kullanılır; özellikle kahramanların veya kötü karakterlerin duyguları ortaya konmak istendiğinde, hâkim bakış açısı tercih edilir.

Kazak çocuk edebiyatı yazarlarının üslubu, eserin türü, yazarın içinde bulunduğu çevre, yaşam biçimi ve dönem koşulları ile şekillenir. Bazı yazarlar şiirsel, bazıları masalsı bir dili tercih eder. Önemli olan, çocuk kitaplarında edebi türe, konuya, olaya ve karaktere uygun üslup kullanmaktır. Çocuklar kendilerine hitap eden metni kolayca kavrayabilir ve metin hakkında olumlu veya

olumsuz tepkilerini açıkça ifade edebilir. Çocuklar, karakterlerin ruhsal durumlarını açıklayan ifadeler yerine, hareket ve eylemi yansıtan metni okumayı tercih ederler. Yazarlar, olayları aktarırken açıklayıcı, tartışmacı, öyküleyici ve betimleyici anlatım türlerinden uygun olanları etkili biçimde kullanabilir. Ancak çocukların ağırlıklı olarak öyküleyici anlatımı tercih ettiği unutulmamalıdır.

Membetulı Aydar, dili sade ve anlatımı açık bir üslup kullanarak çocukların eski ve yeni Sovyet dönemi konumunu anlamasını sağlamıştır. Bu anlatım, çocukların okumaya yönelmesi ve onlara bilim ile sanatın faydalarını aktarmak açısından önemlidir. Örneğin:

Oyındı tasta,	Oyunu bırak,
Okuvdan kaşpa,	Okumaktan kaçma,
Öner- bilim-gılım,	İlim-bilim-sanat
Üyreniv jasta!	Öğrenecek yaşta!
Aşıldı mektep.	Açıldı mektep.

(Membetulı Aydar, ‘Üç Avız’, Pioner Jurnalı, No.1, 1925)

Tanınmış çocuk edebiyatı yazarlarından Jadi Şakenulı ise dil ve anlatımında oldukça basit bir söylem tercih eder. Sözcük seçimi ve sözdizimi bağlamında Kazakların “jay söylem” olarak adlandırdığı anlatım tarzı dikkat çekicidir. Şakenulı’nın “Navrız” adlı şiirinden bir örnek:

Navrız keldi alakay	Navruz geldi yaşasın,
Bulbul gustar sayradı	Bülbüller ötmeye başlar,
Bulakta suv sıngırap	Çeşmede su şırıldar,
Dala güldep jaynadı	Bozkır yeşillenip canlandı.
Akem agaş ekti de,	Babam ağaç dikti de,
“Bul da sagan” dedi şın.	‘Bu da sana’ dedi gerçekten.
Urpagım dep bar-bari,	Akrabam dedi hep beraber,
Jügiredi men üşin.	Yürüdü benim için.

(Şakenulı, 2013:56)

Neticede çocuk kitaplarının içerik özellikleri incelendiğinde, konu ve temanın çocukların yaş ve ilgi düzeyine uygun, aynı zamanda evrensel ve kültürel değerleri yansıtan biçimde işlendiği görülmektedir. Kitaplar, çocukların dünyasına hitap eden ve onları düşünmeye, empati kurmaya yönlendiren bir ileti düzeyi sunar. Eserlerde işlenen mesaj ve değerler, çocukların toplumsal ve ahlâkî farkındalık geliştirmesine katkı sağlar; bu bağlamda ileti, sadece bilgi aktarmaktan öte, çocukların duygu ve düşünce dünyasını zenginleştiren bir araç işlevi görür.

Karakter ve kurgu açısından çocuk kitapları, çocukların kendilerini özdeşim kurabileceği, hayal gücünü geliştirecek ve davranışlarını modelleyebileceği kişiliklerle donatılmıştır. Kurgu ise olayların mantıklı, akıcı ve merak uyandırıcı bir biçimde örgütlenmesini sağlayarak, okuma ilgisini ve devamlılığını destekler. Sonuç olarak, konu-tema, ileti, karakter ve kurgu öğeleri dengeli ve bütünleşik kullanıldığında, çocuk kitapları hem eğitici hem de estetik değer taşıyan eserler hâline gelir; bu da çocukların okuma alışkanlığını, düşünce dünyasını ve kültürel farkındalığını geliştirmede önemli bir rol oynar.

4.2.6. Çocuk Kitaplarında Dil ve Anlatım

Dil ve anlatım bağlamında çocuk edebiyatını yetişkin edebiyatından ayıran en temel özellik, hedef kitlenin yaş düzeyi ve kullandığı dildir. Bir kitabın biçim ve içerik açısından ne kadar sağlam kurgulanmış olursa olsun, bu içeriğin çocuğa sunumunda dil seçimi ayrı bir önem taşır.

Çocuğa uygun olmayan ve onun dil gelişim düzeyini gözetmeyen bir dil kullanımı, kitabın olumlu değerlendirilmesini engelleyebilir. Bu nedenle nitelikli kabul edilebilecek pek çok eser, dil tercihi nedeniyle çocuk okur tarafından benimsenmeyebilir. Çocuk kitaplarında kullanılan dil, hem biçim ve içeriği güçlendirici bir unsur olmakta hem de erken yaşlarda çocuğun ana dil becerilerinin gelişimine katkı sağlamaktadır.

Okul öncesi dönemde çocuk dili henüz öğrenmeye başlamış olup, dil yapılarını aile ve çevresinden duydukları aracılığıyla

kavramıştır. Bu nedenle çocuk kitaplarında kullanılan dilin, çocuğun çevresinden işittiği ve öğrendiği dile yakın olması beklenir. Kitaplarda yer alan dil, çocuğun yakından tanıdığı, duyduğu ve konuştuğu dile uygun olmalıdır.

Çocuk kitapları, çocuğun söz varlığını ve dolayısıyla düşünce dünyasını geliştirir; aynı zamanda içinde doğup büyüdüğü toplumun kültürel değerlerini, sanatlı söyleyişleri ve kalıp ifadeleri tanımasına, bilişsel farkındalık kazanmasına katkı sağlar. Kitaplar, çocuğun günlük yaşamda yemek, içmek, giyinmek gibi temel aktiviteleri ve başkalarıyla iletişim kurma biçimlerini öğrenmesini de destekler.

4.2.7. Çocuk Kitaplarının Söz Varlığı

Bireylerin söz varlığı, aktif ve pasif olmak üzere ikiye ayrılır. Aktif söz varlığı, bireyin anlatımda kullanabildiği sözcükleri; pasif söz varlığı ise duyulduğunda anlamını çıkarabildiği sözcükleri kapsar. Alan yazında söz varlığı, "söz dağarcığı, kelime hazinesi, kelime serveti" gibi terimlerle karşılanmakta olup, TDK (2011:1805) tarafından "bir dilde kullanılan veya bir kişinin bildiği ve kullandığı sözcüklerin bütünü" olarak tanımlanmıştır.

Sözcük ile kavram arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Çocuklar bebeklikten itibaren çevrelerinde gördükleri varlıkları tanımaya, adlarını öğrenmeye ve bunları belleklerinde soyut veya somut kavram olarak tutmaya başlarlar. Bellekteki kavramsal değerler arttıkça, düşünce evreni de genişler. Çocuk kitapları aracılığıyla kazandırılmak istenen sözcük, kavram ve söz öbekleri, bağlamdan ve cümlenin bütününden anlamı kolayca çıkarılabilir nitelikte olmalıdır. Kültür taşıyıcı öğeler olarak sözcükler, edebi söyleyişleri de kapsayan ve düşünceyi zenginleştiren sözdizimi unsurlarıyla desteklenmelidir.

Kazak çocuk kitaplarının dili genel olarak açık ve anlaşılırdır. Tek özneli ve yüklemli basit cümleler tercih edilmeli, somut sözcüklere soyut sözcüklerden daha fazla yer verilmelidir. Dilin yazım ve noktalama kurallarına dikkat edilmeli; yabancı sözcüklere mümkün olduğunca yer verilmemelidir. Verildiğinde

ise, anadilin fonetik ve yazım kurallarına uygun olmalıdır (Bulkişev, 1998:117).

Kazak çocuk edebiyatı ürünlerinde söz varlığı, yazarın duyarlılığı ve hedef kitlesi arasındaki ilişkiye göre şekillendiği gibi, okurun metinle kurduğu ilişkiye göre de biçimlenir. Örneğin, Ibıray Altınsarin'ın Taza Bulak adlı hikâyesinde üç yolcu bir çeşmenin başında karşılaşır. Susuzluklarını giderdikten sonra taştaki yazıyı okurlar: *"Ey jolavşı, bolan osı bulaktay bol / Ey yolcu olan, bu çeşme gibi ol."* Yolculardan biri tüccar, diğeri molla, üçüncüsü ise tanınmış bir kahramandır ve yazıyı kendi bakış açılarına göre yorumlarlar: "iyi niyetli, cesur adam ol." Bu örnek, bir metindeki söz varlığının anlamının, karaktere ve duruma göre değişebileceğini göstermektedir.

Kazak çocuk edebiyatı yazarlarının eserlerindeki söz varlığı, yazarın bilgi birikimi, donanımı ve sözcük seçimine bağlı olarak, dönemin ideolojik ve kültürel koşullarına göre değişiklik gösterebilir. Örneğin, Abay, Dulatov, Törekulov ve Ibıray gibi yazarların eserlerinde Arap-Fars dili öğeleri sıklıkla yer alırken, Sovyet dönemi yazarlarının dilinde bu öğeler azalır ve bunun yerine Batı kaynaklı Rusçadan alınmış sözcükler artar.

4.2.8. Çocuk Kitaplarında Cümle

Çocuk kitaplarında okuma eyleminin kesintiye uğramaması için anlatımda kısa ve anlaşılır cümleler tercih edilmelidir. Çocukların anlayabileceği somut sözcükler kullanılmalı, böylece kitap sıkıcı hale gelmez ve çocuk okuduklarını kavrayabilir. Güneş'e (2000:337) göre, "Cümlelerin kısa, net ve basit olması, tam ve tek anlam ifade etmesi, belleğe kolay yerleştirilmesini sağlar ve okunabilirliği artırır."

Çocuk kitapları, çabuk sıkılan ve ilgisi kolayca dağılan bir kitleye hitap ettiği için yazarın daha özenli ve dikkatli olmasını gerektirir. Metin içinde devrik veya tamamlanmamış cümleler mümkün olduğunca kullanılmamalıdır. Özellikle okul öncesi dönemde hazırlanan kitaplarda tek özneli cümleler tercih

edilmeli, aynı cümlede birden fazla kavram kullanılmamalı ve devrik cümle yapılarından kaçınılmalıdır.

Kazak çocuk edebiyatı ürünlerinde dil ve anlatımın temel yapı taşlarını sözcükler ve cümleler oluşturur. Kazak yazarlar, şiir ve nesirlerinde sözcükleri genellikle biricil anlamlarıyla, sıfat ve isim tamlamalarıyla kullanmaktadır. Örneğin, Seyfullin'in Eşkıyayı Kovan Hamit adlı hikâyesinde eşkıyaların tasviri "Durmayan yel misali... Kurtulan kurt misali..." ifadeleriyle yapılmaktadır. S. Dönentay'ın şiirleri ise Ufak Tefek antolojisi (1915) kapsamındaki "Uğru ile Çocuğu", "Hoca", "Balalık" adlı eserlerde sözcükleri biricil anlamlarıyla kullanırken, "Hasta Aslan", "Gözü Doymayan İt", "İki Teke", "Çocukluğa Özlem" gibi eserlerinde tamlamalı yapıya başvurmuştur.

Şiirlerde yabancı sözcükler az görülse de nesir dilinde bu oran artmaktadır. Bazı Rusça terimler ve yabancı kelimeler metin içinde yer almakta; örneğin "Kominada, İnternatta, dissertatsiya/doktora, ruhanı, edebi, gılmi, kafız, tendensiya-ları, poeziya-sı, poem, epos, pövesi, prozası, pezactık/pezajlık" gibi ifadeler kullanılmıştır. Ayrıca, doğrudan yabancı dilde yazılmış eserler de bulunmaktadır; örneğin G. Nugınayeva'nın Destskaya Literatura Kazakistana adlı çalışmasında bu durum görülür.

A. Baytursunov'un *Edebiyat Tanıtkış / Edebiyat Teori ve Uygulama* (1926) çalışmasında ise, yalan şiir, bilmece, yanıltmaç, şiir söyleme, ramazan şiiri, beşik destanı gibi terimler ilk kez kullanılmış ve halk edebiyatı biçimlerinin çocuk edebiyatındaki yeri vurgulanmıştır.

Dil ve anlatımın temel yapı taşları olan cümleler, şiir dili ve nesir yoluyla çocukların duygularına hitap ettiği için, sözcük seçimi bağlamla uyumlu olmalıdır. Abay'ın şiirlerinden bir örnek:

"Akıla inanmıyor inançsız,

Bir işe geç gelseniz,

Aksakal söyler, zengin söyler,

Kim olsa da meyli neyse onu söyler."

Rüstemova'ya (2014) göre, Abay'ın eserleri içinde çocukların anlayacağı dilde yazılmış "bala terbiyesinde kullanılacak, basit cümleli şiirler" bulunmaktadır. Büyükler için yazılmış eserlerinde dahi, tek özne ve yüklemden oluşan basit cümle yapıları seçilerek çocuk edebiyatına uyarlanabilir.

4.2.9. Çocuk Kitaplarında Söz Sanatları

İnsanlar, anlatımı zenginleştirmek, sözü daha etkili kullanmak ve akılda kalıcı hâle getirmek amacıyla, kelimelere gerçek anlamlarının dışında anlamlar yükleyerek söz sanatlarına başvururlar (Dilidüzgün, 2006). Kazak çocuk edebiyatı yazarları da ürünlerinde dil ve anlatımı güçlendirmek için sıkça söz sanatlarından yararlanır. Çocukların kitapları kavrayabilmesi ve onlardan hoşlanabilmesi için benzetmeler ve mecazlı anlatımın özelliklerini bilmesi gerekir (Ahmetov, 1973). Bir metnin hem okur cephesi hem de yazar cephesi vardır. Yazar açısından, sözcüklerin birincil anlamları çoğu zaman duyguları, düşünceleri ve hayalleri ifade etmek için yeterli değildir. Okur açısından ise, alışılmışın farklı bir biçimde sunulması, bazen ilk defa duyulan, bazen de fark edilmeyen değerlerin görülmesini ve anlaşılmasını sağlar (Benzer, 2009:726-727).

Genel olarak, çocukların 2–3 yaşından itibaren mecazlı dili anlamaya başladığı ve bu becerilerin geliştirilmesine yönelik etkinliklerin işlevinin önemli olduğu kabul edilmektedir. Okul öncesi dönemden itibaren çocuklar, çeşitli gönderimleri kavramaya başlar; okul döneminde ise dili bir varlık olarak görmeye, dilsel beceriler kazanmaya ve yeni kuralları uygulamaya çalışır. Gençlik döneminde ise kendilerine özgü dil ve anlatım geliştirme çabası öne çıkar (Owens, 1996, aktaran Çalışkan, 2009:9). Sanat eğitimi ve dil kullanımı bağlamında çocuk kitapları, çocuklara sanat, edebiyat ve estetik becerileri kazandırmada ve yaratıcılığa yönlendirmede önemli bir araç olabilir. Bu nedenle ebeveynler, çocuklarını erken yaşlardan itibaren sanat, edebiyat ve estetik değerler içeren eserlerle tanıştırarak, onların beğeni düzeylerini yükseltebilir ve kendilerine özgü bir dil ve üslup geliştirmelerine rehberlik edebilirler.

Kazak çocuk edebiyatı ürünlerinde dil kullanımı bağlamında değerlendirildiğinde, özellikle hayali-acayip ve peri masalları önemli bir örnek teşkil eder. Bu eserlerin dil düzeni, sözcük seçimi ve hikâyeleştirme özellikleri oldukça farklıdır. Örneğin bu masallar genelde şu şekilde başlar:

“Baygı ötken zamanda / evvel zaman içinde”;

“Erte, erte erte eken / eski, eski eskiymiş (bir varmış bir yokmuş), eşki jüni börtkende / keçi yünü kabardığında, sülünü kızılmış, kuyruk yünü uzunmuş”;

“Este jok erte zananda / akılda yok eski zamana” ... ve “barşa murat basın jetipti / herkes muradına erdi”, “bakıtı uzak ömür sürip murattarına jetkeneken / herkesin muradına ermişti”, “bahtı uzun ömür sürüp muradına ermişti.”

Bu giriş epizotları, Türk masal geleneğiyle kısmen benzerlikler taşırken, sözcük seçimi ve çağrışımları açısından farklılık göstermektedir.

Geçen yüzyıl Sovyet çocuk edebiyatı ürünlerinde, sade dil ve ideoloji temelli söz sanatlarından mümkün olduğunca uzak durulması, doğrudan anlatımın tercih edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. 19. yüzyıl ve bağımsızlık sonrası dönemde ise metafor ve kısmen mecazlı anlatımlar yeniden görülmeye başlanmıştır. Örneğin, Maylinqoca Sultanqocanoğlu’nun İlimle Dolsa Yüreği adlı şiirinde:

Jigittin körki – öneri,	Yiğiden güzelliği –sanatıdır,
Jaksılardan şıkkan söz,	İyilerden çıkan sözde,
Altındı-gavhar bederli,	Altın-cevher gibi işlemeli,
"Biz nadan bop ösirdik,	Biz cahil olarak büyüdük,
İyektegi sakaldı,	Çenesindeki sakal gibi,
'Öner – jigit körki' dep,	'Sanat yiğit güzelliği' diyen,
Eskermedik makaldı.	Atasözünü unutmadık.

(Altınsarin, 1985; Rüstemov, 2014:118)

Bu şiirde, “yiğidin süsü” benzetmesi bir atasözünün şiirsel anlatımı içinde yer almaktadır. İ. Altınsarin’ın Kazak Hrestomatiyası adlı eserinde, çocuklara yönelik öğütler ve masallar yer almakta; örneğin okulda çocuğun evdeki anasına ve babasına iyi davranmasına dair yönlendirmeler verilmekte, “gözümün nuru çocuğum” gibi metaforlar kullanılmaktadır:

Ümit etken közimin nurı balam,

Umut bağladığım, gözümün nuru yavrum,

janıña jerdem jete bersin quday tağalam.

Tanrı sana her yerde yardım etsin.

Atañ munda anañmen esen-aman,

Baban burada annenle sağ salim,

Süyip sälem jazadı bügın sağan.

Sevgiyle bugün sana selam yazıyor.

atañdı sağındım dep asığarsıñ,

“Babamı özledim” diye acele ediyorsun,

sabaqqa köñil bersen basılarsıñ.

Derslerine gönül verirsen sakinleşirsin.

(Altınsarin, 1985; Rüstemov, 2014: 118)

Bu bölümün sonucu olarak şunları çıkarsayabiliriz: Bugün Kazak çocuk edebiyatı ürünleri dil, anlatım ve içerik bakımından önemli ölçüde zenginleşmiştir. Eserlerde çocuk karakteri merkeze alınmış, çocukların dünyası, duyguları ve coşkunlukları ön plana çıkarılmıştır. Kullanılan yöntem ve ilkeler çeşitlenmiş; kurgu, karakter tasarımı, anlatım biçimi ve söz sanatları çocukların algısına uygun şekilde yapılandırılmıştır. Bu çerçevede eserlerde kullanılan dil, halk diline yakın söz varlığı anlatı geleneğiyle birleşerek, çocukların dünyasını yansıtan, etkileyici ve empati kurulabilir metinler ortaya çıkmasını sağlamıştır.

20. yüzyıldan 21. yüzyıla geçişte Kazak çocuk edebiyatı, dil ve anlatımda güçlü bir gelenek oluşturmuş, içerik ve tür çeşitliliği bakımından çağdaş çocuk edebiyatlarıyla rekabet edecek düzeye ulaşmıştır. Eser ve yazar kadrosunun zenginliği, alandaki araştırma potansiyelini artırmakta hem çocuk edebiyatı hem de kültürel ve eğitimsel çalışmalar için değerli kaynaklar sunmaktadır. Bu bağlamda Kazak çocuk edebiyatı, geçmişin birikimini ve çağdaş edebiyatın gereksinimlerini bir araya getiren, incelenmeye kımetli bir alan olarak öne çıkmaktadır.

SONUÇ

Kazak çocuk edebiyatı, 19. yüzyıldan 21. yüzyıla uzanan süreçte siyasal, sosyal ve kültürel değişim ve dönüşümlerle şekillenmiş çok katmanlı bir gelişim çizgisi izlemiştir. 19. yüzyıl ve 20. yüzyıl başındaki gelenekçi dönemde sözlü kültür, masallar, destanlar ve didaktik anlatılar ön planda olmuş; çocuklara ahlaki değerler, toplumsal normlar ve kültürel kimlik bu ürünler aracılığıyla aktarılmıştır. Bu dönemde dil politikaları büyük ölçüde yerel ve geleneksel yapıyı korurken, çocuk edebiyatı halk pedagojisinin bir uzantısı olarak işlev görmüştür. Sovyet dönemine gelindiğinde ise ideolojik yönlendirme belirginleşmiş, edebiyat sosyalist gerçekçilik doğrultusunda yeniden şekillendirilmiştir. Dil ve edebiyat politikaları merkezî otoritenin kontrolüne girerken, çocuk edebiyatı kolektivizm, emek ve sistem bağlılığı gibi temaları öne çıkaran bir araç hâline gelmiştir.

Bağımsızlık sonrası dönemde ise Kazak çocuk edebiyatı, milli kimlik inşası ve kültürel yeniden canlanma sürecine paralel olarak önemli bir dönüşüm geçirmiştir. Kazak dilinin güçlendirilmesine yönelik politikalar ve geleneksel motiflerin yeniden yorumlanması, çocuk edebiyatında hem içerik hem de biçim açısından çeşitliliği artırmıştır. 21. yüzyılda ise küreselleşme ve dijitalleşmenin etkisiyle çocuk edebiyatı daha interaktif, çok katmanlı ve evrensel temalarla zenginleşen bir yapıya kavuşmuştur. Bu süreçte uygulanan dil ve edebiyat politikaları, bir yandan milli değerleri koruma ve aktarma amacını sürdürürken, diğer yandan çocukların küresel dünyaya uyum sağlayabilecek donanımı kazanmalarını

hedeflemiştir. Genel olarak çocuk edebiyatı, tarih boyunca kültürel bir miras ve çocukların gelişiminde yol gösterici bir araç olarak önemli bir işlev görmüş; yalnızca bilgi aktarmakla kalmayıp, çocukların hayal gücünü geliştiren, değerler bilincini kazandıran ve toplumsal sorumluluklarını şekillendiren bir platform olmuştur.

Bu bağlamda elde edilen sonuçlar şu şekilde özetlenebilir:

1. Kazak çocuk edebiyatı, kültürel kimlik ve değer aktarımı açısından vazgeçilmez bir kaynak olarak önemini korumaktadır.
2. Çocuk edebiyatı, yaratıcı düşünme ve hayal gücü gelişimi için hayati bir değere sahiptir.
3. Gelecekte, dijital ve interaktif anlatım biçimleri ile çocukların eğitim ve kültürel gelişimine daha etkin katkı sağlamak mümkündür.
4. Yeni dönemde Kazak dili ve kültürüne has motiflerin güçlendirilmesi ile hem milli kimliğin hem de evrensel farkındalığın çocuklarda pekişmesine yardımcı olacaktır.

Gelecek Perspektifi

Bugün kültürel kimlik ve değer taşıyıcısı olarak çocuk edebiyatı, çocukların hayal gücünü geliştiren, yaratıcı düşünme yetilerini besleyen ve evrensel değerlerle ulusal kimliği bütünleştiren bir platform hâline gelmesi hedeflenmektedir. Dijital çağın gereksinimleriyle uyumlu, görsel ve interaktif hikâyeler, çocuklara yalnızca bilgi aktarmakla kalmayacak; onların sorgulamasına, empati kurmasına ve toplumsal sorumluluk bilinci geliştirmesine yardımcı olacaktır. Aynı zamanda Kazak dilinin ve kültürel motiflerin güçlendirilmesi, çocukların hem milli kimlik hem de küresel farkındalık kazanmasını da yardımcı olacaktır. Geleceğin Kazak çocuk edebiyatı, öğretici ve ilham verici bir araç olarak yeni nesillerin milli değerler, kültürel kimlik ve bilgi ekseninde yetişmesini sağlayacak; onları hem yerel hem de evrensel dünyaya hazır, bilinçli ve yaratıcı bireyler hâline getirecektir.

Araştırmacılar İçin Öneri

Geleceğin araştırmacıları için Kazak çocuk edebiyatı, yalnızca geçmişin bir mirası değil, aynı zamanda kültürel, dilsel ve pedagojik açıdan zengin bir inceleme alanıdır. Araştırmacılara önerimiz, çocuk edebiyatını tematik çeşitlilik, karakter analizi, anlatım biçimleri ve dijitalleşme etkileri ekseninde ele almalarıdır. En önemli husus, okurların 21. yüzyıl becerileri çerçevesinde = Bilgiyi kullanabilme + Düşünebilme + İletişim kurabilme + Uyum sağlayabilme becerilerini de kazandırmaya yönelik içerik analizlerine odaklanılmasıdır. Ayrıca tarihsel bağlamla güncel eğilimleri birleştirerek, ulusal kimlik ve evrensel değerlerin çok katmanlı yapısının çocuk edebiyatındaki yansımalarını karşılaştırmalı olarak incelemeleri, bu alandaki bilgi birikimini ve gelecek tasarımlarını güçlendirecektir. Böylece çocuk edebiyatı incelemeleri hem edebiyatın kültürel mirası korunmasına hem de yeni araştırmacılara yol gösterici bir kaynak oluşturulacaktır.

KAYNAKÇA

ABİLHAMİTKIZI, R. (2012). Çocuk Edebiyatının Gelişim ve Kalıplaşma Devri. Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi, 4(14), 80–84.

ADAMBAEV, B. (1976). Halık Danalıgı, Kazak Makaldarı Men Şeşendik Sözderi. Almatı.

AHMETOV, Ş. (1965). Qazaq Sovet Balalar Ädebiyati (Muğalimder üşin kömekşi quralı). Almatı: Qazaqtın Memlekettik Oqu-Pedagogika Baspası.

AHMETOV, Ş. (1976). Qazaq Sovet Balalar Ädebiyeti. Almatı: Mektep.

AHMETOV, Z. (1973). Ölen Sözdin Teoriyası. Almatı.

AHMETOV, Z., Mirzahmetov, M. ve Sızdykova, R. (1995). Abay Ansiklopediyası. Almatı: Atamura Baspası.

AHMETOVA, U.E. (2017). "Modern Kazak Çocuk Nesrinin Tematik Özellikleri'', Doktora ve Lisans Öğrencilerinin Uluslararası Bilimsel-Pratik Konferansı "Beşerî Bilimlerde Araştırma ve Yenilikler." 12 Nisan 2017 / Astana: Düzenleyen: Kazakistan Cumhuriyeti Ulusal Bilimler Akademisi Akademisyeni.

AHTANOVA, A. (2011). Balalar Edebiyatı: Kazak Balalar Dramaturgıyası Meseleleri. Astana: Foliant Baspası.

AKTAŞ, Ş. ve GÜNDÜZ, O. (2011). Yazılı ve Sözlü Anlatım: Okuma-Dinleme Konuşma-Yazma. Ankara: Akçağ Yayınları.

ALİMBAYEV, M. (1994). Beren Talant Berdibek. Halık Kenesi Dergisi, Almatı.

AYDAR, M. (1925). Üç Avız Denen Şiir. Pione Jurnalı, no.1.

AYŞOLAKOV, T. (2001). Körkem Şıgarmanın Estetikalık Tabiatı. Almatı: Gılım Yayınevi.

AZİYEV, A. (1989). Kazaq Povesti. Almatı. Satırbaşna lalın

BERDIBAY, R. (2006). Adebiyet Sinining Kokjiyegi, Turkistan: Turan.

BERDIBAY, R. (2007). Ar Jildar Oylari. Turkistan: Turan.

BEYSENBAYEVA, M. (2004). Kaharmandık Dini Dastandar. Akikat, No: 10, 91-92.

BİRAY, N. (2005). Ahmet Baytursınulı'na Göre Kazak Türkleri Yazılı Edebiyatının Dönemleri ve Türleri, Millî Folklor, 17 (68), 67-77.

BİRAY, N. (2018). Ahmet Baytursınulı – Şiirleri Üzerinde Dil ve Üslup İncelemesi. İstanbul: Bilge-Oğuz Yayınları.

BULKiŞEV, B. (1984). Zaman Bizdiki. Almatı: Jalın.

BULKİŞEV, B. (1998). Sovyet Dönemi Kazak Edebiyatı. Almatı: Bilim.

CUSİPOV, N. K. (2012). Kazak Folkloın Zerttev Meseleleri: XX. Gasırdın Bırınşı Jartısı. Pavlodar.

CAMERON, S. (2018). The hungry Steppe: Famine, Violence, and the Making of Soviet Kazakhstan. Ithaca, NY: Cornell University Press.

DİLEK, İ. (2019). Türk Dünyası Edebiyatında Represiya, Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, 48, s. 27-82.

DİLİDÜZGÜN, S. (2004). Çağdaş Çocuk Yazını, Yazın Eğitimine Atılan İlk Adım. İstanbul: Morpa Kültür Yayınlar.

DİLİDÜZGÜN, S. (2006). Çocuk Kitaplarının Çocuğun Sanat Eğitimine Katkısı, 2. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu Kitabı, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

DOSMUHAMEDULI, H. (1991). Alaman. Almatı.

DURUKOĞLU, S ve Montanaya, E. (2018). Çağdaş Kazak Türk Edebiyatı Yazarı Berdibek Sokpakbayev'in Hayatı Edebî Kişiliği ve Eserleri. Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi, 6(16), s.131-149. https://doi.org/10.31126/akrajournal.451010 [E.T. 12.11.2025]

ÄBDİBAYKIZI, E. J. (2020, Mart 5). Gazeteci Aruvcan Akkulova'nın Röpotaj..

ÄBDİKADİROV, K. (1958). Tandamalı Ölenderi, Almatı.

ÄBDİRAHMANULI, Ö. (2002). XX. Gasırdın Bas Kezindegi Kazak Edebiyatı, Almatı: Kazak Ünivrsiteti.

EGEVBAEV. A. ve ALİMBAEV M. (1979) Çocuk Şairi, Antoloji: Zaman ve Yazar. Almatı: Galemger.

ELEVKENOV, Ş. (1991). Magjan Jumabayulı, Almatı: Revan.

ELGEZEK, A. (2020, Mart 14). Jurnalist Botagözmen Sahbettesiv,: https:// massaget.kz/layfstayl/debiet/proza/61217/ [E.T. 11.11. 2026]

ERGÖBEKOV, Q. (1992). Ötebay Turmanjanov, Almatı: Revan.

ERGÖBEKOV, Q. (2003). Arıstar Men Agıstar, 1, 2 Kitap, Almatı: Örkeniyet.

ERGÖBEKOV, Q. (1978). Kazak Sovyet balalar jazuşıları: Enbek jiynaktarı. Almatı: Mektep.

ERUBAYEV, S. (1994). Memgilik Ömür, Ebedi hayat [Metin]: Kısa Öyküler, Romanlar,

EVESBAEVA, P.T. (2018). Fantazi Gösteri Masallarının Hikâye Yapısı, Habarşı,

ÄVEZOV, M. (1985). Zerttevler, Maklalar 18 tom, Almatı: Cazıvşı.

ÄVEZOV, M. (1995). Edebiyat Tarihi, Almatı: Mektep Baspası.

ÄVEZOV, M. (2011). Abay Jolı, 1. Tom, Almatı: Jazıvşı, Tverdıy Pereplet. Filologiya Seriyası, №3, sayı 171, s. 251-257

ĞABDULLİN, M. (1974). Kazak Halık Ağız Edebiyatı. Almatı: Mektep.

ĞABDOLOV, Z. (1998). Maylinniñ Murası Men Mirası, Almatı.

QASQABBASOV, S. (1990). Kazaktın Halık Prozası. Almatı.

GORKİ, M. (1954/1956.) Edebiyat Turalı. Almatı: Körkem Edebiyat Baspası

GORKİ, M. (1990). Jastar Jene Balalar Turalı. Almatı: Jalın.

QOYGELDİYEV, M. (2008). Alaş Qozgalısı. Almatı.

GÜNEŞ, F. (2000). Çocuk Kitaplarının Okunabilirlik Ölçütleri Açısında İncelenmesi, 1. Ulusal Çocuk Kitapları Sempozyumu Kitabı. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

GÜREL, Z. (2001). İkibine Doğru Çocuk Edebiyatımız. 2. Baskı, Ankara: Bizim Büro Basımevi.

https://baribar.kz/124035/balalar-talghamy-ertegi-zhazu-tasilin-qalaj-oezgertti/ [ET. 02.12. 2025]

IBIRAYEV, Ş. (1998). Destanın Yapısı Kazak Destanlarında İnsan, Zaman ve Mekân, İstanbul: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

IBRAYEV, Ş. (2019). Türk Halklarının Mitleri ve Destanlarında Evrensel Kavramların Düzeni. Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, 7 (16), s.1203-1210.

IBIRAGİM, B. (1990). Kazirgi Kazak Balalar Povesining Körkemdik Erekşelikteri. Almatı: Jalın.

ISQAQULI, D. (2005). Sıntalqı. Almatı: Jalın.

JEKSENBAEVA, T. (2018. Aralık 14). Tevelsizdik Şeciresi, https://bilim- all.kz/olen/5036-T%C9%99uelsizdik-shezhiresi TolkinJeksenbieva14.11.2017103095, [E.T: 20.11.2025.]

JUMALİYEV, K. (1957). Kazak Edebiyatının Keybir Meseleleri. Almatı. Memkörkemedebbaspası.
JUMALİYEV, K. (1967). XVIII-XIV. Gasırdagı Kazak Edebiyatı. Almatı. Mektep.
JUMALİYEV, K. (1987). Kazak Sovyet Balalar Edebiyatı Jazıvşıları. Almatı.
JUMALİYEV, K. (2001/2002). Kazak Edebiyatının Kıskaşa Tarihi 1/2. Kitap. Almatı: Kazak Üniversiteti.
KARATAY, H. (2011b). Okuma Eğitimi Kuram ve Uygulama. Ankara: Berikan Yayınları.
QASQABASOV, S., Azerbayeva, B. (2004). "Babalar Sözi" Hikayalık Dastandar, Almatı: Foliant.
KAZAK Balalar Edebiyatının Hrestometyası (1980). 1. kitap Almatı: Mektep.
KAZAK Balalar Edebiyatının Hrestometyası, (2004). 3. Kitap. Pavlador: Arman.
KAZAK Edebiyatının Kıskaşa Tarihi, (2001). 2. Kitap. Almatı: Kazak Üniversitesi.
KAZAK Sovet Balalar Jazuşıları, (1987), Enbek Jinaktarı, Almatı: Mektep.
KENESBAYEV, B. (1950). KazaK Baspasözüniñ Tarihinden. Almatı.
KİRABAEV, S. (1998). Kenes Devirindeki Kazak Edebieti. Almatı: Bilim.
KOÇ K. ve İŞİNA, A. ve KORGANBEKOV, Bolat (2011), Kazak Edebiyatı, C. 1 (Kazak Folkloru ve Sovyet Dönemi Öncesi Kazak Edebiyatı). İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları.
KONIRATBAEV, A. (1991). Kazak Folklorının Tarihi. Almatı.
MAYLİN, B. (1952). Tandamalı Şığarmalar. Almatı.
MAYLİN, B. (1960). Maylin Kitaptarı. 1.cilt. Almatı:Körkem Edebiyat Baspası.
MEMESEYİT, T. (2003). Didar: Edebi Sın. Astana: Elorda.
MİHALYLOV, V. (1992). Hironika Velikogo Djuta. Almatı.
MİRZAHMETOV, M. (1993). Kazak Kalay Orustandırıldı. Almatı: Mektep.
MİRZAHMETOV, M. (2002). Halık Ağız Edebiyatı, https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/12852,onsozveyasozbasiyerinepdf.pdf, [E.T: 20.10. 2025].

MİRZALİEV, K. (1982). Söz Sıkırı. Almatı: Jazıvşı.
NAS, R. (2007). Örneklerle Çocuk Edebiyatı. Bursa: Ezgi Kitabevi.
OĞUZ, M. Ö. (1996). Çocukların "Sayışmacası". Milli Folklor, sayı,16, s.24-29.
ORMANAOV, G. (1967). Set Saparı. Almatı.
OSKENBAEV, S. (1970). Qazaq Balalar Prozasining Damu Tendensiyasi. 'fgk' Gilimi Darejesin Alu Ushin Dayindalgan Disst. Avtoref. Almatı.
OWENS, R. E., Jr. (1996). Language development: An introduction (4. bs.). Boston, MA: Allyn & Bacon.
ÖZDEMİR, E. (2002). Yazınsal Türler. Ankara: Bilgi Yayınevi.
ÖZHAN, M. (1980). Çocuk Oyunları. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
RÜSTEMOVA, J. A. (2014). Qazaq Balalar Ädebiyeti. Qarağandı: QarMU Baspası.
SARAÇ, H. (1919). Kutsalı Topyekûn Dönüştürme Çabası: Lenin ve Stalin Döneminde Sovyetler Birliği'nin Din Politikası, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 23, s.73-96
SAYADILOVA, G. (2010). Tevelsizdik Kezindegi Kazak Prozasının Körkemdik Elemi. Avtoreferat. Almatı.
SEVER, S. (1995). Çocuk Kitaplarında Bulunması Gereken Yapısal ve Eğitsel Özellikler, Abece Dergisi, 107, s.14-15
SEVER, S. (2000). Çocuk Kitaplarında Dilsel ve Görsel Duyarlık. 1. Ulusal Çocuk Kitapları Sempozyumu, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, s.631-646.
SEVER, S. (2008). Çocuk ve Edebiyat. Ankara: Tudem Yayıncılık.
SEYFULLİN, S. (1977). Tar Jol Tayġak Keşüv, Almatı: Jazuvşı Baspası.
SEYFULLİN, S. (1957/1998). Öleñderi Men Poemaları, Almatı: Körkem Adebiyet Baspası.
SIDIKOVNA, R. A. (2016, Nisan 1). Garış Alemine Sayahat, Balabahşa, https:// bilimdiler.kz/konkurs/bala_baksha/175-garysh-alemine-sayahat. html, E.T. 12.11.2025
SÜYİNŞALİEV, H. (2006). Kazak Edebiyatı Tarihi, Almatı: Sanat Baspası.
ŞAKENULI, J. (2013). *Ak Balapan* / *Beyaz Yavru Kuş*. İstanbul: Bilge Kültür.

ŞİMŞEK, T. (Ed.). (2011). *Kuramdan uygulamaya çocuk edebiyatı el kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.

TAJIBAEV, E. (1961). Jas Jurnalga Jaksı Edebiat Jasnız, *Juldız Jurnalı*, sayı 6, s. 127.

TAYMASULI, T. (2017, Kasım 30). *Bala Tili: Takpak, Sanamak Misalleri,* Til Ustartıv, https://adebiportal.kz/kz/blogs/view/2206, ET. 26.11.2025

TÜRKÇE SÖZLÜK, TDK (2011).10.Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

TOGMUGABBETOV, A. (1939). *Ölen Jır*. Almatı.

TUĞRUL, B. ve Feyman, N. (2007). Okul Öncesi Çocukları İçin Hazırlanmış Resimli Kitaplarda Kullanılan Temalar. S. Sever (Ed.), 2. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu Kitabı içinde (ss. 387-392). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

TURMANJANOV, Ö. (1926). Jastar Öleni. *Lelinşil Jas*. No: 1-2, s.1-4

TURSINOV, E. (1976). *Kazak Avız Edebiatin Jasavşılardın Bayıtkı Ökilderi*. Almatı.

TÜRK, V. (2002). Kazak Aydınlanma Hareketi İçerisinde Ahmet Baytursınov ve Çalışmaları. H. C. Güzel, K. Çiçek & S. Koca (Ed.), Türkler içinde (C. 18, ss. 665-673). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

YAZICI, O. (2009). Türkçe ve Sınıf Öğretmenlerinin Okuma Saatlerinde Kullanılan Çocuk Edebiyatı Ürünlerini Seçme Ölçütleri. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 9(18), s.135-159.